

KONFERANS KİTABI

3 - 4 ARALIK 2016

CİSST/TCPS
KONFERANSLARI

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAK 2

HAPİSHANELER VE SİVİL TOPLUM, AKADEMİ, KAMU,
ADLİ TIP KURUMU, ÇIPLAK ARAMA, İŞÇİ MAHPUSLAR

TCPS
kitaplığı

Bu kitap,
Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin,
Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ve Açık Toplum Vakfı
tarafından desteklenen
"Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı" projesi
kapsamında gereştirilen
"Türkiye'de Mahpus Olmak" konferansında
sunulan çalışmalardan oluşmaktadır.

Kitabın içeriği AB, Açık Toplum Vakfı ve CİSST'in
resmi görüşlerini yansıtmaz. Burada verilen bilgi ve
sunulan görüşlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

TCPS Kitaplığı 14

Türkiye’de Mahpus Olmak 2

Yayına Hazırlayan: Tayfun Koç
Kapak ve Sayfa Tasarım: Tayfun Koç
ISBN 978-605-82675-1-0
Baskı: Mart 2017

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Billurcu Sokak,
No:5 Daire:2 Beyoğlu / İstanbul
Telefon: 0212 293 69 82
e-posta: info@tcps.org.tr

Baskı ve Cilt
İncekara Kağ. Mat. Yay. ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0212 501 0883

AÇIK
TOPLUM
VAKFI

KONFERANS KİTABI:

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAK 2

Yayına Hazırlayan:
Tayfun Koç

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMASI

Türkiye'de Mahpus Olmaya Dair - *Işık Ergüden* 7

HAPİŞANELER VE SİVİL TOPLUM

Moderatör: *Gurbet Uçar* (İnsan Hakları Derneği)

Sivil Toplumun Hapishanede Çalışması Neden Önemli? - *Kaya Kartal* 17

Hapishanelerde Son Durum ve İnsan Hakları - *Ümit Efe* 26

"Hapishaneler, Sivil Toplum ve Üniversitelerin Rolü"

Proje Aktarımı - *Zafer Kıraç* 45

HAPİŞANELER VE AKADEMİ

Moderatör: *Prof. Dr. Uğur Tekin* (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Hapishaneler ve Akademi: Genel Bir Bakış - *Mustafa Eren* 57

Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarında Akademik Çalışma için Öneriler

- *Eylem Ümit Atılğan* 63

Bir Saha Anlatısı: "Kilidin Bir Tarafında Biz, Ardında Hükümlüler"

- *Yonca Güneş Yücel* 75

HAPİŞANELER VE KAMU

Moderatör: *Muzaffer Şakar* (Hâkim)

Yargı ve Yargıçlardaki Ceza ve Hapishane Algısı - *Faruk Özsu* 91

Cezaevinde Psikolog Olmak - *Özgün Ergin* 97

Müebbetin Hapishanelerin Tarihsel Gelişimi Işığında Kamu Politikaları

- *Timur Demirbaş* 105

HAPİSHANELER VE ÇIPLAK ARAMA

Moderatör: *Eren Keskin* (İnsan Hakları Derneği)

Hapishanelerde Güvenlik Uygulamaları ve Ruh Sağlığı - <i>Burcu Çolak</i>	127
Hukuki Çerçeve Hapishanelerde Çıplak Arama - <i>Ezgi Duman</i>	131
Uluslararası Standartlar ve Alternatifler - <i>Eva Tanz</i>	154

HAPİSHANELER VE ADLİ TIP KURUMU

Moderatör: *Feray Salman* (İHOP)

Adli Tıp Kurumları: Bir Deneyim Aktarımı - <i>Dilan Kaya</i>	165
Adli Tıp Boyutunda Hasta Mahpusların Yaşam ve Sağlık Hakkına Müdahaleler - <i>Ümit Biçer</i>	170
Adli Tıp Kurumu ve Hasta Mahpuslar - <i>Berivan Korkut</i>	183

HAPİSHANELER VE İŞÇİ MAHPUSLAR

Moderatör: *Doç. Dr. Mahmut Hakan Koçak* (Kocaeli Dayanışma Akademisi)

Hapishanede İşçi Olmak: Uluslararası Örnekler - <i>İdil Aydınoğlu</i>	197
Türkiye'de İşçi Mahpus Olmak ve İşyurtları Kurumu - <i>Tayfun Koç</i>	207

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAYA DAİR

Işık Ergüden

“Türkiye’de Mahpus Olmak”, düşünce ve faaliyetlerinden dolayı hapiste yatanlardan adli suçlulara, cezaevi personelinden mahpus yakınlarına ve insan hakları savunucularına dek birçok kişi ve kurumun doğrudan söz almasını gerektiren; sosyolojiden antropolojiye, hukuktan psikolojiye, siyaset biliminden felsefeye dek birçok disiplinin katkısını talep eden ve aslında tüm toplumu ilgilendiren son derece karmaşık bir sorundur. Ben soruna dair genel bir çerçeve çizmeye, kısa değinilerde bulunmaya çalışacağım.

Bu konuda yıllardır sürdürülen çalışma ve tartışmalar, hak ihlallerine, temel insani ihtiyaçların karşılanmamasına, örneğin hapisanelerin uygun ve sağlıklı koşullarda hayatı sürdürme, beslenme, kendini geliştirme imkânlarının bulunmadığı, üstüne üstlük insan onurunu zedeleyici baskı ve işkencelerin sürekli tekrar tekrar gündeme geldiği mekânlar olmaya devam etmesine odaklandığından, sorunun özüyle bir türlü ilgilenilememektedir.

Şimdi burada da esasen bu tür sorunlar gündeme gelecek, bunlar

konusulacaktır. Çünkü hapishanelerde rekor sayıda insanın bulunduğu, hapishaneye giren insan tipolojisinin giderek çok geniş bir yelpazeye yayıldığı, hiçbir toplumsal kesimin ya da kişinin kendini hapishaneye girme ihtimalinden muaf göremeyeceği, neyle suçlandığını bile bilmeyen insanların yıllarca hapis yatabildiği, hukuk sisteminin yerini bir intikam ve rehine sistemine açıkça bıraktığı bir ülkede yaşıyoruz.

Oysa daha temelde, insanlığın üzerinde kafa yorması gereken, bir anlamda daha basit, ama çözümü giderek iyice karmaşıklaşmış, çoktan unuttuğumuz sorular var. Suç nedir, suçu üreten toplumsal zemini yok etmeden suç önlenbilir mi, suçlu olduğu varsayılan bir insanı kapatmanın, hele ki yok etmenin, öldürmenin, suçun yaygınlaşmasını, tekrarlanmasını önleyici bir etkisi olabilir mi? Bir insanı toplumsal yaşamdan soyutlayarak onu topluma kazandırmak ya da toplumu daha yaşanılır kılmak mümkün müdür gibi sorular aslında işin özüne inmemizi sağlayabilecekken ne yazık ki giderek üzerinde durulamaz bir hal almaktadır. Hepimiz sürekli “baskısız, işkencesiz hapishane olsun” ya da “daha iyi hapishane nasıl olmalı?” sorularıyla boğuşurken, bir yandan da gelişen faşist dalganın yeniden-ürettiği “kana kan, intikam”, “asmayalım da besleyelim mi” söylemleriyle yeniden yüzleşmek, bunlara karşı argümanlar ve yeni cepheler örgütlemek durumunda kalıyoruz. Hal böyleyken, hapishanesiz bir toplum mümkün müdür, heyula gibi örgütlenmiş devlet mekanizması yerli yerinde dururken hapishanesiz bir toplum kurulabilir mi, bunu hayal edebilir miyiz, suç işleyenleri kapatmazsak neler olur gibi sorulara, “başka bir dünya mümkün” derken bu dünyada hapishaneye yer olacak mı sorusuna bir türlü sıra gelmemekte, bunlar üzerinde kafa yoramamaktayız.

Her canlı varlık esasen belirli habitat koşullarında varlık sürdürebilir. İnsan da –kabaca– zaman, mekân ve ilişkisellik içinde var olan bir canlıdır; dolayısıyla bu üç yaşamsal ortamın sınırlandırılması ve daraltılması, hatta ortadan kaldırılması insanı sakatlar, giderek insan olmaktan çıkartır. Hapishane bu sınırlandırmanın en yoğun ve konsantre olarak insana dayatıldığı ender mekânlardan biri olarak, insan varlığına doğrudan şiddet uygulayan bir kurumdur. Yani kapatılmanın kendisi başlı başına bir şiddettir, insan varlığına aykırıdır. Hapishanelerdeki her türlü zor, baskı, işkence ve şiddetin ötesinde, bunların yokluğunda bile hapishaneyi insanlık dışı bir kurum kılan şey onun bu özneliliğidir.

Hapishane üzerine çalışmalarıyla da bildiğimiz Michel Foucault bize başlangıçta Batı'da modernleşmenin ve bireyleşmenin bir aracı olarak görülüp hukuk insanlarıncı bile alkışlanmış, topluma kazandırma, ıslah alanı olarak, bir tür ütopya olarak sunulmuş hapishanenin baskıcı bir kuruma dönüşümünün tarihini anlatırken şu soruyu sorar: “Hapishanelerin, fabrikalara, okullara, kışlalara, hastanelere ve bütün bunların da hapishanelere benzemesi şaşırtıcı değil mi?” Bu soruyla bütün olarak toplumsal yapının bir panoptikon sistemiyle, sürekli gözetleme, denetleme ve kapatma mekanizmalarının yerleşmesiyle inşa edildiğini belirtirken, günümüzü hiç hayal etmemiş bile olabilir. Özel güvenlik sistemleri ve kameralardan akıllı telefonlara, internet kullanımına dek uzanan geniş bir ağın hayatlarımızı hapishaneye çevirdiği gerçeğinin yanında, daha geçen günlerde 11 çocuğun kilitli kapılar ardında katledildiği yangını ya da 2014'te 301 madencinin madende kapalı kalarak can verdiği iş cinayetini de hayatlarımızın her alanındaki kapatılmışlığın ve kilit altında tutulmanın bir metaforu olarak okuyup, salt bu iki örnekle bile, hapishane benzeri bir cendereye kapatıldığımızı düşünebiliriz.

Fakat her türlü analogiden de kaçınmamız, daha mikro analizlere geçmemiz şarttır. Bir edebiyat metninden örnek verirsem, Martin Page, *Samuel Beckett'e Göre Arıcılık* adlı romanında Beckett'e şunu söyler. Beckett sinirlenmiştir. "Hepimiz hapisanedeyiz, herkes kendi hücrelerinde yaşıyor, özgürlük bir yanılsama tarzı nutuklara dayanamıyorum," der Beckett. Ve devam eder: "İnanın bana, gerçek hapisane başka şey, bizim zihinsel ve toplumsal hapisanelerimizden bambaşka türde. Bunu unutmak iğrenç bir şey." Böyle der. Evet, bence de bunu unutmak iğrenç bir şey. Unutmamalıyız. Unutmamalı ve hapisaneyi tüm özgünlüğü ve özgüllüğü içinde analiz etmenin yollarını bulmalıyız. Her mekânın farklı toplumsal pratiklerin yaratıcısı olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Hayatın her alanında ve her kurumda uğradığımız maddi-manevi saldırılardan kaçınmanın kimi yollarını bulabilir, zamanın ve mekânın bölünmesiyle biraz nefes alabilir, mahrem yaşam alanları yaratabiliriz; ancak hapisane daraltılmış zaman ve mekân yapısıyla, insanın gündelik hayatında kendi varlığıyla çevresi arasına bir hudut koyması ihtimalinin yok edildiği, kişisel yaşam alanlarının sürekli çiğnendiği, kişinin kendi mahrem benliğinin aniden, hiç beklemezken ve her an tecavüze uğradığını hissettiği bir alandır.

Hapisane kurumu öncelikle bir özne olan insanı nesneleştirmeyi hedefleyen yapıdadır. Bunun için de kişiliği sakatlayıcı, benlik imgesini aşağılayıcı teknikler kullanılır. Tecrit de bunların başında gelir. Mahpus bir yandan dış dünyadan, yakınlarından, hayattan tecrit edilir, diğer yandan da mahpuslar birbirlerinden tecrit edilir. İyice daraltılmış bir mekânda, kendi zamanını dilediğince kullanma hakkı elinden alınan ve ilişkisizleştirilen kişi, kişiliksizleştirilmeye ve kültürsüzleştirilmeye, kendi evreninden kopmaya mahkûm edilmiş demektir. Bu durumun mahkûmlarda bir varoluş krizi yaratması, hem benliklerini hem de bedenlerini ve zamanlarını yok etmesi, kişinin

kendi benlik imgesinin değersizleşmesi, insanın bir posaya, iskartaya dönüşmesi hedeflenir, umulur. Buna kısaca “özne olmanın yasaklanması”, hatta daha yalın bir ifadeyle insan olmanın yasaklanması, bir sayıya, nesneye, eşyaya dönüşme diyebiliriz. Fiziksel ve sembolik şiddete maruz kalan birey, kişisiz biriymiş muamelesi görür, küçümsenir, aşağılanır.

Hapishanenin otoriter yapısı, bireyi yok sayan uygulamaları ve tecrit, benliğin özne olarak kendini yaratmasının önündeki engellerdir. Özellikle siyasal mahkûmlar söz konusu olduğunda, zaten kapatılmış ve tecrit edilmiş bu kişilerin bir de yıllarca işkence görmesinden, aşağılanmasından ve küçük düşürülmesinden, bir tür vahşet ortamında yaşatılmasından umulan medet, onları fiziksel olarak imha etmek olmasa da, insan varlıklarını insanlık dışı kılmak, insan varlığıyla alakası olmayan bir et-kemik yığınına indirgemektir, kişinin kendi bedeni üzerindeki egemenliğini yok etmektir.

Dolayısıyla, hapishanenin hiç de başlangıçta varsayıldığı gibi bir rehabilitasyon alanı olmadığı, fiziksel imha değilse de benlik imhası, kişiliksizleştirme ve onursuzlaştırma yeri olarak siyasal iktidarların intikam ve rehine tutma mekanizmalarının işlediği alanlar olduğu söylenebilir.

Evet, hapishane fiziksel ve simgesel bir tahakküm alanıdır. Türkiye’de hapishanenin tarihi baskı ve işkencenin tarihidir. Bu konuyu benden daha iyi, yetkin bir şekilde, gereken bilgilerle donanmış olarak ifade edecek arkadaşlar burada bunu uzun uzun işleyecektir elbet. Ama ben başka bir şeye dikkat çekmek istiyorum. “Cezaevleri bir okuldur” sözünün ben bir çevirmen olarak başka dillerde karşılığı var mı bilmiyorum; ya da İngilizceye, Fransızcaya çevirsek, onlar ne anlar,

bunu da bilmiyorum, ama bu topraklarda yaşayan herkes bunun anlamını bilir. Düşünen, okuyan, yazan insanların “ikinci adresi” diye adlandırılır buralarda cezaevleri. Aynı zamanda düşünce üretiminin de kaynaklarından biri olagelmıştır Türkiye’de. Cezaevi çıkışlı yazarlar, edebiyatçılar bir yana, cezaevlerinde üretilmiş sayısız metin de biliyoruz. Keza hapishanelerde yıllarını geçiren ve geçirmekte olan yazarlar, gazeteciler, düşünen insanlar ülkesi Türkiye. Evet, bu da bir olgudur. Ama asıl dikkat çekmek istediğim şey tam bu da değil. Türkiye’de hapishanenin tarihi, özellikle 1980’lerden itibaren aynı zamanda direnişin de tarihidir. Kendi bedenlerinden, akıllarından ve yüreklerinden başka silahları olmayan insanların devlet şiddetine bedenleriyle, akıl ve yürekleriyle karşı koyuşlarının tarihidir. Kendilerini yakarak onursuzlaştırma politikalarına set çekenleri biliyoruz, ölüm oruçlarında yitirdiğimiz dostlarımız var, toplam yüzlerce gün açlık grevine yatıp çıkmış arkadaşlarımız var; yıllarca daracık bir hücrede don gömlek kalan, ne ziyarete ne avukat görüşüne çıkabilen, işkenceye yatırılan ama yine de teslim olmayan, hazırola geçmeyi, komutanım demeyi, tektip elbise giymeyi reddetmiş insanlar var; en zor koşullarda bile mazgallara çıkıp şarkılar, türküler söylemeyi, şiirler okumayı ve ağız dolusu gülmeyi bilen insanlar var; hapishane kapılarında bir ömür tüketip bütün hapistekileri kendi evladı bilen ve insan hakları hareketine öncülük etmiş analar var, içerdeki yoldaşlarını özgürleştirmek için hapishane basan devrimciler var, hapishaneden tünel kazıp, duvar patlatıp özgürlüğe kavuşan devrimciler var. Kısacası, direnişin her türüyle dolu bir tarih var.

İşte bence hapishaneyi çökerten asıl paradoks ve mucize de tam bu noktada. Bütün bu baskı ve şiddet çarkına rağmen ayakta kalan, direnen, onurunu ve haysiyetini koruyan, zamana ve mekâna meydan okuyan tek bir kişi bile varsa eğer, umut var demektir, insanlığımız ayakta demektir. Yirmi küsur yıl tecrit hücresinde kaldıktan sonra

özgürlüğüne kavuşan Alman Kızıl Ordu üyesinin “devlet yenildi, ben kazandım” sözünü hiçbirimiz unutmamalıyız. Yıllarca tecrit koşullarını akıl ve ruh sağlığını koruyarak parçalayan insan, kendini yakarak insanlık onuru adına Prometheus olmayı seçen insan, ölüm oruçlarına, açlık grevlerine yatan insan, işkencelere ve baskılara tek silahı olan bedeni ve akıyla direnen insan... Onlar hepimiz için bir umuttur. Hayatın her alanındaki ezilenler, baskı görenler, dışlananlar için bir umuttur ve yarın diye bir şey olacaksa, ancak bu sayede olacaktır.

Dünyaya baktığımızda, neo-liberal sistemle birlikte, borsada hisse sahibi olan ve kapattığı insan sayısı arttıkça hisseleri değer kazanan, tamamen şirket mantığıyla işleyen özelleştirilmiş ve kuralsızlaştırılmış hapishaneleri görüyoruz. Yersizyurtsuzlaştırılmış mekânlara dönüşmüş, dolayısıyla her türlü hukuksal sınır ve çerçevenin dışında işleyen “olmayan” hapishaneler görüyoruz. Keza, talana ve savaşa dayalı yeni dünya düzeninin hepimize layık gördüğü göçmenlik statüsünde insanların kapatıldığı mekânların yeni türde hapishaneler olduğu üzerinde de kafa yorabiliriz. Duvarlar ve tel örgüler çekilen ülke hudutlarının da bizleri birer mahpus kıldığını düşünebiliriz. Yani çok çeşitli ve değişken kapatılma mekânları görmek, giderek daha fazla sayıda insanın bu tür mekânlara kapatılacağı gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalabiliriz. Ama kelimenin gerçek anlamıyla hapishanenin, “suçlu” ve mahpus olmanın kendine özgürlüğünü, dışı kapalı yapısı gereği hapishanelerin reformlara en dirençli kurumlardan biri olduğu gerçeğini asla akıldan çıkarmamalıyız.

Yıllarca sosyalizmin yıkılması üzerinde kafa yoran bizler, asıl kapitalizmin insanlığa umut ettirdiği her şeyin çöktüğünü, Aydınlanmayla ve Fransız Devrimi’yle açılan çağın, özgürlük-eşitlik-kardeşlik ideal-

lerinin çöktüğünü belki yeterince fark edemedik; hâlâ bu kavramların bir anlamı olabileceğine, “demokrasi” ve “hukuk devleti” denen içi boş kavramların kapitalist sistem içinde insanlığa olumlu şeyler sunabileceğine dair ham bir umut besledik. Geline nokta, bütün bu idealleri de üstlenen bir sosyalizm, komünizm ve anarşizm insanlık için hâlâ bir ufuktur ve bu ufuk dünyanın herhangi bir yerinde hücrelerinde ayakta duran insanlar sayesinde silinmemektedir. Eğer dünyanın herhangi bir yerinde tek bir insan bile iktidara ve otoriteye boyun eğmiyorsa, hayır diyebiliyorsa, hâlâ umut var demektir, bu sistem, bu devletler ve bu hapishaneler er geç yıkılacak demektir.

HAPİSHANELER VE SİVİL TOPLUM

SİVİL TOPLUMUN HAPİSHANEDE ÇALIŞMASI NEDEN ÖNEMLİ?

Av. Kaya Kartal*

Bismillah diyerek başlayayım, öncelikle programı düzenleyen arkadaşlara teşekkür ediyorum, CİSST çok güzel çalışmalar yapıyor, bu çalışmalarını raporlaştırarak da kalıcı hale getirmesi çok önemli. Aslında cezaevinde “sivil toplum” denildiğinde başlı başına önemli bir örneklik sergiliyorlar. Özellikle mahpuslar adına, aileler adına çok teşekkür ediyorum.

Tabii cezaevleri üzerine çok şey söylenebilir. Teorik birtakım şeyler anlatılabilir –ki anlatıldı–ama ben çok kısa bir vurguyla burayı geçmek istiyorum. Bundan yüzyıl önce yazılmış bir edebi eser, Tolstoy’un *Diriliş* kitabı... Kitapta o gün cezaevleriyle alakalı söylenenler, bugün büyük oranda aynen devam ediyor. Aslında Tolstoy bir roman yazmış ama bu romanda dile getirdiği şahitlik –evet aynen birçok örnekle beraber– devam ediyor. Suçlu profilleri, mah-

* MAZLUMDER

pus profilleri, cezaevlerinde yaşanan ihlaller, toplumun cezaevine bakışı ve bu bakıştaki problemler, cezaevlerinin dışardan denetiminin imkânsızlığı, yani şeffaf olmaması gibi hususlar bağlamında dile getirilen problemler bugün de aynen devam ediyor. Bu da aslında cezaevi sorununun zamana, restorasyona ya da modernizasyona ilişkin bir sorun olmadığını, bizatihi cezaevi olgusundan kaynaklanan bir sorun olduğunu gösteriyor.

Cezaevleriyle alakalı yer yer çeşitli ülkelerde –ki Türkiye de buna dahildir– birtakım çalışmalar yapılır, cezaevlerini “güzelleştirmeye” ya da “modernize etmeye” dönük çalışmalar yapılır ve çeşitli vaatlerde bulunulur; konferansta duyacağınız örneklerden ve kendi şahitliklerimizden yola çıkarak, bunlardan bir şey beklememek gerekir, diye düşünüyorum. Çünkü “bir cezalandırma aracı olarak, cezaevinin kendisi” zaten sorun üretmeye ve bu sorunları büyütmeye müsait bir cezalandırma şeklidir, ki bizim MAZLUMDER olarak deneyimlerimiz de bunu gösteriyor. Bu yüzden bu cezalandırma biçiminin tartışılması gerektiğini düşünüyorum ve her yerde bunu dile getiriyoruz.

Şimdi sivil toplumun cezaevindeki rolü başlığına geçerse ifade etmek gerekir ki bu başlık önemli olup aslında Sivil Toplum ibaresi Türk Ceza İnfaz Kanunu’na da girmiştir. Ceza İnfaz Kanununun 77. maddesinde açıkça, hükümlülerin iyileştirilmesi çabasında başarıya ulaştırılması için dernekler, vakıflar ve gönüllü kişi ve kuruluşlar ile işbirliği yapılabilir, diye bir hüküm konulmuştur. Tabii Türkiye’de birçok mevzuat hükmünde olduğu gibi burada da büyük oranda sadece bir hükümle karşı karşıyayız. Pratikte sivil toplumla işbirliği, bu metinde yazıldığı kadar kolay bir husus değil. Cezaevlerinde çeşitli çalışmalar yapılıyor, sivil toplum çeşitli çalışmalar yapıyor, ancak Türkiye cezaevlerinin sayısı, cezaevlerinde bulunan mahpus sayıları –ki 200 bini geçmiş olup sürekli artmaktadır– dikkate alındığında,

bu sayıları karşılayacak düzeyde bir sivil toplum katılımı mümkün değildir. Zaten buna da bakanlık tarafından müsaade edilmemektedir. Biz bu konuda MAZLUMDER olarak doğrudan avukat ziyaretleri yaparak bu sorunu aşmaya çalıştık. Adalet Bakanlığı üzerinden de çeşitli girişimlerimiz oldu ama bunun çok zor ve çok geciktirici bir süreç olduğunu gördük. İstanbul'da Cezaevi Komisyonu ismiyle bir komisyon oluşturduk, sekiz on avukat arkadaşın içerisinde olduğu bir komisyon, biz bu komisyon aracılığıyla doğrudan avukat kimliğini kullanarak cezaevlerine ziyaretlerde bulunuyoruz. Bugüne kadar şahsi olarak 100 den fazla mahpus görüşmesi yaptım diye tahmin ediyorum, ama her görüşmeden sonra yaptığımız görüşmeleri paylaşarak hem bize iletilen ihlal iddialarını, hem mahpusların mevcut durumlarını paylaşmaya çalışıyoruz.

Başlarken söylediğim gibi ziyaretlerde gördüğümüz husus, 100 yıl önce Tolstoy'un anlattıklarından çok farklı değil, ihlal başlıklarına ayrıntılı girmek istemiyorum, konunun sınırlarını aşmaması adına...

Yaptığımız görüşmelerde tabii bir taraftan da sivil toplum çalışması olarak aslında biz bunu dile getiriyoruz. Gittiğimiz kişilere MAZLUMDER'den geldiğimizi, kendileriyle sadece konuşmak için geldiğimizi ifade ediyoruz. Özel bir avukatlık süreci şeklinde yürüyen bir çalışma değil yani... Öyle mahpuslarla karşılaştık ki bu süreçte, mealen "ben beş yıldır, altı yıldır ya da on yıldır dışarıdan hiç kimseyle görüşmemiştim, bugüne kadar bana hiç avukat gelmemişti, çok etkilendim, çok duygulandım" şeklinde beyanlarla karşılaştığımız ziyaretler yaptık. Hatta ailesi dahi ziyaret için cezaevine gelemeyen mahpuslar var. Çünkü Türkiye'de cezaevleri sürecinin bir boyutu da sürgün diye de adlandırılabilir sevk sistemi oluşturuyor. Ailesi Diyarbakır'da ya da Erzurum'da olan bir mahpus çok

ani bir kararla Edirne'ye, Tekirdağ'a ya da Bolu'ya gönderilebiliyor. Cezaevi idareleri açısından bunu yapmak hiç zor değil, çünkü her cezaevi müdürü neredeyse krallık yetkileriyle donatılmış durumda, her ne kadar mahpuslara ve ailelere mevzuatta birtakım haklar tanınmışsa da bütün haklarla alakalı çok net ve kısıtlayıcı birtakım kısıtlar var. Cezaevinin güvenliği, disiplin gibi hususlar ileri sürülerek her türlü hakkınız elinizden çok rahat bir şekilde alınabiliyor. Sevk de böyle bir şey, siz hiç talepte bulunmamış olsanız bile, hiç yeri ve zamanı olmasa bile Diyarbakır'dan Edirne'ye gönderilebilirsiniz. Tabii ki bu aile açısından imkânları varsa taşıma sonucunu doğuruyor, imkânları yoksa da o mahpusla görüşememe ya da çok zor ve kısıtlı şartlar altında görüşme imkânı ya da sorununu doğuruyor.

Bunu dillendirmesi bakımından sivil toplumun önemli bir yeri, önemli bir rolü var. Cezaevleri bir taraftan devletin en kaba haliyle görüldüğü mekânlar olduğu için olsa gerek, devlet alabildiğine burayı görünmez kılmak istiyor. Bütün devletler böyle bir bakışa sahiptir diye düşünüyorum, zaten cezaevi dediğimiz sistemin amacı da biraz budur. Çünkü sadece "kapatma" olarak uygulanan bir cezadan bahsetmiyoruz. Cezaeviyle birlikte cezalandırma aynı zamanda ceza içerisinde ceza, ceza içerisinde ceza sonucunu doğuran bir sisteme dönüşüyor. İşte burada sivil toplumun rolü oldukça önemlidir. Devletlerin kapatmaya, örtmeye çalıştığı alanı ifşa etmeye çalışmak, şeffaflaştırmaya çalışmak, mümkünse çeşitli iletişim araçlarını kullanarak kurumlarla ilişkiler kurma şeklinde olabiliyor, bu mümkün değilse işte geliştirdiğimiz çeşitli yöntemlerle oluyor. Avukatlarımızla gidip o cezaevindeki mahpusa ulaşabilmek, orayı bir nebze de olsa şeffaflaştırmaya çalışmak açısından bu anlamda önemli bir yöntemdir. İşkence gören ya da işkence gördüğünü iddia eden mahpuslar yönünden ise genel tezimiz ve hukuken de olması gereken ortada bir işkence iddiası varsa devletin bunun olmadığını ispat etmesidir.

Ancak pratikte işkenceyi ispat yükümlülüğü her zaman mahpusta oluyor maalesef... Bu anlamda bize ulaşan işkence iddiaları üzerine doğrudan gidip mahpusla görüşme, onun halini vücudundaki çeşitli ekimozları ve sıkıntıları not etme ve ilgili kurumlara yazma, şikâyet etme şeklinde çalışmalarımızda oldu. Sivil toplum bu anlamda biraz zorlayarak, biraz iteleyerek sürece bir şekilde dahil olabilir.

Yaptığımız çalışmalarda gördüğümüz en önemli ihtiyaç, bir defa zaten cezaevini meşru bir cezalandırma aracı olarak görmediğimizden bunun sürekli dile getirilmesi ihtiyacı, ikinci olarak da mümkün olduğunca şeffaflaşmasına dönük taleplerin iletilmesi. En önemli talebimiz bu olup, neredeyse her yazışmamızda da kurumlarla, Adalet Bakanlığı'yla her yazışmamızda da bunu dile getiriyoruz: "Cezaevlerinin sivil toplumun denetimine açık hale getirilmesi gerekir." Aslında kanunen oluşturulmuş birtakım izleme kurulları var ama bunların sivillliği su götürür, tartışmalıdır. Çünkü başsavcılıklar tarafından belirlenen ilgili yöredeki eczacı, avukat ya da çeşitli derneklerdeki veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından alınan insanlar... Bir taraftan işinin ehli, gerçekten bu işle uğraşmak isteyen gönüllü insanlar var ama bunlar bu işlerden uzak tutuluyorlar; öte taraftan, istisnaları bir tarafa bırakırsak, kendi halinde esnafılık yapan, kendi halinde avukatlık yapan insanlar pek de istekli olmayarak bu sürece dahil ediliyorlar. Neticede bu usulde aslında sivil toplum denetimi varmış gibi göstererek, denetimsiz kılma ve örtme çabasının varlığını görüyoruz.

Sivil toplum arka planı olan kişilerin ziyaretlere ve denetimlere katılımı tek başına fark oluşturacak bir etkiye sahip olacaktır. Bir defa bizim kalıplarımız yok, bir hakka engel olarak kanun gösterildiği zaman kanunu da sorguluyoruz, mevzuat gösterildiği zaman bunu da sorguluyoruz. Sorgulamamız gerekiyor ve sordüğümüz sorular-

dan talep ettiğimiz verilere kadar her şey çok orijinal oluyor. Bunu kendimizi övmek için söylemiyoruz ama sivil toplumda çalışmanın doğal bir sonucu olarak böyle bir refleks geliyor...

Sadece göstermelik bir sivil toplum denetimi değil gerçekten bağımsız, gerçekten tarafsız, hiç bir şekilde sınırlamaya, izne tabi tutulmayacak şekilde, çat kapı ziyaret yapabilecek şekilde bir sivil toplum denetimine bu kurumların açılması gerekmektedir. Bu aslında devletler açısından da önemli ve değerli bir şey, çünkü bu kurumlarda gerçekten ileride sorun oluşturabilecek insanlar da tutuluyor. İlk sunumda söylendi, cezaevine ilk defa düşenlerle daha önce cezaevine düşmüş insanların tekrar cezaevine girme oranları açısından bakıldığında, özellikle adli mahpusalar açısından söylüyorum, bir defa düşmüş insanların daha sonra tekrar tekrar oraya düşme oranları çok yüksek... Çünkü cezaevlerinde bir iyileştirme süreci söz konusu değil, bu mevcut sistemde mümkün de değil... Belki birtakım pilot bölgelerde güzel şeyler yapılıyor olabilir ama 200 binlik sayıyı kuşatacak nitelikte bir gelişme yok, maalesef... Sivil toplum bunu zorlama imkânlarına sahip olması nedeniyle devlete bu anlamda da yardımcı olabilecek yeteneklere sahip, ama dediğim gibi, devlet egemenliğinin nerdeyse en kaba haliyle görüldüğü mekânlar olduğu için olsa gerek bu konuda çok da olumlu süreçler yaşanmıyor.

Sivil toplum olarak da içeriye dönük ifade ettiğim şeyler yanında bir de dışarıya dönük yapılması gereken şeyler var. Malumdur ki toplumumuzda da cezaevi denildiği zaman genel bir olumsuz algı hâkimdir. Oraya kim düşerse düşsün zaten suçludur algısı... Bunu kırmaya dönük de çeşitli çabalara girdik. Mesela eski mahpuslarla yaptığımız söyleşiler bu kapsamda değerlendirilebilir. Bugüne kadar 32 tane söyleşi yaptık. Cezaevine girmiş çıkmış mahpuslar, ki içerisinde ağırlaştırılmış müebbet olduğu halde, yeniden yargılama kara-

rıyla çıkan mahpuslar da var... Bunlar kendi deneyimlerini, kendi yaşadıklarını anlatıyorlar. Burada bir anlamda insanlara, mahpus dediğimiz kişilerin bizden farklı olmadığını ve her an bizim de aslında orayla muhatap olabileceğimizi örneklerle anlatmış oluyoruz. Yine topluma dönük olarak, adil yargılanma hakkının ve özellikle masumiyet karinesinin içselleştirilmesi noktasında bir mesaj vermeye çalışıyoruz. Çeşitli çabalarla cezaevinde bulunan herkesin gerçekten suçlu olmadığı ki özellikle Türkiye gibi adil yargılanma hakkı noktasında –AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarından da anlaşılacağı üzere– çok yoğun ihlallerin yaşandığı bir ülkede, bunun hiç mümkün olmayacağı dikkate sunularak, bir defa oradaki insanların hepsinin suçlu olduğu ve cezasını çekmesi gerektiği algısını kırmaya çalışıyoruz. İkinci olarak, velev ki oradaki insanlar suçlu olsun, velev ki bir suç işleyerek bu cezaya muhatap kılınmış olsun, gerçekten bu cezayı hak ediyor mu tartışmasını yapıyoruz. Üçüncü olarak, gerçekten hak ediyorsa bile ceza içerisinde cezaya muhatap kılınması ne kadar doğru, bunu tartışmak önemli ve bunu yapmaya çalışıyoruz. Mesela kitap sınırlamalarından ve yayın yasaklarından tutun, eğitim öğretim hakkına kadar birçok ihlalle karşılaşılıyor mahpuslar. Örneğin son OHAL düzenlemelerinden birisinde de siyasi mahpusların eğitim ve öğretim hakları net ve keskin bir şekilde ellerinden alındı, artık dışarıdaki sınavlara giremiyorlar, içeride yapılan sınavlara giremiyorlar, özellikle siyasi mahpuslar için çok önemli bir şeydir dışarıdan lise ya da üniversite takibi... Ancak mahpuslar için önemli bir meşguliyet ve önemli bir çaba olan öğrenim imkânı bir anda ellerinden alındı... Bu örnekte de görüldüğü üzere “mahpusluğun ceza içinde cezaya dönüşmesi ne kadar haklı!..” Bunu topluma anlatarak ki neticede yaşadığımız sorunlar bu toplumsal algıyla da alakalıdır.

Dördüncü olarak, dışarıda kalan ailelerin durumu da önemli ve işlenmesi gereken bir sorundur. Onlar yani mahpusların çocukla-

rı, eşi, anne babası ne olacak? Bunlarla ilişkilerimiz ne olacak? Bu noktada yine çeşitli çabalarımız var... Bahsettiğim söyleşilerde biz aynı şekilde mahpus yakınlarını da konuşturduk. Onlar geldi, kendi deneyimlerini, evlerinden çıkıp kilometrelerce yol gitmek zorunda kalışlarını, toplu ulaşım araçlarında çektikleri rezillikleri –ki F tipi sistemi artık son dönemlerde şehirlerden izolasyona doğru evrilmiş durumdadır, Kocaeli cezaevine gitmek için Kocaeli’nde olmanız yetmiyor, bir de cezaevinin bulunduğu Kandıra’ya ek sefer yapmak zorundasınız. Edirne cezaevi için Edirne’ye gitmeniz yetmiyor ve 40 kilometre ötede F tipine ulaşmanız ıssız bir bölgeye gitmeniz gerekiyor. Tekirdağ Cezaevi keza böyle...– anlatıyorlar. Mahpus yakınları bu süreçleri ve kendi yaşadıklarını anlatarak dinleyicilerin, toplumun aslında kalbine, ruhuna dokunuyorlar. Bunu sağlamaya, bu aracılığı oluşturmaya çalışıyoruz... Bunun gerçekten olumlu etkilerini de gördük.

Son olarak sivil toplumla devletin bakışı arasındaki fark bağlamında söylemek istiyorum, tabii devlet derken de hayali bir şeyden bahsetmiyoruz... Cezaevi idaresi, gardiyanlar, cezaevi müdürleri, adalet teşkilatı, savcılar hepsini bu bağlamda düşünmek lazım. Bir defa onların bakış açısında çok net bir şekilde içeridekilere dönük olarak suçlu insan, riskli insan, “terörist” algısı hâkim... Biz, “Hayır! Burada bir insan var, hürmete layık olan birisi var”, diyoruz, bu algıyla yaklaşıyoruz ve bu algıyla yaklaşılması gerektiğini her defasında dile getirmeye çalışıyoruz.

Yine devletin cezaevlerini büyük ve yoğun bürokratik bir mekanizma haline getirme çabası var ki –hatırladığım kadarıyla 2015 yılındaydı– Adalet Bakanı’nın 2017’ye kadar cezaevi kapasitemizi 350 bine çıkaracağız, şeklinde bir beyanı olmuştu, bunu övünerek anlatıyordu. Biz de diyoruz ki hayır kapasitenin düşürülmesi lazım. 60

binlere 40 binlere düşürülmesi lazım ki artık buna olan ihtiyaç azalsın. Yine kamuda, devlette örtme çabası var, sorunları kapatma çabası var, biz cezaevlerinin şeffaflaştırılması çabasına dönük çalışmalar yapmak istiyoruz, yapıyoruz. Onlar açısından her içeri girenin suçlu olduğu ve her türlü cezaya layık olduğu algısı hâkimken, biz diyoruz ki hayır, bu yargı sisteminde –yargılamaların nasıl yapıldığını, özellikle avukat arkadaşlar bununla muhatap olanlar gayet iyi biliyorlar– her içeri girenin suçlu olmadığı ya da içeri giren kişi suçluysa bile kapatmanın dışında cezalandırmalara muhatap kılınamayacağı noktasında bir algı oluşturmaya çalışıyoruz. Ayrıca cezanın ailelere yaşatılmaması gerektiği, ilgili kişi bir suç işlemiş kamu olarak cezasını çektiriyorsunuz ama onun ailesinin hiçbir suçu yok... Bununla alakalı olarak, mahrem eş görüşmesinden tutun, cezaevi ziyaretlerinin kolaylaştırmasına kadar, mahrem eş görüşmesinin sadece eşle sınırlanmaması, çocukları anne ve babayı kapsayacak şekilde bir aile ortamının sağlamaya dönük olması gerektiği noktasında birtakım taleplerimiz ve zorlamalarımız var... Bunlar da yine bakış farklılığı olarak kurumlardan farkımızdır, diyebiliriz.

Son olarak cezaevi süreciyle bitmiyor mahpusların dramı, aynı zamanda cezaevi sonrası süreçlerde de çok ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Toplum kazandırma adı altında uygulamalar var ama denetimli serbestlik büroları, bu sayıları nitelikli bir şekilde karşılayacak yeterlilikte değil. Yıllarca on yıl, on beş yıl veya 20 yıl cezaevinde kalıp çıkmış bir insanın, çok rahat bir şekilde, hızlı bir şekilde topluma ve hayata adapte olabilmesi, iş sahibi olması kolay değil. Bunun kolay olmadığının yüzlerce örneği var, aslında sivil toplumun buraya da yoğunlaşması gerekiyor, tabii Türkiye'deki sivil kuruluşların yetersizlikleri de ortada, ekonomik anlamda, toplumsal katılım noktasında birtakım sıkıntılarımız var. Bu anlamda siz dinleyicilerin katkılarının da önemli olduğunu düşünüyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

HAPİSHANELERDE SON DURUM VE İNSAN HAKLARI

Ümit Efe*

Herkese merhabalar, bu soğuk günde sabahın erken saatlerinde bu kadar zor bir konuyu konuşmak için azim gösterdiğiniz için teşekkür ederim. Ben Ümit Efe, Türkiye İnsan Hakları Vakfı İstanbul temsilcisiyim, 12 yıldır bu çalışmadaım, biraz bunu konuşmaya çalışacağız.

Kapatılmanın Anlamı

Öncelikle hapisane ve kapatılma sorununa değinmek istiyorum, çünkü hapisane sorununu tarihsel bir çerçevede ele almak gerekiyor, bir cezalandırma ve ıslah aracı olarak hapisaneler ne anlamdadır, bazılarımız hapisanelerin önemli olduğunu, cezalandırma sistemi içerisinde yer alması gerektiğini düşünür. Ben öyle düşünmüyorum, hapisanelerin cezalandırma aracı olarak kullanımı

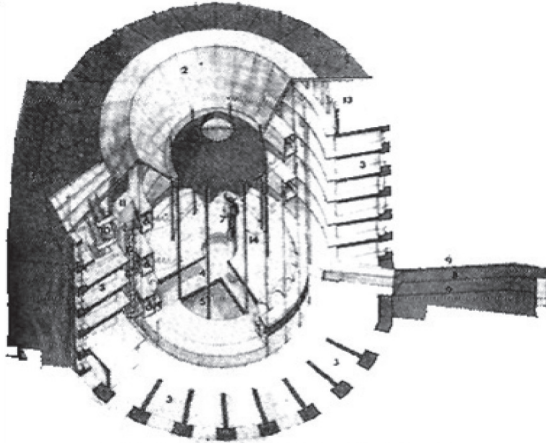
* Türkiye İnsan Hakları Vakfı İstanbul Temsilcisi

tarikle sınırlı bir olgudur, hapishanesiz toplumlarda var olmuşlardır. Hapishaneler yaklaşık 200 yıllık kurumlardır.

Bizler insan hakları savunucuları artık başka cezalandırma yöntemlerinin tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Bütün tartışmam bu nokta üzerine kurulu olacak.

Suç kavramını belirleyen her toplumun egemen ilişkileridir, bu, mevcut toplumsal yapıya denk düşen ceza tarzını da üretmiştir. Hapishaneleri doğuşunun, modern şiddet toplumu kapitalizmin doğuş süreciyle başladığını söylemek mümkün ve hapishanelerde aslında bu şiddet toplumunun en üst, en etkili konseptidir.

Kapatma ve hapishaneler aynı şey değildir, işkence amaçlı kapatma hapishane öncesinde de vardır ve itiraf amaçlıdır. Hapsetmek kapatılanın zamanı ve mekânı üzerine uzun ve sürekli tasarruf sağlamayı amaçlamaktadır. İtaat amaçlıdır. Hapishanelerim tasarımını ne yazık ki bir mimar yapmadı, hapishanelerin tasarımı, İngiliz bir iktisatçı Jeremy Bentham'ın Panopticon Model çalışmasına dayanır.

PANOPTICON PERSPEKTIF

Bentham, Panopticon'u fikirlerini hayata geçireceği ve bu işe en uygun mekân olarak algılıyordu. Kendi mektubunda projesini, "Güç elde etmenin, zihnin zihin üzerinde, bugüne değin benzeri görülmedik bir güç elde etmesinin yolu," olarak tanıtıyordu... Mekân şeffaftır ve gözler önündedir ve mahkûmun kendisine ait ve kendisi için kullanabileceği aslında hiç bir yeri yoktur. Geçerli olan tek şey, kurallar ve kurallara itaat etmektir.

Bu anlamda da hapishane modelinin tek merkezden kontrol edilebilirlik esasına göre örgütlenmesi, kapitalizmin ütopyası oldu, aslında hemen hemen bütün toplumun bu şekilde organize edildiğini söylemek mümkün. Hastane, hapishane, tımarhane ve diğer okul, aile ve belli kurumlar bu esasa göre düşünüldü, bu ütopya etrafında örgütledi. Aslında bütün bu kurumlarında şiddet içerdiğini söylemek mümkün. Kapatarak cezalandırma kapitalizmin ilk dönemlerine denk düşer ve ilk elden kara kıtasının yarısında açlar, sokakta yaşayanlar, kimsesizler büyük oranda kapatılarak kapitalizmin sektörel sürecine, artı değer üretimine kâr sağlaması hedeflendi.

İslah etme, topluma kazandırma gibi terimlerle meşrulaştırılmaya çalışılan hapishane, tamamen iktisadi yapıya koşut bir kurum olarak tasarlandı. Hapishaneler aynı zamanda saçma bir kurum olarak karşımıza çıkıyor, olup bitmiş bir fiil ardından suçlu olduğu düşünülen kişiyi belirli ya da belirsiz bir süre içinde bir mekâna kapatmak, geriye dönük fiili ortadan kaldırmıyor, hepimizde çok iyi bilmekteyiz ki hapse giren kişiler, girmeyenlerden daha fazla tekrar hapishaneye dönmektedir. Bu anlamda da 200 yıllık süreç göstermektedir ki caydırıcı bir etkisi olmamaktadır. Sürekli hapishane sayıları artmıştır, suçlu sayıları da artmıştır.

Neden Hâlâ Gerek Duyulmaktadır?

Hapishanenin amacı tek başına suçluyu cezalandırmak değildir, burada çok daha genel bir cezalandırma sistemi vardır. Yaşadığımız toplumsal sistemler cezalandırıcı sistemlerdir, devlet ve tüm diğer kurumlar kendi sürekliliklerini gereğini cezalandırarak sağlamaktadırlar.

Aynı zamanda kentlerinin daha içlerinde olan hapishaneler, F tipi cezaevleri süreçleriyle kentlerin dışına çıkarıldı. Aslında toplumsal bir tecridi de içeriyor, hapsedilenin ailesinin ve çevresinin diğerlerinden tecrit edildiği ve ötekileştirildiği bir süreç yaşadığını biliyoruz. Hatta kentin içindeki hapishanelerin de önünden geçilirken hapishanelere bakmaması gerektiği öğretilen bir toplumda yaşıyoruz. O anlamda da itaatkâr, kurallara, düzene ve kendisini kuşatan otoriteye uygun, boyun eğmiş bireyler yaratılması hedeflenmektedir. Hapishane bu sistemin bir parçası olarak organize edilmiştir. Devlet ve tüm diğer kurumlar kendi süreklilikleri için bireyi cezalandırırlar. İtaatkar, kurallara, düzene, kendisini kuşatan otoriteye boyun eğmiş, bu otoriteyi içselleştirmiş bir kitle yaratmak amaçlanmıştır. Hapishane bu toplumsal sistemin, cezalandırma sisteminin bir parçasıdır. Hapishanedeki şiddeti diğer kurumlardaki şiddetten ayıran, parçalanmış ve bölünmüş duruma imkân tanıyacak şekilde parçalanmış ve düzenlenmiş olmasıdır. Mekânsal ve zamansal düzenleyiş, insanın mekânını ve benliğini ve uzuvlarını ve zamanı ele alış, düzenleyiş tarzı ve mantığı yoğunlaştırılmış bir şiddettir.

Hapishane ayırt edici özellikleri imhaya yönelik bir kurumdur, kapatılan kişinin imhası amaçlanırken dışarıdakine de göz dağı verilir, cezalandırma genel bir özellik kazanır. Hapishane kavramı etrafında oluşturulan söylemle onun sistemli bir işlevini gösterir. İslah etme, topluma kazandırma ve tretman. Hapishane çalışanlarımızdan çoğunun en fazla uğraştığı terimlerden biridir tretman, yasa koyucunun

kendisini iyi, sağlıklı kabul ettiği ve öteki ya da mahpusun tedaviye muhtaç olduğunu ifade eden, aslında tıbbi bir terimdir tretman, bu anlamda da iyileştirme reçetesini iktidar elinde tutmaktadır. Peki bu işe yaramakta mıdır, genel olarak işe yaradığı söylenebilir. Paraya ve şiddete tapılmayı ve bunun etrafındaki değerleri yücelttiği düşünülürse, hapishane bu değerler sistemini yeniden üreten bir kurumdur. Tam olan, rasyonel, düzenli, hiyerarşik bir yapının ürünüdür hapishane, farklı özellikleriyle de toplumun diğer kurumlarıyla uyum içerisinde. Bu nedenle toplumsal sistemin tamamında olmadan hapishanelerde köklü bir reformdan bahsedilemez. Dolayısıyla daha iyi bir hapishane nasıl olur tartışması anlamını yitirmektedir. Hapishaneler ideal ölüm yerleridir, kitlesel olarak yok edilemeyen, duygu tasarrufu sağlanarak orada yok edilmektedir. Birazdan hapishanelerdeki oranları, ölümleri, işkenceleri görmeye çalışacağız.

Hapishaneler ve İnsan Hakları İhlalleri

Günümüzdeki hapishaneleri daha yaşanılır kılma istemi, bunun sistemi daha uyumlu ve olumsuz kılma anlamına geleceğini unutmamak gerekir. Fakat buna rağmen de hapishanelerde mevcut durumların asgari insani koşullara ulaşması için mücadelemizi sürdürmeye devam edeceğiz. Hapishanelerde cumhuriyet tarihi boyunca zindancı mantığı uygulanmıştır. İstiklal mahkemeleri toplu kıyımlar, toplu tevkifatlar cunta geleneğinin köklerini yarattı. Hapishane için zindan tanımını kullanmak özel bir anlam taşır o nedenle.

12 Eylül cuntasının başladığı süreçte de bu tarz uygulamalarıyla baskının, yok etmenin haneleri olarak bir kez daha yerini aldı. Hapishanelere şöyle bir göz attığımızda, hemen hemen tanıdığımız, bildiğimiz yüzlerin, bu ülkenin belki de en temiz sayfalarının, insanların, aydınlarının hapsedildiğini ve onların itaate ve boyun

eğmeye mahkûm edildiğini görmek mümkün. Zindancı mantığının yarattığı kültürle yönetilen hapishaneler insanı bitirme-eritme aracı olarak kullanıldı. Devletin değişmez politikaları topluma alternatifi olmayan doğal bir yapı olarak sunulmuş, daha doğrusu dayatılmış ve bu yaklaşım değişmez bir yapı olarak mutlaklaştırılmıştır.

12 Eylül hapishanelerinde topluma dayatılan tekleştirme ve depolitizasyon politikalarının aynısı, daha zalimcesi hapishanelerde uygulandı. 13/1 Talimatnamesi bu plan ve saldırı yöntemlerini belirleyen, bilinen bir talimatnamedir. Talimatnamede belirtilen her şey uyulmadığı takdirde işkence aracı olarak kullanılmıştır.

Siyasi mahpuslar kendi hakları arkasında duran nitelikleriyle direnme kültürünü geliştirmiş, devletin kişiliksizleştirme, yalnızlaştırma, yalıtma politikalarına, tek tipleştirmeye ve işkenceye karşı daha çok 12 Eylül hapishanelerinde kendi direnme tarihlerini oluşturmuşlardır.

Gördüğümüz resim 12 Eylül hapishanelerinde tek tip elbiseye, askereleştirme politikalarına karşı direnen devrimcilere aittir.

Koşuş Sisteminden Hücre Sistemine Geçiş ve İnsan Hakları İhlalleri

Genel olarak cezaevlerinde 19 Aralık 2000 yıllarına kadar koşuş sistemi yer almaktaydı. Koşuşlarda siyasi tutuklular genellikle sosyal mahkûmlarla birlikte kalırlardı, koşuş sisteminde yemek, yatak gibi ihtiyaçlar mahpuslar tarafından karşılanırdı. 1943'e kadar mahpusa sadece bir tahin verilirdi, 12 Mart 1971 dönemiyle birlikte askeri hapishanelerde tutulan mahpuslar asker sayıldılar, ülkede siyasi tutuklu olmadığını söylerken ilgililer, hapishanelerde tutukları mahpusları askerleştirme politikasına uygun hale getirmek için inanılmadık işkenceler ve yaptırımlar uyguladılar. Biraz önce Işıkında belirttiğı gibi "burası cezaevi değıl, okuldur, burada mahpuslar Türk milletine layık olmayı öğrenmek zorundadırlar" denildi. "Rehabilitasyon", "ıslah" ve "iyileştirme" süreçlerine devam ettiler. Bu kültür yok etmeye, eritmeye, itaat etmeye yönelik bir kültürdür. Koşuşlarda güç hiyerarşisi oluşturuldu, koşuş ağalığı, işkence, haraç uygulamaları sosyal mahpuslar sindirme ve silikleştirme temelli özgün kontrol mekanizmalarıdır, sübyan koşuşlarında tecavüz sıkça rastlanır hale geldi. Bu sürecin insanlık açısından dehşet verici boyutlarını görmemiz engellenmeye, saklanmaya çalışılmakta ama sıkça yapılmaya devam etmektedir.

Mahpusun ailesi suç olgusunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Devletin intikamcı uygulamalarına birkaç örnek verecek olursak: İnsan Hakları Derneğı'nin verilerine göre, 81-95 yıllarında elliyi aşkın insan, onu sosyal mahpus, devlet tarafından öldürüldü, bu sayılara ihmalden yaşamayı yitirenler dahil değıl. İlk gaz bombası kapatılmış insanların üzerine 1980 yılında Selimiye Hapishanesi'nde atıldı, daha sonra Sultanahmet ve Metris hapishanelerinde kullanıldı.

1981 Kasım-Aralık aylarında psikiyatrist Ayhan Songar tarafından

hapishanelere psikolojik test uygulandı ama mahpuslar tarafından bu kabul edilmedi. Aslında psikolojik test uygulamasının hayata geçirilmesi için hapishanenin tarihi boyunca birçok ülkede, özellikle Avrupa ülkelerinde bakanlıkların çok büyük bütçeler hazırladığını biliyoruz.

Birazdan tecrit hapishanelerine geçtiğimizde bunları daha çok göreceğiz. 90'lı yıllar en çok açlık grevlerinin yapıldığı yıllar oldu fakat aynı ortam devam etti. Türkiye'de açlık grevleri ve ölüm oruçlarıyla çok sayıda insan yaşamını yitirdi. Uzun soluklu ölüm oruçları da yaşandı. Çok sayıda mahpus WKS'li* olarak yaşamlarını sürdürmektedir.

Koşuş sisteminin aslında insan haklarına aykırı yanlarının olduğu, asgari insani yaşam koşullarından mahpusların yoksun bırakıldığını ileri sürerek ve iyileştirilmesi için çabalarımızı sürdürürken, bir anda tecrit uygulamalarına geçilmeye çalışıldı.

İzolasyon / Tecrit Hapishaneleri

İnsan Hakları savunucuları, toplumsal örgütler ve duyarlı kesimlerin gündeminde geçmiş süreçlerde yer kaplayan cezaevleri sorunları 2000 yılında F Tipi hapishanelerin yapılması ve hizmete alınması girişimleriyle yeni bir döneme girdi. Toplumsal kuruluşlar, duyarlı kesimler, tutuklular ve tutuklu yakınları tarafından eleştirilen ve uygulamasının durdurulması istenen bu süreç, dramatik gelişmelere sahne olmuş, ülkemizde genellikle alışıktığımız gibi devlet gücünün gösterisine dönüşmüştür. Her ne kadar 19 Aralık'ta cezaevlerinde yapılan ve "Hayata Dönüş" ismi verilen operasyonla konu

* Wernicke-Korsakoff Sendromu, aşırı açlık nedeniyle meydana gelen, B1 vitamin eksikliğine bağlı, hafıza kaybı.

kapatılmak ve fiili durum yaratılarak tartışmalar bitirilmek istenmişse de cezaevleri sorunu ne toplumun gündeminden düşmüş ne de gerçekten kalıcı bir çözüme gidilebilmiştir. Hatta denilebilir ki çözümsüzlük daha da derinleşmiştir. Türkiye'deki infaz rejiminin içerisinde yer alan hapisaneler sorunu ağırlıklı olarak devletin politik yapılanmasına ilişkin tercihlerin sonucu olarak şekillenmektedir. Ancak son yıllarda uluslararası düzlemde yaşanan gelişmeler, küresel ekonomi ve dünya düzenini etkileyen –yeniden yapılanan– devletler hukuk sistemlerini ve bütün yapıları değiştirip dönüştürürken yönetsel yaklaşım ne yazık ki daha disiplinler, daha baskıcı eğilimler içermekte, insan hak ve özgürlükleri uluslararası düzeyde üretilen terör kavramı içinde eritilmektedir. İzolasyon/tecride dayalı hapisaneler, sürekli gözetime dayalı, insanın diğer insandan yalıtımını esas almıştır. Tarihsel olarak 200 yıllık geçmişe dayalı bu sistemler artık dünya genelinde hapsederek cezalandırmanın egemen formu haline bürünmektedir. ABD, Almanya, İtalya, Güney Afrika ve Latin Amerika'da ağırlıklı olarak siyasi muhaliflere uygulanan bu model varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Kendi iktidar tahayyüllerine hapsettikleri “insan haklarına uygunluk” kavramını gelecek siyasi projelerine alet eden “insan hakları otoriteleri”; Ulucanlar, Diyarbakır, Buca cezaevleri örneklerinde olduğu gibi mahpusların ciddi bir şiddetle öldürülebilmesini “izlenebilir” bulurken sessiz, yavaş, kamuoyundan gizli, direk kamusal güç sahiplerince gerçekleştirilen izolasyona dayalı bu yok etme biçimini desteklemişlerdir.

Özetle uygulandığı tüm ülkelerde ancak kan dökülerek uygulamaya sokulan F tipi cezaevleri, yalnızca Türkiye'nin kendi tercihleriyle ilintili olmaktan öte, küresel ölçekte bir cezalandırma arayışı ve dünya egemenlerinin gelecek projeleriyle yakından ilişkilidir. Türkiye'deki bu projeye geçiş kuşkusuz ülkenin dinamiklerinin farklılıklarından kaynaklı olarak çok daha şiddetli olmuştur. Ülkemiz egemenlerinin

bu süreci başlatırken tek ve yegâne amacı içerideki muhalif güçleri etkisiz bırakmak olmamıştır.

Şiddet toplumu daha çok terörize etmek, gelecek neoliberal projelerin yaratacağı karşı çıkışları bugünden cezalandırmak, tam bir travmatik bellek yaratmak amacını önclemiştir. Kuşkusuz Türkiyeli siyasi muhaliflerin karşı çıkma refleksinin hızı ve direnme gelenekleri, egemenlerin şiddetin dozunu ayarlarken göz önünde tuttıkları bir faktör olmuştur.

F tipi tabutlukları sadece izole bir mekân olarak algılamamak gerekir. Hücrelerin niteliği, burada kullanılacak yapı malzemesi, mahpusa uygulanan psiko-terör uygulamaları bir bütünlük arz eder. Hücrelerde uygulanan yalnızca mahpusun tüm sosyal ilişkilerini kesmek değildir. Aynı zamanda algılama, duyum yetisini ortadan kaldırarak zihinsel işleyişini bozan, konsantre beyaz bir terör uygulayarak, ruhsal işkenceyi süreklileştirmek, gerekirse yalnızlaştırmak, mahpusu fiziksel olarak imha edebilme imkânını kolaylaştırır.

Tecrit hücreleri uzun deneyler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sosyal izolasyon uygulamalarının sonuçlarını bu cezaevlerinin mimarı olan “bilim adamları”nın çalışmalarından öğreniyoruz. Kore savaşından sonra CIA psikologları tarafından yürütülmüş olan “Davranış Kontrol deneyleri” ile objenin hafızası silinerek onu yeniden şekillendirmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede farmokolojik araştırmalar, elektro şok deneyleri nöroşiroloji teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmaların ardından ABD’de Dr. Edgar Schein’in 24 maddelik beyin yıkama programı yüksek güvenli cezaevlerinin temel rehabilitasyon programı olmuştur. Almanya’da Camero Siliens deneyleri Dr. Schein’in bu programı esas alınarak ve iki amaç güdülerek yürütülmüştür.

İlki duyumsal uyarıların yitimini sağlamak, ikincisi algılama yitimi-

ni gerçekleştirmek. Çalışmalar sonunda deneklerde sıkıntı, huzursuzluk, boğulma hissi, sanrılar, işitsel ve görsel halüsinasyonlar ortaya çıkmıştır. Kısacası kişi uyarıdan yoksun bırakıldığında gerçeklik duygusunu yitirebilmektedir.

İzolasyon / Tecride Uluslararası İtiraz

Uluslararası Af örgütü 1980-81-82 yıllarında yayınladığı raporlarda Almanya'da politik tutuklulara uygulanan izolasyonunu yarattığı ciddi sağlık sorunlarını tespit etmiştir. Zürihli psikiyatrist Ralp Binswanger 1986 yılında Birleşmiş Milletler *İnsan Hakları Komisyonu*'nda Almanya'da uygulanan izolasyon tutsaklığının uluslararası boyutta kabul edilen işkencenin tanımına uyduğunu ifade etmiştir.

Demokratik Hekimler Birliği ise 10-15 kişi olmak kaydıyla mahpusların gruplar halinde bir arada tutulmamaları halinde fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkları engellenemeyeceğini belirtmiştir.

Gerek uluslararası deneyimler gerek ülkemizdeki gerçeklik dikkate alınarak hücre tipi cezaevlerine ilişkin şunlar söylenebilir:

Hücre Tipi Cezaevi

1. İnsan kişiliğini öğütmeyi hedefleyen, uzun zamana yedirilen bir işkence yöntemidir.
- Hücre uygulaması bir psiko-terör uygulamasıdır. Bir yok etme konseptidir.
 - Tecrit uygulaması sadece politik mahpuslar için değil, insanlık dışı tutukluluk koşullarına uyum sağlamak istemeyen sosyal mahpuslar ve diğer tüm mahpuslar için de tehlikelidir.

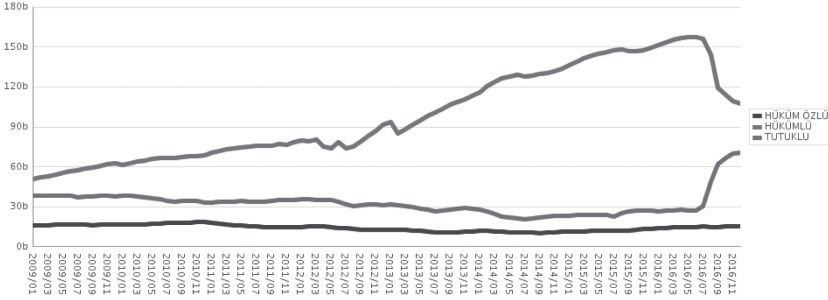
- Tecrit tutukluların kendi durumlarına ilişkin ortaklaşa geliştirdikleri grup kültürüne bir saldırıdır.
 - Tecrit önce beden, sonra ruhun yavaş yavaş durdurulamaz ölümüdür.
 - Tecride karşı verilen mücadele tutukluların kendi yaşamları için verdikleri kendi işlerine hapsolmayı kırma mücadelesidir.
2. Hücre tipi cezaevi modeli kapitalizmin yalnızlaştırma politikasının bir ürünü olup yalnızca tutuklulara yönelik bir saldırı değil, aynı zamanda tüm topluma yönelik bir şiddettir.

F Tipi / Hücre Tipi Hapishanelere Geçiş

1997 genelgesiyle birlikte cezaevlerinde kapatılmanın tarzını değiştirmek üzere tartışmalar başladı, Türk tipi olarak adlandırılan F tipi hapishaneleri çok kanlı bir biçimde geldi, 19 Aralık 2000 tarihinde 22 hapishaneye aynı anda yapılan saldırılarla koğuş sistemine son verildi. Bu saldırı TV'lerden naklen topluma izletildi. İki güvenlik görevlisi olmak üzere 32 kişi yaşamını yitirdi. Yaşamını yitirenler ateşli silahla, işkence edilerek ve gaz bombası nedeniyle yaşamlarını yitirdiler. Henüz altyapısı tamamlanmamış hapishanelerde mahpuslara işkence yapıldı. İlerleyen süreçler de ne yazık ki bizlerin itirazlarını haklı çıkarmıştır. Süreç içerisinde görüşmüştür ki F tipi cezaevleri, ideolojik saldırı konseptleridir. Bu konseptin tüm ayakları sağlam duvarlarla örülen bir plan olduğu görülmüştür. Yeni ceza infaz yasası, terörle mücadele kanunu, izleme kurulları, infaz yargıçlığı uygulamaları arka arkaya getirilmiş ve bu plan sağlamlaştırılmıştır. Karşıda saldırıda çok sayıda insan hayatını yitirdi. 120 kişinin ölümüyle son bulan ölüm oruçları sonrası, ocak genelgesi

Hapishaneler Doluluk Oranını Aştı

Ceza İnfaz Kurumları

Ocak 2016 resmi verilere göre Türkiye’de 290 kapalı, 59 açık, 3 çocuk kapalı ceza infaz kurumu, 2 çocuk eğitimevi, 4 kadın açık ceza infaz kurumu ve 5 kadın kapalı ceza infaz kurumu bulunurken cezaevlerinin toplam kapasitesi 180 bin 176 kişidir. Doluluk oranı ise 179 bin 611 kişiye ulaşmıştır, ayrıca 56 bin 772 kişi de denetimli serbestlik kapsamındadır. 2 bin 492 kişi elektronik kelepçeyle izlenmektedir. 12 Ocak 2016 tarihi itibariyle 14 bin 749 kişi elektronik olarak takip edilmektedir

Hasta Mahpuslar

İnfaz sistemindeki sorunlar ve özellikle de 2005 yılında yürürlüğe giren 5275 Sayılı Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un insani olmayan bir yaklaşım üzerine kurulu olması, otoriteyi ve kuralları dayatan, yaşama hakkını ve özgürlükleri değil, güvenliği öne çıkaran bir anlayışla hazırlanması ve uygulamada yaşanan sıkıntılar sorunları artırmaktadır.

İnfaz yasasının “*Hapis cezasının infazının hastalık nedeni ile ertelenmesi*” başlığını taşıyan 16. maddesinde 24.1.2013 tarihinde 6411

Sayıli yasayla birlikte yapılan değişlikle “Maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellilik nedeniyle ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmayaacağı değerlendirilen mahkûmun cezasının infazı üçüncü fıkrada belirlenen usule göre iyileşinceye kadar geri bırakılabilir,” hükmünün yer alması ve uygulamada “**toplum güvenliği bakımından tehlike**” unsurunun kolluk güçlerinin insafına bırakılmış olması en büyük sorunlardan biridir. Hasta mahpuslarla ilgili tıbbi değerlendirmelerin esas alınması yerine, “toplum güvenliği bakımından tehlikelilik” unsuruna “ağır ve somut bir tehlike” kriterinin eklenmiş olması sorunu çözmekten uzak ve kabul edilemez bir yaklaşımdır.

Kaç hasta mahpus var?

İHD Genel Merkezi'nin verilerine göre Türkiye cezaevlerinde 323'ü ağır toplam 905 hasta mahpus bulunmaktadır. Bu kadar hasta mahpus olur mu ya da bu kadar mahpus hasta olur mu diye merak edip durumu sorgulayan bir sistem olmadığı için bu insanların sayıları her geçen gün eksilerek artmaktadır.

Ayrıca sağlık kurullarınca düzenlenen raporların Adli Tıp Kurumu (ATK) tarafından onaylanmayıp yeniden rapor düzenlenmesi de var olan sıkıntıları daha da artırmaktadır.

Aslında bu konudaki önemli bir sorun da mevcut kurumsal yapısı ve siyasi iktidara bağlılığı nedeniyle tarafsız davranamayan, bu nedenle de verdiği kararlarda, bilimsel ve objektif kriterlere uygun değerlendirmeler yapmayan ATK'nin halen resmi bilirkişi konumunu sürdürüyor olmasıdır. Dolayısıyla bağımsız konumda olmadığı açıkça ortada olan ATK'nin resmi bilirkişilik uygulamasına son verilmediği sürece sorunlar devam edecektir.

Her hastanın doktorunu seçme hakkı vardır. Mahpusun da

Birleşmiş Milletler resmi belgesi olan ve üye ülkelerce de kabul edilen İstanbul Protokolü'nde *“tutuklu ve hükümlü konumda da olsa her hastanın kendi doktorunu seçme ve raporlarının bağımsız bilirkişilerce hazırlanmasını isteme hakkı vardır”*. Üniversite hastaneleri, eğitim araştırma hastaneleri, tam teşekküllü devlet hastaneleri, hasta mahpusların sağlık durumlarıyla ilgili objektif süreçler yürütüp raporlar hazırlayabilir.

Adalet bakanlığı verilerine göre hapisanelerde yaşamını yitirenler:

2002 yılında 89 kişi, 2003 yılında 163 kişi, 2004 yılında 54 kişi, 2005 yılında 59 kişi, 2006 yılında 157 kişi, 2007 yılında 176 kişi, 2008 yılında 211 kişi, 2009 yılında 196 kişi, 2010 yılında 252 kişi, 2011 yılında 268 kişi, 2012 yılında ise 18 Temmuz tarihi itibarıyla ise 109 kişi olarak gerçekleştiği belirtilmiştir. Yine Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2015 yılının ilk altı ayında ise 212 kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmektedir.

Gülay Çetin / Türkiye kararı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 5 Mart 2013 tarihinde, Gülay Çetin/ Türkiye kararında ağır hastalık nedeniyle serbest bırakılabileceğine ilişkin hükümlerden, tutuklu olduğu için yararlandırılmaması nedeniyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) işkence yasağını düzenleyen 3. ve ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye'yi mahkûm etmiştir. AİHM ayrıca hükümete de tutukluluk koşullarıyla ilgili düzenlemelerde her türlü insani önlemi almaları gerektiği önerisinde bulunmuş ve ATK'nin yeniden yapılandırılarak prosedürlerin basitleştirilmesi gerekliliği noktasında uyarılarda bulunmuştur.

Çocuklar Hapsedilemez

İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde, *“Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz,”* denirken, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 37. maddesinde de, *“Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır,”* denilmektedir. Uyulması gereken bu bağlayıcı düzenlemeler bugünün Türkiye'sinde devlet eliyle açıkça ihlal edilmektedir. Çocuklar tutuklanmakta, işkence, tecavüz ve kötü muameleye maruz kalmaktadır. Çocukların toplumsallaşmalarının alternatif tedbirlere gidilerek yine toplum içinde ve toplumla birlikte yapılması gerektiği uluslararası hukukun ve modern aklın gereğidir. Ülkemiz cezaevlerinde bulunan çocuk sayısı göz önüne alındığında alternatif tedbirlerle çocuk cezaevlerini gereksiz kılacak bir yapılanma çocuklar yararına oluşturulabilir. Çocuklar hapsedilmemelidir, çocuk hapishaneleri kapatılmalıdır.

OHAL İlanından Sonra Hapishaneler

Hapishanelerde OHAL'den sonra görüş, telefon, sağlığa erişim, onurlu bir biçimde yaşamak, işkencesiz bir ortamda kalmak gibi koşullar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Her gün sürgün sevkler yapılmaktadır, mahpusların ifadeleri cezaevi SEGBİS sistemi tarafından alınmakta, çoğu kez ifade verememektedirler, ayrıca bu sistem insan

haklarına aykırıdır. Çok sayıda tutuklunun sürgün edilmesi sosyal çevrelerinden koparılması anlamına gelmektedir. OHAL sürecinde cezaevinde bulunan mahpusların kitlesel olarak imha edilmesi ihtimalini üzerinden spekülâtif haberler yayılmaktadır.

İnsan Hakları Derneği Merkezi Hapishaneler Komisyonunun tespitlerine göre:

- Tutuklular sadece 1. ve 2. derece aileleri ile görüş yapabiliyorlar.
- Tutuklular artık 15 günde bir telefon hakkı kullanabiliyorlar (OHAL öncesi her hafta).
- Spor, ortak alan vs. etkinlikler yapılamıyor.
- Mektuplar gönderilmiyor ya da engelleniyor.
- Bazı kitap ve gazetelerin cezaevine girişi engellenmektedir.
- 3 Ağustos 2016 Şırnak cezaevinde 14 kişilik koğuşlarda 20 kişi kalıyor.
- Su sorunu ciddi boyutta.
- Yemekler yenilemeyecek durumda.
- Aile görüşleri keyfi bir şekilde engelleniyor.
- Cezaevi SEGBİS sistemi çoğu zaman bozuk.
- Telefon hakları düzenli kullanılmıyor.
- Çok sayıda tutuklu-hükümlü sürgün edilmiş.
- Ağustos 2016 Antalya L Tipi hapishanesinde siyasi mahpuslara saldırı gerçekleşti.

- Sevk/sürgün sırasında kötü muamele ve işkence uygulanmaktadır.
- Her ne kadar yer darlığı olduğu ifade edilse bile bazı örnekler bunun bir politika olduğunu göstermektedir. Örneğin Erzurum cezaevinde yer darlığı gerekçesiyle oradaki mahpuslar başka bir cezaevine sürgün edilirken, aynı tarihte Van cezaevinden Erzurum'a sevk/sürgünler yapılmaktadır.
- Sevk/sürgünlerde hasta listemizde olan birkaç mahpusun sevki durdurulmuşsa bile sevk/sürgün edilenlerin bir çoğunun hasta ve listemizde yer aldığı görülmektedir.
- Sevk/sürgünlerin devam edeceği ifade edilmektedir.
- 3'er kişilik odalarda 6'şar kişi kaldıkları öğrenildi. Yer darlığından ötürü mahpuslar "nöbetleşe" uyumaktadırlar
- İşkence ve kötü muamele yaygın olarak uygulanmaktadır.

Biz hapishanesiz bir dünyanın mümkün olduğunu, en iyi hapishanenin olmayan bir hapishane olduğuna inanıyoruz, hapishanesiz bir dünya inancıyla bütün bu sorunların çözülmesini umuyor, hepinize beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

"HAPİSHANELER, SİVİL TOPLUM VE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ" PROJE AKTARIMI

Zafer Kırac

Merhabalar, hepiniz hoş geldiniz. Ben Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin kurucularından biriyim, o yüzden ev sahibi gibi de hissediyorum kendimi ve arkadaşlarıma başta çok teşekkür ediyorum böyle bir toplantı düzenledikleri için ve oturumda birlikte yer aldığım Sevgili Kaya Kartal, Ümit Efe, Gurbet Uçar'a da çok teşekkür ediyorum. Diğer oturumlarda da destek olacak tüm konuklarımıza ve siz dinleyicilere en baştan teşekkürlerimi bildiririm. Biz, dernekten arkadaşlarla yarın salon nasıl olur falan diye konuşurken ben "Geçen yıl çok doluydu, gündem o kadar yoğun ve sıkıntılı geçiyor ki Türkiye'de, umarım yarısını yakalarız" demiştim ama salon neredeyse dolu, o yüzden sağ olun geldiğiniz için.

Görünmez kılınmaya çalışılan yerler, dedi Kaya Kartal, evet bu gördüğünüz yeri (Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü) görünmez kılınmaya çalışanlar var. Bir de buraları görünür kılınmaya, orda insanların yaşadıklarını ve problemlerin böyle tavan yaptığı günlerden geçtiği-

mizi anlatmaya çalışan aktivistler, sivil toplum örgütleri var. Aslında epeyce de eski bir fotoğraf. Şimdi neredeyse iki katı bu gördüğünüz mekân. Yaklaşık 15.000 kişinin yaşadığı bir alan. Biraz görmenizi istiyorum bu fotoğrafı. Ben inatla 5 yıldır bu fotoğrafı gösteriyorum bütün sunumlarımda, o yüzden biraz dursun isterseniz.

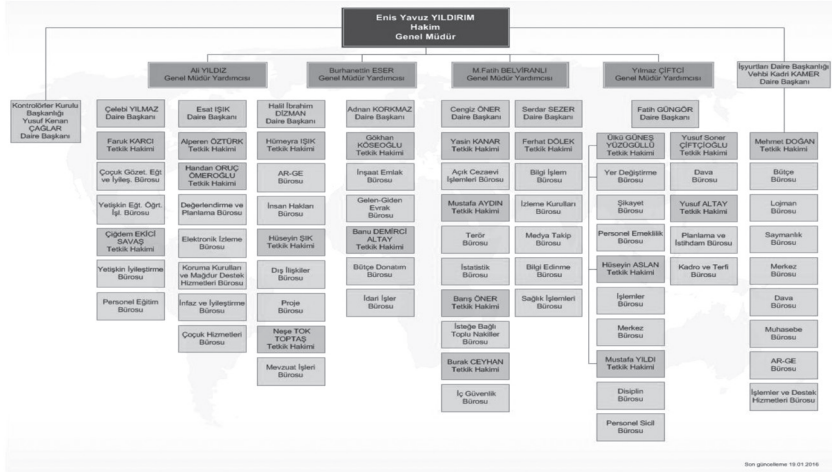
Zannedirim bir 15-20 dakikam var onun ilk 5 dakikasını böyle geçirmek istiyorum. Bu alanda hizmet veren sivil toplum örgütlerinin sayısı, yıllardır o kadar az ki. İşte Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Derneği bu STÖ'lerin tabii ki en başta gelenleri. Gözyaşıyla, kanla, acılar çekerek yürüttükleri bir sivil toplum örgütü faaliyeti. Aslında bütün dünyada sivil toplum örgütü faaliyetleri yürütmek, sivil toplum alanında çalışmak kolay değil. Öyle karşılığı parayla, mertebeye falan ölçülebilecek bir şey değil, gerçekten yüreğinizden gelen bir şey. Yoğun emek, dikkat gerektiren bir şey, bu yüzden bu iki kurum çok önemli. Sonra MAZLUMDER her zaman birlikte çalışmaya da gayret ediyoruz. Uzun süredir bu alanda çalışma yürüten üç tane büyük kurum var şuan yanımda. Bu hem CİSST / Türkiye Hapishaneleri Çalışma Merkezi için bir gurur, birlikte, aynı masada bir şeyler konuşabildiğimiz, bu alanla ilgili sorunları tartışabildiğimiz için. Bunun dışında tabii anmamız gereken yine çok önemli

süreçlerde çok büyük sıkıntılarla bu işler için çaba sarf eden TAYAD gibi TUAD gibi kurumlar var. Çocuklar biraz daha şanslılar, yani hapisanedeki çocuklar biraz daha şanslı anlamında söylemiyorum ama en azından onlarla ilgilenen çocuk dernekleri ve gayretleri biraz daha yoğun. Elllerinden geleni yapmaya çalışıyorlar. Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği gibi iki önemli dernek var. Unutuyorsam bazı dernekleri özür dilerim. Ama bir derneği de bugün analım istiyorum. “Gündemimiz hep çocuk” diyor onlar. Evet, gündem hep çocuk olmalı ve çocuk hakları olmalı. Gündem Çocuk da geçenlerde kapatılan derneklerden birisi. Onların da küçük yaşta okulda üstüne düşen lavaboyla yaşamını yitiren çocukları gündeme taşıyıp, bizi haberdar edip bunun için mücadele eden, Trabzon’da hapisanede intihar eden 14 yaşındaki çocuğumuz için de, onu da gündeme taşıyıp mücadele eden Gündem Çocuk Derneği’ni de anmakta yarar var.

Ben aslında 3 yıl boyunca yürüttüğümüz bir çalışmanın, bir projenin biraz da aktarımını bu kalan süremde yapacağım. Sizlere sivil toplum ve üniversiteler, hapisane çalışmalarında, bu görünmez, bilinmez kılınmaya çalışılan mekânlarda neler yapabilir; bunu yaparken de nelerle karşılaşabilir, iyi kötü birtakım örneklerle sizlere aktarmaya çalışacağım. Bu proje bir Avrupa Birliği projesiydi. 2013 Şubat’ında başladı. Aslında 18 aylık bir projeydi. Ancak Gezi Olayları, ardından yaşanan süreçlerle beraber uzadıkça uzadı. Gündem hep değişti Türkiye’de. Tabii bürokraside de çok değişiklikler yaşandı. Bakanlar, Cezaevleri Genel Müdürleri değişti. Dolayısıyla proje yaklaşık 34 ay sürdü. 10 ilde gerçekleştirmeye çalışıldı ama bu 10 il arasında yer alan Urfa’da çalışma yürütemedik. Bunu dışında tutarak 9 ilde çeşitli çalışmalar yaptık. Sonra da Ankara’da bir final toplantısıyla da tamamlamaya çalıştık. Onları kısmen özetleyeceğim size.

Kaya Kartal da Adalet Bakanlığı'nın 2017 hedeflerinden söz etti: 300.000 civarında, 300.000 mahpus kapasiteli bir yere ulaşmak. Burada şunu söylemekte yarar var: Bütün dünyada aslında genel bakış, hapisaneleri kapatmak. Bir kere bunun adını koyalım. Kapatmaya çalışmak en azından. Bununla ilgili örnekler var. Çeşitli ülkeler var. Mesela Almanya, sürekli kapatıp hatta onları kültür merkezlerine dönüştürüyor. Nüfusu artsa bile, mahpus sayısı bizdeki gibi artmıyor, neredeyse sayı artmıyor. Olduğu yerde duruyor. Bunun önemli olduğunu düşünüyorum çünkü genel bir tespit var aslında, “bir hapisane açıyorsanız doluyor”. Yani boş yere yapmıyorsunuz. Orayı doldurmaya başlıyorsunuz. Kapatmaya karar alırsanız da, oraya ihtiyaç duymayacak bir yaşam biçimi oluşturmaya çalıştığınız için “suçu önleyici” çalışmalara daha fazla kaynak ayıracağınız için de zaten oraya gerek kalmıyor ve yapmıyorsunuz. Var olanı kapatmaya başlıyorsunuz.

Şu gördüğünüz mekândan [Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü] 64 tane yapılacak. Bunlardan zannederim 11 tanesi bitmiş durumda ve bütün ilçe hapisaneleri kapatılıyor. Şehrin dışında, insanların erişimine, avukat erişimine, aile erişimine uzak mekânlar oluşturuluyor ve bizim pek de göremeyeceğimiz mekânlara dönüşüyor buralar. Buna hep birlikte karşı durmamız gerekir. Bunun mantığı yok, yani bir anlamı yok. Bunu yapan ülkeler de aslında bundan vazgeçmeye başlıyorlar. Biz görüyoruz bunu yani çok işleyen bir model olmadı bu İngiltere’de, Amerika’da. Dolayısıyla Türkiye’nin bunda ısrar etmesinin anlamı yok. CİKK deniyor bunlara. Ben bunu da hep söylüyorum ilginç geliyor insanlara, Ceza İnfaz Kurumu Kampüsü diyorlar.

Ümit Hocam söyledi ama bu teşkilat şemasının önemli olduğunu, benim konumla da alakalı olduğu için gösteriyorum. Adı teşkilat şeması, görüyorsunuz. Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün teşkilat şeması. Bu teşkilat şemasının içinde bize yer yok. Yani sivil toplum örgütlerinin bir yeri yok. Yani daha baştan aslında bizimle kurulan ilişki bu. O yüzden biz biraz zorluyoruz her şeyi. MAZLUMDER zorluyor, TİHV zorluyor, İnsan Hakları Derneği, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı herkes bu teşkilat şemasında birilerini bulup yapmak istediği bir şeyi yapmaya çalışıyor. Ne yazık ki böyle.

Ümit Hocam, mahpus sayısı için 192.000 dedi, bendeki rakam da böyle, doğrudur. Ama burada bir küçük işaretimiz var bizim, aslında Mustafa'nın da iyi bir tespiti bu gözden kaçıyor hep, vurgulamak lazım; aslında bu sayı 15 Temmuz'la beraber 215.000'i bulmuştu. Yani sonra biliyorsunuz adına af denilmeyen bir düzenlemeyle 30.000 kişi dışarıya çıktı. Yani dolayısıyla, bizim 215.000'i gördüğümüzü unutmamakta yarar var. Geçmişle kıyaslarken, son 10 yıla özellikle bakarken, mesela 2006'da biz derneği kurduğumuzda sayı 57.000'di. Bir de böyle bakarsanız 10 yılda 4 katına çıktığını görüyorsunuz. O zaman daha dehşet bir şey çıkıyor karşınıza rakamlar

açısından. Bunu da söylemek istedim. Tabii bunlar Işık Hocamın açılış konuşmasında da ifade ettiği gibi sayılara dönüşüyor. Biz de bunu yapmaya başlıyoruz, bir süre sonra. Bu sayıların içerisinde kadınlar var, çocuklar var, eşcinseller var, yaşlılar var, engelliler var, yabancı mahpuslar var, ağırlaştırılmış müebbet mahpuslar var, oradan hiç çıkamayacak olanlar var yasalar gereği. Bu sayılara bakarken de bunları dikkate almakta yarar var. Bunu önemsiyorum.

Biz, sivil toplum örgütlerinin birçoğu, bu masada olanlar da özellikle altını çizdi ki “hapishaneler olmasın” diye bakıyoruz, temel amacımız bu. Ama diğer amacımız ve hepimizin gayreti, madem şuanda var, içerde insanlar var, o zaman onların haklarının gasp edilmesine izin vermeyelim. Dolayısıyla da her ne kadar sevmesek de o “rehabilitasyon” kavramını, “iyileştirme” kavramını, içeride hayat nasıl yürüyor diye bakmak durumundayız. Bu verinin de onun için önemli olduğunu düşünüyorum. Hapishanelerde 50.000’e yakın infaz koruma memuru var. Ben artık gardiyan diyorum. Arkadaşlarım bilirler, ben yıllarca ısrarla “İnfaz Kurumu Memuru” deyip durdum. Ama artık ben de gardiyan demeye başladım. İsrar ediyordum bir dönüşüm olabilir mi falan, onun olamayacağına ikna oldum. İnfaz Koruma Memuru’nun tanımının içine çok iyi şeyler yüklenmişti. Onların hiçbirinin olmadığını gördük. Bir fiyasko o, dolayısıyla 50.000 civarında infaz koruma memurunun bekçilik yaptığı yani gardiyanlık yaptığı odalardan bahsediyoruz.

194.640 Mahpusa;

698 Öğretmen,

262 Sosyal çalışmacı,

280 Psikolog,

240 sosyolog

49.000 İnfaz koruma memuru Müdür vb. düşüyor.

Burada diğerk gördüğünüz rakamlar öğretmenler, sosyal çalışmacılar, psikologlar, sosyologlar gördüğünüz gibi sayılara vurduğunuzda bir iş yapabilecek durumda değiller, göstermelik olarak oradalar. Çeşitli oturularda bu mesleklerden bazı arkadaşlarım zaten hapishane deneyimlerini sizlere aktaracaklar. 1000 kişiye 1 psikolog ne yapabilir? O anlamda bu verilerin de önemli olduğunu söylüyorum ve o yüzden biz hapishaneler için “depo” diyoruz uzun bir süredir. Hapishane kavramı yerine depo demeye başladık ve bu depolara bakan insanlar olmaya başlıyorlar bu kişiler. 10 ilde dediğim gibi bu çalışmayı yürüttük. Hedef şuydu, “ulusal” anlamda zaten çeşitli sivil toplum örgütleri çalışmalar yürütüyorlar. Ama yerelde sivil toplum örgütlerinin o ilde bulunan hapishaneyle ilişkisini kurabilir miyiz ve ne yapabilirler? Tanışsınlar öncelikle, birtakım izinleri olsun içeriye girebilsinler ve izleme yapabilsinler. Çok önemli olduğunu düşünüyorum izleme meselesinin ve üstelik uluslararası bütün kriterleri belli izleme yapmanın. Yani yeniden keşfetmenin, “nasıl izleyeceğiz”, “e siz şimdi gelip neye bakacaksınız” falan demenin anlamı yok. Çok net, kurallar belli. İnsanlar gelirler, habersiz gelirler ve bu insanlar bu işin uzmanıdır, biliyorlardır nerelere bakacaklarını, ne soracaklarını. Buna izin verirsiniz devlet olarak.

Şimdi bunu özellikle koydum. Galiba mesela bu projede, “yerelde ilişki nasıl kurulur ve problemi nasıl görürüz” sorusunun cevabına iyi bir örnek oldu. Trabzon’da bir çocuğun hapisanede boyundan küçük bir kalorifer peteğine kendini nasıl astığını ve nasıl 15 dakika süren bir acının sonunda orada öldüğünü ve bunu neredeyse bütün koğuşun nasıl duymadığını, memurların nasıl duymadığını... İnanılmaz bir şey, biz bu proje sayesinde biraz anlamış olduk. Çünkü aslında bu olay olmuş ve hiçbirimiz duymamışız. Orada kapanmış, kalmış. Şimdi ise gündemde. Yani Gündem Çocuk sayesinde gündemde ve bir devlet dersi, acı derslerden biri olarak da gündemimizde. Dolayısıyla yerelde çalışmanın böyle faydaları var. Tabii ki bunu İHD ve MAZLUMDER illerdeki üyeleri ve şubeleri aracılığıyla yapmaya çalışıyorlar ama bizim için ya da diğer STÖ’ler için bu zor, dolayısıyla bu proje bizim için önemliydi. Ben şimdi bu projede yaşadığımız birkaç anekdotu da anlatıp bitirmeye çalışacağım. Çünkü soru ve cevaplara süre kalsın istiyorum.

Projenin aktivitelerinden bir tanesi de bilgi edinmeydi. Bol bol sorular sorduk, her hafta neredeyse birkaç soru bakanlığa sorduk. Bu hakkımızı çok iyi kullandık dernek olarak. Hatta görevlilerden bir tanesi bir gün bizi arayıp “Zafer Bey buraya gelin siz, iki gün oturalım, size ne varsa anlatalım. Niye bunları sorup duruyorsunuz” demişti. E tabii o öyle olmuyor, cevaplar belgelenmiş oluyor ve ayrıntı bilgilere ulaşılabilir. Örneğin biz mahpus sayısının 300.000'lere dayanacağını veya bir “eşcinsel hapisanesi” yapılacağını bilgi edinme başvurularımıza gelen cevaplardan öğrendik. Dolayısıyla bu belgeler önemli, bilgi edinme hakkımızı çok iyi kullandık.

Proje kapsamında hapisane ziyareti de yaptık. Eskişehir’de yaşadığımız deneyim bizim için ilginçti. Türkiye İnsan Hakları Kurumu’nun da desteğiyle ziyareti gerçekleştirebildik. Orada mesela bir yemek

meselesini ben hiç unutmuyorum. Girdiğimiz bir koğuştaki kadın mahpusların verilen yemeği yemeyip başka bir yemeğe dönüştürdüklerini gördük. Bunu dışarıda sorduğumuzda müdür de savcı da bana “numara yapıyorlar siz geliyorsunuz diye” dedi. Ertesi gün gazetelerde “Eskişehir Hapishanesi’nde yemekten zehirlenme” haberi çıkmıştı. Yani mahpuslar işi biliyordu, o yemeğin yağında, suyunda, şusunda busunda problem vardı. Hatta personelden de hastaneye kaldırılan oldu. Yine Muğla Hapishanesi’ne, Türkiye İnsan Hakları Kurumu’yla yaptığımız ziyarette 12 yaşındaki bir çocuk bizden radyo isteyince radyo alıp yollamıştık ancak o radyo o çocuğun elektrik parasını ödeyemeyeceği gerekçesiyle bize iade edildi.

Bütün bunları şunun için anlattım, yani kendini asan çocuktan, “LGBTİ Hapishanesi”e ve çocuk mahpusun radyosuna bütün bunları sivil toplum kuruluşu olduğunuz için ya da bu alanda çalıştığınız için görüp öğrenmeye başlıyorsunuz. O yüzden ben bütün burada bulunan arkadaşlarıma bir sivil toplum örgütünde ya da bireysel olarak insan hakları alanına ilgi göstermenin ne kadar kıymetli bir şey olduğunu birkaç örnek vermek istedim. Daha fazla örnek vermek isterdim ama zaman o kadar az ki...

Yine bu proje boyunca her gittiğimiz hapishanede çocukların çoğunun bir pul parasının bile olmadığını gördük. Hatta Adalet Bakanlığı’nın bir raporu var, hapishanedeki 2500 çocuğun aşağı yukarı %60’ının parasının gelmediğini biliyoruz. Ama aynı çocuktan Adalet Bakanlığı, onun annesine, arkadaşına ya da bir sivil toplum örgütüne göndereceği mektuptan pul parası istiyor. Kaldı ki bir pul parası 1.25 TL. 4 mektup yollarsa ayda 5 lira yapacak. Dolayısıyla ben, 50 yaşında bir adam olarak bunun için bir eylem yapmak zorunda kaldım. Bunu şunun için söylüyorum, çok ayıp bir şey bu. Yani Marmara’nın altını yarıp, denizin altını yarıp karşıya geçi-

yorsunuz ama 1.25 TL'yi bir çocuğa çok görüyorsunuz. Üstelik de mahpusları rehabilite etmek için orada tuttuğunuzu söylüyorsunuz. Neyse ki bu mektup eylemi başarılı oldu, Kızılay başarmış tabii bizimle alakası yok! Sivil toplumun önemli bir rolü de budur. Yine sivil toplum örgütlerinin kamuyla çalışmasına örnek anlamında, işte biz Türkiye İnsan Hakları Kurumu'yla şimdi adı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu oldu, bu kurumla birtakım çalışmaları yapabildik. Örneğin Muğla E Tipi'ne, Eskişehir'e, Metris ve Rehabilitasyon Hapishanesi'ne ziyaret gerçekleştirebildik. Çıktıları anlamında çok işe yaradığı anlamında söylemiyorum ama bir ilişkiydi. Yine aynı kurumla CİSST'in hazırlamış olduğu *Mahpus Hakları El Kitabı* ve *Haklarım Başvuru Kılavuzu* basıldı. Biz hapishanelere gönderdiğimizde bazı hapishanelerden geri dönüyordu bu kitap. Şimdi bu yolla, bütün mahpuslara ulaşacak görünüyor.

Sözlerimi toparlayacak olursam, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler, sizler, bu alanda daha fazla çalışma yürütmek zorundasınız. Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

HAPİSHANELER VE AKADEMİ

HAPİSHANE KONULU TEZLER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME GİRİŞİMİ

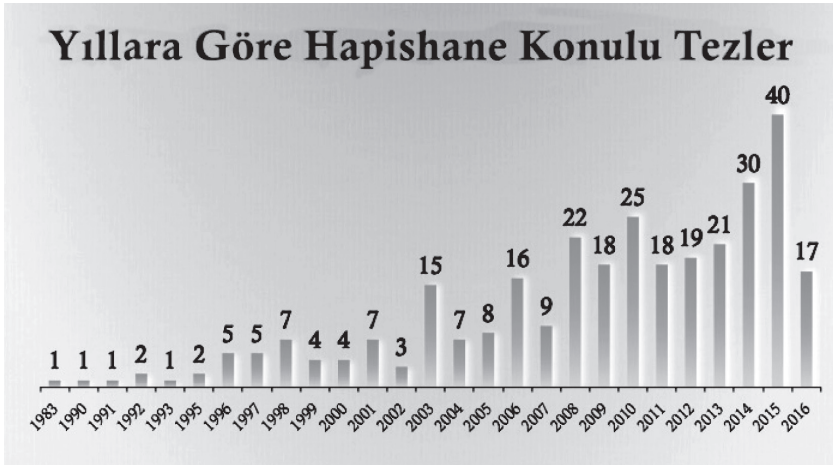
Mustafa Eren*

Ben konuşmamı mümkün oldukça kısa tutmaya çalışacağım. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği olarak çalışmalarımızın bir yanını bize gelen hak ihlalleri başvurularına karşı insan hakkı başvuruları (biz öyle nitelendiriyoruz) yapmak oluşturuyor. Çeşitli devlet kurumlarına başvurular yapıyoruz, hak temelli bir duruş sergileyip bu alanda mücadele vermeye çalışıyoruz. Çalışmalarımızın diğer ayağını bu alanın bilgisini ortaya çıkarmak oluşturuyor. Girişte masanın üstünde kitaplarımızı gördünüz son bir yıl içerisinde bu alana dair 11 ayrı kitap yayınladık. Ayrıca akademi.tcps.org.tr ve almanak.tcps.org.tr adlarını taşıyan iki site hazırlıyoruz. Akademinin hapis-hanelere olan ilgisinin giderek artmasını, hapis-haneleri akademik çalışma alanı haline getirmeyi özellikle önemsiyoruz. Bunun bizim açımızdan öznel bir nedeni de var; derneğimizde çalışan, emek veren

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), Yönetim Kurulu Başkanı.

arkadaşlarımızın çoğu benim gibi doktora, yüksek lisans öğrencisi ya da bitirmiş arkadaşlar. Yani aynı zamanda bu alana ilişkin üretimleri veya iddiaları olan arkadaşlar... Bu nedenle 2015 Ocak ayında derneğimiz bünyesinde Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi'ni kurduk.

Bugüne kadar Türkiye de hapishanelere ilişkin, akademik alanda ne yapıldı diye baktığımızda yapılanları iki başlık altında toparlayabilmek mümkün. Bunlardan ilki (Belki Eylem Hoca da kendi sunumunda değinecektir) akademinin, üniversitelerin çeşitli protokoller kapsamında hapishanelerde yürüttüğü faaliyetler. Bu kapsamda bazı üniversiteler hapishanelerde çeşitli sosyal faaliyetler, “hukuk klinikleri” gibi çalışmalar düzenleyebiliyor. İkinci olarak ise ana gövdelelerinden birini tezlerin oluşturduğu akademik üretimler var.

YÖK'ün tez sitesinden “hapishane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimeleriyle tarama yapılarak hazırlanmış bu tabloda da görüleceği gibi (2016'da tüm tezler henüz girilmediği için rakam düşük görülüyor olabilir) son yıllarda giderek sayısı artan tezler söz konusu.

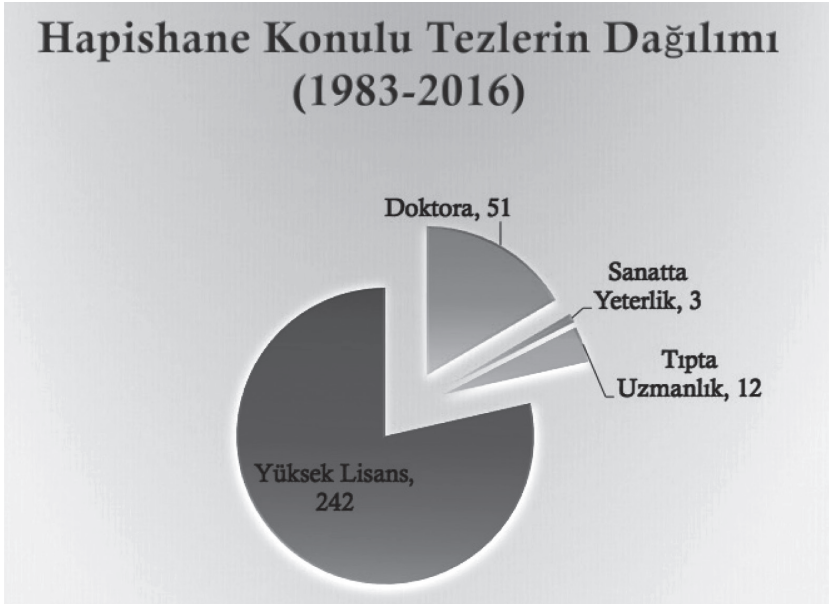
Bu tezlerin içeriği ve niteliği ayrıca tartışılmalı ama akademik anlamda özellikle son 10 yıldır hapishanelere ilişkin tez yazımının giderek arttığını söylemek mümkün. 2015'te en yüksek rakama çıkmış ve 40'a ulaşmış bu sayı...

Bu çalışmalar şu açıdan önemli: (Aslında Zafer Kırac da kendi sunumunda söylemişti, hatta derneğimizin son projelerinden birisi de "Hapishaneler, Sivil Toplum ve Üniversitelerin Rolü" adını taşımaktadır) Hapishanelerin şeffaflaşması insan hakları ile mümkün olabildiğince uyumlu hale gelmesi, aslında buralarda yürütülen faaliyetlerle mümkün. Yaptığımız çalışmalarda mahpusların şunu dile getirdiğini çok defa gördük: "Siz buraya geldiğinizde buradaki personelin, hapishane idaresinin bize yönelik tavrı değişiyor ve bu değişim belki bir hafta devam ediyor. Bu nedenle buralara mümkün olduğunca çok gelin, bizi mümkün olduğunca çok ziyaret edin."

Aslında akademik anlamda bir çalışma yürütüyorsan bu çalışmanın bir ayağını hapishanede yürüttüğün faaliyetlerin oluşturuyor. Eğer izin alabiliyorsan hapishanelere girip mahpuslarla ilgili çalışma yürütebiliyorsan bu sadece o alanın bilgisini ortaya çıkarmakla sınırlı bir üretim değil, aynı zamanda dokunduğun alanı kısmen değiştirebiliyorsun. Bu nedenle buralarda çalışma yapmayı önemsiyoruz. Bu çalışmaların artması ve görünür hale gelmesi gerektiğini düşünüyoruz.

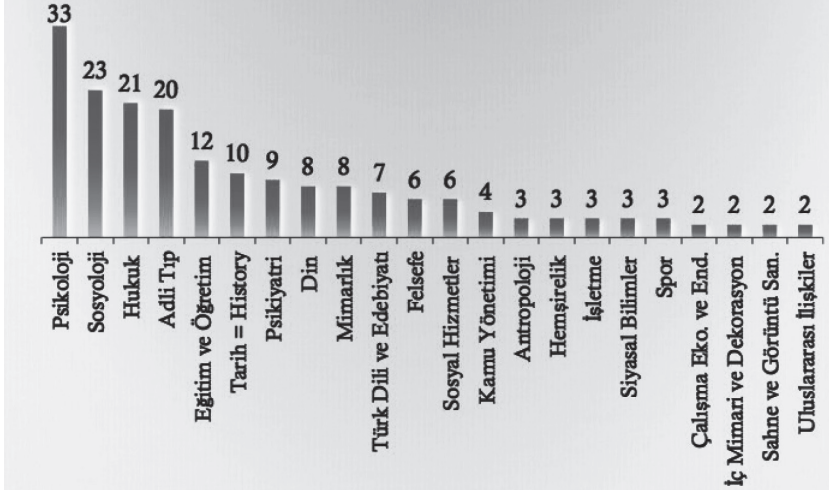
Bu noktada da şöyle sıkıntılarla karşılaşıyoruz: Ne yazık ki (bunu da belki Güneş anlatacaktır) özellikle son birkaç yıldır hapishanelerde çalışma yapmak istiyorsanız Adalet Bakanlığı tarafından önünüze bir sözleşme konuluyor ve o sözleşmede yaptığınız o çalışmayı yayınlamayacağınız, sadece Adalet Bakanlığı'na sunacağınız, bundan akademik bir makale dahi çıkaramayacağınıza dair çeşitli şartlar var.

Yani hapisaneler, çalışmanın giderek zorlaştığı alanlar haline geliyor. Ama ne yapıyoruz, tez yazarken derneğe gelen kişileri, tahliye olmuş kişilerle görüşmeye, mektupları kullanmaya, mahpusların ailelerine ulaşp aileleri üzerinde bilgi edinmeye yönlendirmeye çalışıyoruz. Sonuçta bu tür engellemelerin etrafından dolaşabilme imkânı var ve bu faaliyetlerin sürmesi, artması lazım.

Tezlerin dağılımına baktığımızda oldukça büyük bir kısmının yüksek lisans tezi olduğunu görüyoruz. 308 tezin neredeyse % 75'inden fazlası bu tezlerden oluşuyor, 242 yüksek lisans tezi var. Ayrıca 1983 ve 2016 yılları arasında 51 doktora, 12 tıpta uzmanlık ve 3 de sanatta yeterlik tezi yazılmış.

Konularına Göre Hapishane Tezleri (1983-2016)

Bu tezlerin akademide hangi alanda, hangi anabilim dalında yazıldığına bakıldığında ise oldukça büyük bir kısmının psikoloji, sosyoloji, hukuk ve adli tıp alanlarında yazıldığını görüyoruz. Psikoloji ve sosyoloji konusunda yazılan tezlerin artması, aslında son 5 senenin meselesi. Onun öncesine baktığımızda ağırlıklı olarak hukuk üzerine yazılmış çeşitli yasaları, yasa maddelerini, infaz hukukunu irdeleyen birtakım tezler söz konusu. Şimdi bu yavaş yavaş kırılıyor ve daha eleştirel içerikte tezlerin yazılması durumuyla karşı karşıya kalıyoruz. Bunun artması gerektiğini düşünüyoruz.

Bu veriler, hapishaneler alanında yazılmış olan tezler üzerinden akademinin halini ahvalini giriş niteliğinde de olsa ortaya koymayı amaçlıyordu. “Hapishane alanında bir tez yazarken nelerle karşılaşıyorsunuz, zorlukları neler, nelere dikkat etmek lazım?” benzeri soru

ve konulara girmiyorum çünkü bunlar diğer konuşmacıların konusu. Ancak bir kaç konuya daha değinmek istiyorum.

Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi olarak yaptığımız çalışmalardan söz etmiştim. Kurmaya çalıştığımız farklı siteler var. Bunlardan birisi almanak.tcps.org.tr adını taşıyor. Özellikle araştırmacıların hizmetine sunduğumuz bu sitede gün gün Türkiye hapishanelerinde ne yaşandığını kısa anlatımlar halinde bulabilirsiniz. Aynı zamanda anahtar kelimelerle arama yapabilmemiz de mümkün. Ayrıca Almanak'ı kitap olarak da bastırdık, derneğimizden ulaşabilirsiniz. İkinci sitemiz ise akademi.tcps.org.tr adını taşıyor. Yapım aşamasındaki bu sitede bu alanda yazan, üreten insanların ürünlerini bir araya toparlamayı amaçladık. Buraya ürünlerini yüklemek isteyenler kendi profillerini oluşturabilecekler ve diğer tez yazarlarla yazışabilecekler. Bu site de önümüzdeki günlerde hizmete girecek.

Site çalışmalarımızın yanı sıra dernek merkezimizde kurduğumuz Hapishane Çalışmaları Kütüphanesi'nden de söz etmemek olmaz. Hukuk alanındaki kitaplardan araştırma kitaplarına, romanlardan şiir kitaplarına ve derneklerin yayınlarından tezlerin çıktıklarına yüzlerce ürün bu kütüphanede araştırmacıların hizmetine sunulmuş durumda. Kütüphanenin kendi sitesi de hazırlanıyor. Bu sitede, kütüphanede bulunan yayınlarımızın listesine ve pdf olarak toparlayabildiğimiz yüzlerce kaynağa erişebilmek mümkün olacak.

Akademinin hapishanelere olan ilgisinin artmasını gerektiğini, bu ilgi ve çalışmaların hapishanelerin insan haklarıyla daha uyumlu hale gelmesi için gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle gerek tez gerekse de çeşitli araştırma yazıları yazarak, bu alana ilişkin kafa yorup yazdıklarınızı görünür kılarak sadece akademik faaliyet yürütmekle kalmıyor eğer biraz daha çaba gösterirseniz insanların hayatlarına dokunabiliyorsunuz. Akademi, hayattan kopuk, sadece masa başı faaliyetlerinden ibaret bir alan değildir ve olmamalıdır.

ARAŞTIRMACININ HAPİSHANE GÜNLÜĞÜ: Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarında Gerçekleştirilmiş Bir Akademik Araştırmanın Günlüğü

Dr. Eylem Ümit Atılgan*

Çocuk adalet sistemindeki çağdaŐ yaklaşımına göre cezalandırma son çaredir. Kapalı kuruma yerleŐtirme ve özgürlüğünden yoksun bırakma istisnai yaptırımlardır. Diğer tüm alternatif yaptırımlar denedikten sonra başvurulması önerilir. Bunun nedenleri arasında hapsedmenin suçla mücadelede etkin bir yöntem olmadığı ve hapsedmenin çocuğun yüksek yararına uygun olmadığı argümanları en güçlü ispatlanan ve yaygın savunulan görüşler. Nitekim dünyada bu yaklaşım her geçen gün ağırlık kazanmakta, çocukların kapalı kurumda geçirdiği gün sayısını ve kapalı kurumda tutulan çocuk sayısını düşürme hedefini hayata geçiren çocuk adalet sistemleri başarılı örnekler arasında sayılmakta. Çocukların kapatılmasına daha az baş-

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

vuran sistemler, suçun tekerrürü oranlarının da düştüğünü önemli bir veri olarak uluslararası kamuoyuyla paylaşıyor.*

Hapsetmeye alternatif yaptırımlar birçok ülkenin adalet sisteminde çeşitlenirken bir taraftan da uygulamalar yaygınlaşıyor. Türkiye'deki seyrin de buna paralel ilerlediğini söylemek güç. Yeni cezaevleri inşa edilirken bir yandan da hapsedilen çocuk sayısı ve çocukların hapsede geçirdiği süreler artıyor. Bu durumun değerlendirilmesi özellikle dünyadaki eğilimle karşılaştırılması başlı başına bir yazının konusu olabilir. Ben burada suça karışmış çocukların habitusu üzerine gerçekleştirdiğim saha araştırmamdan bir kesiti, cezaevleri ve ıslahevlerindeki gözlemlerimi aktaracağım. Saha araştırmacısının günlüğünden derlenen bu notlar, okuyucunun gözünde çocuk cezaevleri hakkında bir resim çizmeye yarayabilir. Ancak bundan daha mühim cezaevlerinde akademik çalışma yapmak isteyen sosyal bilimciler için öneriler sunabilir, hatta bu konuda heves uyandırabilir. Cezaevlerinin, özellikle çocuk cezaevlerinin, sosyal bilimlerdeki araştırmacı için refleksif-düşünsel bir yaklaşımla sosyolojik araştırma yapmaya çok elverişli bir saha sunduğunu düşünüyorum. Araştırmacının o kapıdan girdiği kişi olarak çıkmadığı mekânları ve o mekânlardaki hayatları anlattığında okuyucunun da bu düşünsel sürece yabancı kalamayacağını varsayarak kendi hikâyemi anlatmaya geçiyorum.

Saha araştırmamda çocuk mahkemeleri, çocuk şube ve adli tıptan sonra dördüncü kurumdu cezaevleri.** İlk olarak 2004 yılı Haziran

* Burada kısaca özetlenen tespit ve değerlendirmeler için bkz: Eylem Ümit Atıl-gan, *Teşkilat Yapısı, İşleyişi ve Cezaya Alternatif Tedbirlerin Uygulanması Açısından İngiltere ve Galler Gençlik Adalet Sistemi*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 28 (119), 2015.

** Burada aktarılan saha araştırması günlüğü doktora tezimden alıntıdır: Mekândan İmkâna Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi, Ankara Barosu, 2007. Çalışmanın saha araştırması toplam üç yıl, cezaevleri kısmı 7 ay sürdü.

ayında çocuk cezaevlerinde ve ıslahevlerinde tutulan çocuklarla mülakat çalışması yürütmek için Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yaptığım başvuruya ve ardından Adalet Bakanlığı Çocuk Gözetim birimi ile altı ay süren yazışmalara rağmen bir sonuç elde edilemedi. Bu birimde çalışan sosyal çalışmacı görevlinin, “bu tez çok iddialı”, “ya bu çalışmanın sonucu basına Çinçin’den hırsız, Yenidoğan’dan gaspçı çıkıyor diye yansırsa”, “benim kafam bu tezi basmadı, ölçme-değerlendirmeci arkadaşlarıma bir sorayım” gibi mazeretler ileri sürmesi üzerine yazışmalar bu noktada kesildi. Ancak altı ay sonra bu birimde çalışan sosyal çalışmacı kadronun değişmesi üzerine, başvuruyu aynı biçimde tekrar yaptım ve bu sefer, başvurunun hemen ardından, çalışma takdir ve beğeniyle karşılanıp Elazığ ve Ankara kapalı ve açık infaz kurumlarında çocuklarla mülakat yapmam için izin verildi.

Uygulama alanı olarak Elazığ ve Ankara'nın seçilmesiyle ilgili gerekçeler şöyle sıralanabilir: Elazığ, son 15 yılda Doğu ve Güneydoğu'daki kent ve köylerden en fazla göç almış Doğu Anadolu kenti olmasının yanında, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin tek çocuk ıslahevine sahip kenti olması nedeniyle çalışma konusu açısından önem taşımaktaydı. Türkiye genelindeki üç (açık infaz kurumu) ıslahevinden (Ankara, İzmir ve Elazığ) biri olan Elazığ ıslahevi, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda işlenmiş suçlardan verilmiş hükümlerin açık infaz kurumu olarak yetkilendirilmişti. Çalışmanın sadece ülkenin batısında suça karışmış çocuklara ait veriler üzerine temellenmesi gibi bir yoksunlukla malul olmaması ve ülkenin doğusunda suça karışmış çocuklara ait verilere ulaşmak üzere Elazığ cezaevi ve ıslahevi, mülakatları gerçekleştirmeye en uygun kurumlar olarak belirlediğinden, Bakanlığa yapılan başvuru Elazığ ve Ankara kurumlarını kapsamaktaydı. Bu kurumlarda sadece erkek çocuklarının cezaları infaz ediliyordu.

Elazığ'ın 10 km dışındaydı Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, o dönemde kurumda bulunan çocukların tamamıyla görüştüm. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanmama izin verilmediği için, görüşme formundaki açık uçlu sorularda çocukların anlattıklarını not aldım. Çocuklar, infaz koruma memurları tarafından koğuştan sırayla çıkarılıp cezaevinin içinde eğitim servisi olarak hazırlanmış dersliklerden oluşan bir bölüme getiriliyorlardı ve bu dersliklerden birinde yalnız görüşmemiz sağlanıyordu. Ceza infaz koruma memurlarından güvenliğim için kapıyı açık bırakmam konusunda beni uyarılar olmasına rağmen, çocuklarla yalnız kaldığım odanın kapısını kapalı tutmaktan tedirgin olmuyordum. Çocuklar öylesine efendi ve saygılıydılar ki, benden izin istemeden yanımda sigara bile içmiyor, kapıdan çıkarken her zaman yol veriyorlardı. Dolayısıyla çocukların yanında kendimi tedirgin hissetmemi veya güvenliğimden endişe etmemi gerektiren hiçbir durumla karşılaşmadım.

Çocukların büyük çoğunluğu köy ve ilçe doğumluydu. Çoğu bir süre önce köyden ilçeye veya ilçeden kente göç etmiş ailelerin çocuğuydu. Bingöl, Tunceli, Diyarbakır'dan göç etmiş ailelerin çocukları olanlar olduğu gibi, bu kentlerin köylerinden, ilçelerinden bağlı buldukları kent merkezine aileleriyle göç etmiş çocuklar da vardı. Bu son grup o kentlerde suça karışmış, tutuklanmış, ve yargılanmış ve haklarında verilen hükmün infazı için Elazığ cezaevine konmuşlardı. Diğerlerine göre azınlıkta olan bir grup çocuk vardı ki, onların aileleri köyde, ilçede yaşamayı sürdürüyorlar, ama çocuklar büyük kentlere gidip geliyor, geçici işlerde çalışıyorlardı. Bunun adına “gurbete çıkmak” diyorlardı. Görüştüğüm çocukların yaşam öykülerinde kırsaldan kente göç olgusuna rastlamadığım çocuk olmadı. Kendisi kent doğumlu olan çocuğun mutlaka ailesi göç etmişti. Memleketle bağlantıları zayıflamış ama kopmamıştı. Ailenin yaşlı üyeleri birçok örnekte göç etmemiş, kırsalda kalmıştı. Birçoklarında ailenin bü-

yükleri bölgedeki terör ve çatışma olaylarının takvimine göre köye geri dönmüş, boş bir köyde iki-üç hane olarak yaşamaktaydı.

Çocukların büyük çoğunluğunun 1987-1988 doğumlu olduğunu ve 6-7 yaşlarında kente geldiklerini göz önüne alarak, 90'larda bölgede yaşanan çatışmaların yarattığı büyük göç dalgasına rastlayan toplumsal hareketliliğin toplumsal sonuçları çocukların hikâyelerinde karşımıza çıkıyordu. “Kente kaç kişi geldiniz” sorusuna Ankarâda 3-5 arası yanıt alırken Elazığ'da “15 hane” veya “bütün köy” gibi yanıtlar aldım. Bazılarının “terör zamanı”^{*} anıları tazeydi. Örgütün kaçırdığı ağabey, sabaha karşı alevler yükselen tarlalar ve evler, bir gecede toparlanıp göç eden köyler çocukların hikâyelerinde kanıksanmış bir arka planı oluşturmaktaydı. Çocuklar köydeki toprakların büyük kısmınının boş durduğunu, eskiden ailece işlediklerini, şimdi herkesin bir yere dağıldığını, bu nedenle toprağa bakacak kimsenin kalmadığını anlatıyorlardı. Arada bir gidip köyde tek kalan büyük hala, amca veya dede gibi aile büyüklerinin işlediği küçük bir bahçeye yardım ettiklerini ekliyorlardı. Çocuklar köye dönüp orada yaşamak isterler mi diye sorulduğunda, net bir şekilde hayır diyorlardı. “Tohuma, gübreye, ilaca para bulacaksın, bir de çalışacak işçi toplayacaksın, adam kalmadı ki köyde”, “Köyde para kazanamazsın ki, bir karnın doyar”, “Köyde cahil kalırsın, her gün aynı” gibi gerekçeleri bu konuda düşünülmüş, konuşulmuş olduğunu işaret eder nitelikteydi. Köye dönmeyecek olsalar da çoğu köyünden büyük bir özlemle söz ediyor, kendi köylüsü olan birinden bahsederken “toprağım” diye hitap ediyordu.

İlçeden göç eden ailelerin çocukları da babalarının çalıştığı işkolunun

* Terör zamanı: Çocukların bölgede silahlı çatışmaların yoğun olarak yaşandığı dönemi işaret etmek için kullandıkları tabir.

yok olmasının veya kurumun özelleştirilip kapatılmasının ardından kente geldiklerini anlatıyorlardı. Maden (Eti Ferrokrom) veya mermer ocağı işçisi, yöreye özgü yumurta topuk ayakkabı ustası, terzi, sulama kanalı bekçisiyken işsiz kalanların çocukları, yaşamlarındaki olayların gelişimini aktarırken, tanık oldukları bu değişimi genelde tevekkülle karşılamış görünüyorlardı. Babasının işini kaybetmesini ve ardından yaşadıklarını anlatan 16 yaşındaki bir delikanlı hem utanıyor hem de ağlıyordu.

Aslında çocukların tamamına egemen olan bir hava vardı; ağırbaşlı, beyefendi halleri, buldukları yere düşmekten ötürü kendilerinden utanmaları ve sadece kendilerini suçlamaları, Ankara'da rastlamadığım bir durumdu. Doğu Anadolu erkek kültüründe önemli yer tutan “gakgoşluk”, “dadaşlık”, “delikanlılık” raconunun kalıntılarıyla karşılaştığımı Elazığ'da elliye yakın çocukla görüştüğümde sonra anlayabildim. Mağrur ve terbiyeli üslupları, nedamet getirmiş üzgün halleri, bu çocukların, Ankara-İstanbul'da suça karışmış çocuklarla karşılaştırıldıklarında, suç dünyasında daha az profesyonel kaldıklarını düşündürüyordu.

Görüşmeler oldukça uzun sürüyordu. Sabah sekizde başlayıp 18.30'a kadar çalışmama rağmen, günde iki görüşme ancak tamamlanıyordu; çünkü benim onlara yönelttiğim kadar çocukların da bana soracak soruları vardı. Yeryüzünde bu kadar farklı dilin neden var olduğunu merak edip “ne olmuş da onlar İngiliz, biz Kürt, siz Türk olmuşsunuz” diye soranların yanı sıra, “devlet sana para verir, git Elazığ'a Orhan'ı bul soru sor?” diyen de vardı. Bunun para karşılığı yapılan bir çalışma olmadığını anladıklarında, benim için üzülüp vazgeçmemi ve gidip para getirecek bir iş yapmamı öneriyorlardı. Bazıları bu durum karşısında minnet duyarak, “ama sen yine de yaz bu kitabı, belki bizim gibilere faydası olur” diyordu.

Çocuklarla aynı yemeği yiyor, onların çalıştığı çay ocağından çaylarını içiyordum. Bardağımı hiç boş bırakmıyorlardı. “Bugün çok içtim, içmeyeyim” deyince keyifleri kaçırıyordu, ben de kırmamak için her getirdikleri çayı içiyordum. Beni konukları olarak görüyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Her ne sebeple olursa olsun, ikramlarını geri çevirmenin aramızdaki ilişkiyi zedeleyebileceğini kestirebiliyordum. Çokça çay içmenin yanı sıra, hatırı sayılır miktarda boncuk işinden yapılmış tespih, bileklik ve maşallahlarım oldu. Akademik çalışmalara ve işbirliğine son derece açık olan müdür ve ikinci müdürlerin sağladıkları imkânlar ve özveriyle çalışan kurum personelinin yardımları sayesinde hafta sonları da çalışarak mülakatları tamamladım.

Cezaevinin ardından Elazığ Çocuk İslahevi’ndeki çocuklarla mülakat yapmaya başladım. Çalışma devam ederken, cezaevlerinin adı “kapalı ceza infaz kurumu”, islahavlerinin adı da “çocuk eğitimevi” olarak değiştirildi. Çocuk eğitimevindeki çocuklar davaları devam ederken kapalı infaz kurumunda kalmış, hüküm verilip kesinleştikten sonra eğitimevine alınmışlardı. Çocuklar burada cezaevindeki gibi kapalı değillerdi. Genişçe bir bahçenin ortasındaki eğitimevi şehrin içindeydi. Eğitimevindeki çocuklardan bazıları dışarıda okula gidiyor veya çalışıyordu. Burada çocuklar günlük ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça aktif görev alıyorlar, yemekhanede yemek yapıyor, kaloriferi yakıyor, temizlik yapıyorlar, akşamları da kurumda verilen çeşitli meslek ve bilgi edindirme kurslarına katılıyorlardı. Gündüz dışarıda çalışan ve okula giden çocuklarla da akşam görüşerek kurumda çalışmayı tamamladım.

Eğitimevindeki çocuklar arasında Elazığ doğumlu yoktu. Diyarbakır, Siirt, Malatya, Mardin, Batman, Urfa, Tunceli ve Antep’in ilçe ve köylerinde doğmuşlar, kent merkezine veya Adana, Mersin gibi kentlere göç etmişlerdi. Göç ve işsiz aileler konusunda, cezaevinde

gördüğüme çok yakın bir tabloyla karşılaştım ve doğdukları topraklardan ayrılmalara ilişkin benzer hikâyeler dinledim. Çocukların halleri, duruşları da cezaevindeki gözlediklerim gibiydi; tek fark, çocukların eğitimevindeki rahat tavırlarıydı. Kurum içinde, bahçede rahat dolaşabiliyorlar, çarşıya gidebiliyorlardı. Bu hareket serbestisi tavırlarına yansıyor. Kurumu ve kurum idarecilerinin kararlarını eleştiriyorlar, eleştirilerini kurumda görev yapan öğretmenlere yakınma şeklinde iletebiliyorlardı. Çocukların en fazla yakındıkları konu, çalışmak gibi görünüyordu. Cezaevinde hiçbir şeyle uğraşmadan kapalı kalmanın daha iyi olduğunu söylüyorlar, birinden emir veya talimat almak istemediklerini anlatıyorlardı. Eğitimevinde de çocuklar benimle yemeklerini, çaylarını paylaştı, boncuk işi tespihler armağan ettiler; yazdıkları şiirleri, manileri verdiler. Hâlâ yazdıkları mektuplarla boncuk hediyeler ve şiirler yolluyorlar ve kitap nasıl gidiyor diye soruyorlar.

Elazığ Eğitimevi'ndeki çalışmayı tamamladıktan hemen sonra, Ankara Elmadağ K Tipi Kapalı Çocuk Cezaevi'nde çalışmaya başladım. Ankara'nın 41 km kuzeydoğusundaki ilçesi Elmadağ'ın hemen dışında bulunan cezaevi, sadece çocukların bulunduğu bir ceza infaz kurumuydu. Kazada (ilçede) yapıldığı için K Tipi olan cezaevi önce büyük mahkûm ve tutuklular için yapılmış ve bir süre böyle hizmet vermişti; uzun bir süreden beri de çocuk cezaevi olarak kullanılmaktaydı. Doktor odası olarak tanzim edilen, ama kuruma ait bir doktor olmadığı için sık kullanılmayan bir odada çocuklarla yalnız görüşmem, cezaevi idaresi tarafından sağlandı.

Cezaevine girmeden önce Ankara'da yaşayan çocuk sayısı oldukça fazlaydı. Ankara dışında doğmuş, sonradan Ankara'ya gelmiş çocuklar kadar, kendisi Akara doğumlu ancak ailesi Ankara dışında doğmuş çocuk da vardı. İlçelerden ve köylerden gelen çocuklar azdı.

Ankara'da suça karışmış çocukların çoğu aynı mahallelerden geliyorlar ve birbirlerini tanıyorlardı. Birbirini tanıyan çocukların aynı tip suçlara karışmış olduğunu tespit etmek zor olmadı. Genelde kolektif işlenen suçlarda suç ortaklarıyla birlikte cezaevine girmişlerdi. Kardeşi, amca veya dayı çocuğu da aynı cezaevinde olan çocuklar vardı. Kendisinden yaşça büyük suç ortağının Ulucanlar Cezaevi'nde olduğunu söyleyen çocuklar çoktu. Bu çocuklar kendilerini tetikçi olarak görüyor, işyeri kurşunlama ve yaralama gibi olaylara karıştıklarını anlatıyorlardı. Bireysel işlenen suçlardan dolayı cezaevinde bulunan çocuklar da cezaevindeki kendi mahallesinden olan diğer çocukları tanıdığını söylüyorlardı.

Çocukların çoğu daha önce tevkif edilmişti ve mahkemede bakılan birden çok dosyaları olduğunu anlatıyorlardı. Aralarında, "af çıkarsa çıkarım yoksa bu kadar dosyayla zor" diyenler vardı. İlk tevkifi olan çocuklar genelde kavgada yaralama veya kazaen ölüme sebebiyet verme gibi olaylara karışmışlardı. "Kapatılma"ya karşı bu çocukların tavrı, birden çok tevkifi ve dosyası olan çocuklardan farklıydı. Her duruşmaya tahliye umuduyla çıkıyorlar, her an bırakılma umuduyla yaşıyorlardı. Beklentileri gerçekleşmeyince gözlerden uzak bir yerde ağlıyorlardı. Birden çok dosyası ve tevkifi olan çocuklar da elbette çıkmak istiyorlardı, ama diğerleri kadar bunu dillendirmiyorlar, belki de kendilerinde o hakkı görmüyorlardı. Kapatılmayı kanıksamış, buradaki hayata alışmış bir halleri vardı. Kendi tabirleriyle "paşa paşa yatıyorlardı". Bu tabir onlara göre efendiliği bozmadan, kaderlerinde ne yazılmışsa onu yaşamak anlamına geliyordu. "Bizim sonumuz ya kurşun ya cezaevi" diyorlardı, yaşlarına pek uygun olmayan bir tevekkülle. İlk defa bir kurumda, çıkınca gidecek yeri olmayan, çıkınca ne yapacağını bilmediğini söyleyen bu kadar çok sayıda çocukla karşılaştım. Çocuk yuvasından yaşı dolduğu için çıkarılan olduğu gibi, ailesi kabul etmeyeceği veya bakacak durumda

olmadığı için gidecek yeri olmayan çocuklar da vardı. Onlar da tahliyelerine kalan günleri sayıyorlardı, ama giderek büyüyen bir korkuyla. “Burası sokakta kalmaktan iyi, karnımız doyuyor, hem sıcak” diyordu bir çocuk durumunu anlatmak için. “Hiç yollamasalar beni buradan, ne güzel pislik yok, hap yok, tertemiz” diyordu bir diğeri.

Görüşmeler havanın açık olduğu günler oldukça uzun sürüyordu. Görüşme yaptığım oda ikinci kattaydı ve penceresinden cezaevini çevreleyen duvarın müsaade ettiği kadar karşı tepedeki evler ve otoyol görünüyordu. Ancak bu manzaranın görülmesi için havanın sisli ve kapalı olmaması gerekiyordu. Aralık ayındaki görüşmeler sırasında, havanın açık olduğu günlerde, görüşme için alt kattaki koşullardan çıkarılan çocuklar biraz daha kalıp dışarıyı seyredebilmek için benden izin istiyorlardı. Bazen parmaklıkları camın önünde durup yoldan geçen kamyonlardan, uzaktan görünen evlerden konuşuyorduk. “Bıraksalar buradan Ankara’ya kadar yürüsem, adımlarımı saymadan” demişti bir çocuk. Çay ocağında çalışan, ilk tevkifi ve dosyası olan çocuk sabahları bana çay getirdiğinde, “dışarıda” havanın nasıl olduğunu soruyordu. “Soğuk, buz gibi” dediğimde “ne güzel” diye karşılık veriyordu. Günün sadece 8 saatini parmaklıklar ve kapalı kapılar arkasında geçirmenin ruh halimde yarattığı sıkıntıyı tecrübe ettikten sonra, buradaki çocukların ve bir ömür bu kurumlarda çalışmış personelin psikolojik durumunu tahayyül bile edemiyordum. Gerek müdür ve ikinci müdürler gerekse personelle yaptığım uzun sohbetler, kapanmanın bana yaşattığı travmayı hafifletiyor, onların yardımlarıyla duruma alışıyordum. Çocukların hazırlanmasına katıldığı yemeklerden yiyip, getirdikleri çayları içerek ve yine birçok boncuk işi hediye alarak buradaki çalışmayı tamamlayıp Keçiören Çocuk Eğitimevi’ndeki görüşmelere başladım.

Keçiören Çocuk Eğitimevi, içinde lojmanların, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Personeli Yetiştirme Merkezi'nin ve bir de erkek lisesinin bulunduğu büyük bir bahçede yer almaktaydı. Büyük ağaçlar, bakımlı bir yeşil alan ve süs bitkilerinin yetiştirildiği bir sera da bulunan güzel bir bahçeydi. Çocuklar lisede okuyan öğrencilerin de gelip yemek yediği yemekhanede çalışıyor, top sahasında oynuyor, kısacası müşterilat içerisinde serbest hareket edebiliyorlardı. Zaten dışarıda okuyan ve çalışan çocuklar hayli fazlaydı. Parmaklıklar ve ağır demir kapıların yokluğu çocukların tavırlarını etkiliyor, görüşmelere rahat ve daha hafif bir hava hâkim oluyordu. Çocuklar hep bir şeylerle ilgileniyor, hep meşgul oluyorlardı. Çağırdığım çocuğun bulunup uğraştığı işi bırakıp gelmesi zaman alıyordu. Burada da çocuklar gündelik işleri büyük ölçüde kendileri görüyordu. Temizlik, yemek, bulaşık gibi işlerde aktif görev aldıkları gibi, kurumda verilen meslek ve eğitim kurslarına da katılıyorlardı. Buradaki çocuklar da Elazığ Eğitimevi'ndekiler gibi çalışmaktan genelde pek memnun değillerdi; ama burada da Elazığ'daki gibi, meslek edindiği ve eğitimine devam edebildiği için hayatından memnun olan çocuklar vardı.

Kırsaldan gelen ve kırsalda suça karışmış çocuklar, diğer cezaevi ve eğitim evlerinde olduğu gibi, burada da vardı. Bunlar genelde "töre cinayeti" diye adlandırılan suçlara karışmışlardı. Bu çocuklar küçük bir çevrede doğup büyümüşler ve ilk defa yaşam alanlarını terk edip buraya gelmişlerdi. Çalışmayı yadırgamayan, kurumun kurallarından şikâyet etmeyen çocuklar genelde bu çocuklardı. Çalışıp ailelerine para gönderdiklerini gururla söylüyorlardı. İstanbul, İzmir gibi metropollerde de suça karışmış, birden çok tevkifi olan çocuklar kuruma eleştiriler yöneltiyor, çalışmaktan yakınıyorlardı. Kurumda görev yapan sosyal çalışmacının çocuklarla iyi ilişkiler kurduğu gözleniyordu. Çocukların bir işe yerleştirilmeleriyle veya

okuldaki durumlarıyla sosyal çalışmacının yakından ilgilendiğine tanık oldum.

Kurumdaki bazı çocuklarla daha önce poliste mülakat yapmıştım. “Yine mi kitap hazırlıyon abla” diye gülererek içeri giriyorlardı. Onlarla görüşmeyeli başlarından geçenler hakkında konuşuyor, arkadaşları, aileleri hakkında sohbet ediyorduk. Kurumdaki çocuklar, psikolog ve sosyal çalışmacılarla konuşmaya alışkındı. Kurumda çalışan kadın personel sayısının fazlalığı ve çocuklarla iç içe bulunmalarının çocuklar üzerindeki olumlu etkisi gözlenebiliyordu. Ayrıca çocukların çıkan yemeğin kalitesinden şikâyet etmediği tek kurumun burası olduğunu eklemeliyim. Keçiören Eğitimevi’ndeki mülakatların tamamlanmasıyla saha uygulamasını da tamamlamış oldum.

BİR SAHA ANLATISI: "Kilidin Bir Tarafında Biz, Ardında Hükümlüler"

Dr. Yonca Güneş Yücel

Bu çalışma sürecinde benim hem akademik hem de dostça yanımda duruşlarıyla Zafer Kıracı'a ve Mustafa Eren'e çok teşekkür ederim, öncelikle bunu söylemek isterim.

Bugün bir saha anlatısı olarak bir doktor tezi sunumu yapmak istiyorum. Çünkü buradaki birçok arkadaş, tezin tüm sürecinden haberdardı. Sonucunu da bilmek gibi bir haklarının olduğunu bildiğim için daha akademik içerikli bir sunum yapma kararı aldım. Doktora tezimde, infaz ve koruma memurluğu mesleğinin toplumsal alanda nasıl kurulduğıyla ilgilendim. Bu ağırlıklı olarak infaz ve koruma memurlarının kendi mesleki deneyimleri üzerinden ele alınmasını öngörüyordu.

Araştırmamı 2013-2014 yılları arasında yirmi infaz ve koruma memuru ve bir cezaevi müdürü ile gerçekleştirdim. Yüz yüze derinle-

mesine mülakatlar yaptım. Hepimiz Türkiye'de yaşıyoruz ve malumumuz ki, cezaevleri üzerine yazılmış romanlar, şiirler, hikâyeler, anlatılar, araştırmalar, raporlar gibi çeşitli alanlarda bir dizi külliyat var. Az önce Mustafa'nın söz etmiş olduğu gibi çok sayıda iyi akademik çalışmalar da var. Ancak bu çalışmaların genelinde infaz ve koruma memurlarını ağırlıklı olarak tutuklu ve hükümlülerle ihtilafı yani onları karşısına alan bir ilişki ile konumlandırıldığını görüyordum. Genellersek infaz ve koruma memurları bütün anlatılarda ve ağırlıklı olarak tutuklu ve hükümlülerle ihtilafı, cezaevi yönetimiyle de mutabık, ittifak halindeydiler. Yani infaz ve koruma memurları, cezaevi yönetiminin bir parçası ve cezaevi yönetiminin bütün anlayışının ve pratiğinin uygulayıcısı olarak hareket ediyorlar ve tutuklu ve hükümlülerle de sürekli bir çatışma halindedir.

Dolayısıyla bu çalışmanın önemi de infaz ve koruma memurlarının, cezaevi yönetimiyle kayıtsız ve koşulsuz ittifak halinde olarak yorumlanmasını sorunsallaştırmasıdır. Temelde tutuklu ve hükümlülerle sürekli çatışma halinde olduğu iddiası taşıyan çalışmalarda infaz ve koruma memurları keskin bir hareketsizlikle ele alınıyordu. Sabitlenmiş, ikili çatışmacı bir alan içerisinde tarif ediliyorlardı. Fakat onları bu hareketsizlikten çıkardığımızda bambaşka bir saha ile karşılaştım diyebilirim. Yani yüz yüze gerçekleştirdiğim bütün mülakatlarda infaz koruma memurları, bu dolayimli ilgiden yani tutuklu ve hükümlülerle ilişkilerinden veya cezaevinde yaşanan herhangi bir hak ihlalinin tarafı olduğu ilişki biçiminden çıkartıldığında özgürleştiklerini ve kapladıkları alanın genişlediğini fark ettim.

Bu bir taraftan sunumda çokça söz edeceğim çalışmanın kendi dilini oluşturdu. “Diyagram” ve “kaleydoskop” diye tarif ettiğim kavramlar, araştırmanın yöntemini ve hikâyesini de kurdu. Sahayı, infaz ve koruma memurlarının mesleki deneyimlerinden ve toplumsal iliş-

kiler ve pratiklerinden birine ya da bazılarına öncelik veren, bunları herhangi bir şekilde hiyerarşik olarak konumlandıran bir çalışma yapmadım.

İnfaz ve koruma memurlarıyla yapmış olduğum mülakatlar sonucunda çıkan ana eksenler var. Kaleydoskopik diye tarif ettiğim bir taraftan sürekli değişen görüntülerle karşılaştım. Yani aynı infaz ve koruma memuruyla başka sorular ve başka zamanlarda bir araya gelişlerimizde her defasında değişen yorum, anlama ve kavrama biçimleri olacaktı; dolayısıyla mesleki deneyim ve ilişkilene pratiklerini her defasında aslında farklı anlatıyorlardı. Hem birbirlerinden hem de farklı zaman ve koşullar içinde kendilerinin daha önce söylemiş olduklarından. Bu yüzden de çok esnek ve akışkan bir hareketlilik vardı sahanın içinde. Kaleydoskop diye tarif ettiğim şey işte budur arkadaşlar, yani bir tür çiçek dürbünü. Saha, infaz ve koruma memurlarının mülakat esnasındaki koşullarla birlikte dönüşen ve değişen nedensellikleri de içeren farklı deneyimlerini tarif ediyor.

Diyagramın ise bir taraftan odağında infaz ve koruma memurları var. İnfaz ve koruma memurlarının araştırmacıyla, sahayla ilişkisi, yönetimle, meslektaşlarıyla ilişkileri, karşılaşmaları, yüzleşmeleri, rastlaşmaları bütün bu dinamiklerin kendisi çok dairesel işliyor ve birbirleri arasında herhangi bir hiyerarşik bir sıralama yok. Bağlantı noktaları var sadece birbirlerine. Burada da tezin araştırma sahasının dışarıdan sınırlanamaz bir konumun olduğunu söyleyebilirim ve bu yüzden de Bourdieu'nun geliştirdiği alan kavramından farklı. Fakat tabii ki de Bourdieu'yla buradaki mesafem, farkım, onunla başka bağlamlarda yakınlaşmamı engellemedi. Çünkü sahada etkileşimli, düşünümsel bir süreç işliyordu ve bu etkileşimli halin kendisi Bourdieu'nun "sermaye çeşitlerine" yakınlaşmamı sağladı. Yani ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye çeşitleriyle infaz ve

koruma memurlarının bağlantı noktalarını keşfettim ve bu sermaye çeşitlerinin, infaz ve koruma memurlarının deneyimlerinde karşılaşmaları ve etkileşimleri olduğunu gördüm. Ama bu deneyimlerin sermaye çeşitleriyle ilişkisi kategorik değildi. Örneğin bu sadece ekonomik sermayeye karşılık gelir, bu sadece kültürel sermayeye karşılık gelir olarak tarif edilemeyecek düzeyde birbirleri içinde geçişkenlikleri vardı.

Yine Bourdieu'ya yakın durduğum bir başka kavramsallaştırma ise "Habitus." Yatkinlıklar ve eğilimler. Bu kavramsal yaklaşımı özellikle infaz ve koruma memurlarının mesleği deneyimleme süreçlerinde, toplumsal ilişkilene pratiklerinde gözlemlerim. Peki, nasıl fark ettim? Habitus, hepimizin bildiği gibi hem bireyi şekillendiren hem de bireyin eylemleri tarafından kendisini şekillendirildiği bir yatkinlıklar bütünüdür. Dolayısıyla bir tür de karşılıklılık durumudur. İnfaz ve koruma memurları da buradan yola çıkarak, toplumsal düzendeki yerlerini uygun hale getiren davranış kalıpları içerisinde olmaya çalışıyor ve buna ilişkin duygulanımları, duygusal eğilimleri var. Buradan besleniyorlar. Ama bu her noktasında keskin, kesin netlikler taşıyor.

Tabii ki bir de total kurumlar ve hapisaneler denildiğinde aklımıza gelecek olan iki sosyal bilimciyle, Foucault ve Goffman'la tezimin ilişkisini belki söylemem gerekecek. Tezin Foucault ile ilişkisi, neredeyse yok; onu söyleyebilirim. Yani hapisane, infaz ve koruma memurlarının söz ettiği kadar var. Yoksa yok. Çünkü bütün yapmış olduğumuz görüşmelerde onlar ne kadar hapisaneden bahsediyorlarsa tezde de o kadar var. Foucault ile böyle bir mesafemiz var. Ama tabii ki de Foucault sadece bu değil, onun "disiplin" kavramsallaştırılmasına sahada çok fazlasıyla tanık oldum, bu tartışmaya tezimde de yer verdim. Çünkü disiplin, başlı başına sadece iktidar üretme

pratiği değil, iyi terbiye etme aracı olarak da görüldüğü için infaz ve koruma memurları, disiplinin iyileştirici, faydalı, verimli ve itaatkâr kılan tarafların olduğunu görünür kılıyorlar.

Goffman'a gelirse hapishaneler, total kurumlardan biri, en net örneklerinden bir tanesi; içerde tutulanlara karşı doğrudan müdahaleye izin verebilen, içeridekiler üzerine doğrudan tahakküm oluşturma pratiğini rahatlıkla görebileceğimiz alanlardan biri. Yine fiziksel olarak da erişilemezliği, içine kapalılığı, yüksek duvarları, dikenli telleriyle fiziksel engeli, geçirimsizliği var. Goffman'la yakınlaşmamı sağlayan şey ise, sosyal ilişki deneyimlerindeki bariyerlerden bahseder Goffman, fiziksel olmayan bariyerlerden. İnfaz ve koruma meseğine yönelik tüm bu sosyal bariyerlerin nasıl biçimlendiği, nasıl çeşitlendiğini, güçlendiğini, kırılanlaştığını görebildim. (Bunları da örneklerle anlatacağım.) Ama Goffman bunu şöyle yapar, bu sosyal bariyerlerden bahsederken de sınır tarif eder. Oysa ben sahanın sınırlarını fiziksel bir sınır olarak tarif etmeyeceğim için Goffman'la ayrışıyor, sahanın kendi sınırlarını, taktiklerini ancak ve ancak öznel deneyim çeşitliliğinde görünür kılıyorum.

Peki, tüm bunlarla nasıl tez yazıldı? Sürekli esneklik, akışkanlık, bağlantı noktaları, kategorileştirememek yani bir tür "sistemleştirememekten" bahsediyorum aslında. Sahanın öyle çıktılara vardı ki bölümlere ayıramamak yani içindekileri oluşturamamak yönünde uzun aylar geçirdim. Oluşturduğum "içindekiler" akışından söz edersek, bütün tezlerin zaten bir tarihsel arka planla başlama önceliği vardır. Ben de ikinci kaynaklardan tarihsel iz sürdüm, bir tarih tezi yazmamamın rahatlığıyla. Türkçeleştirilmiş arşiv kaynaklarından aradığım gardiyanlar vardı. Ve orada da dünden bugüne gibi bir bütünsellik arayışına sürüklenmedim. Yani işte 19. yüzyıl öncesinde böyleydi, sonrasında bu oldu gibi. Çünkü bunu çok iyi ya-

panlar vardı. Mustafa Eren bunu yapmıştı yani kendi içinde özgün bir dönemlendirme ve o dönemlendirmenin kendine özgü tarifi ile bunun üstesinden gelmişti. Başka bir taraftan da zaten gardiyanlar için böyle bir bütünsellik ve böyle bir akış söz konusu değildi. Orada inanılmaz parçalı ve dağınıklardı. Yani 19. yüzyıl öncesinde ve sonrasında da gardiyanların görev tanımı, hapishanelerin tarihi ile eşdeğer ilerlemiyordu. 19. yüzyıl öncesinde hapishane yokken tüm bu tutma, başında bekleme ile sorumlu asesbaşı var, subaşı var, imamevinde imamı var. Yani bir şekilde ceza göreceğ olanın tutulmasına ya da öldürülmesine kadar geçen sürede biri başında bekliyor. Bunun adı gardiyan olur, asesbaşı olur, kolcu hanım olur vs. vs. Dolayısıyla doğrudan hapishane kurumuyla başlayan bir görev tanımı yok aslında gardiyanın. Onlar gardiyan değildir diyerek de bir önerme getirilebilir. Ancak hapishane yokken tomruğun başında biri bekliyorsa o oranın, o koşulların gardiyanıdır. O yüzden de parçalı ve dağınık bir izlek var. Gardiyanlık mesleğinin kurum tarihine sığmadığını fark ettim daha doğrusu.

Tabii bir de mevzuat var. Bence hepimizin de infaz ve koruma memurları veyahut tutuklu ve hükümlerle ilgili çalışma yürüten bütün araştırmacıların, bütün aktivistlerin başvuru odaklarından bir tanesi de mevzuat. Çünkü mevzuat toplumsal ilişkilere dair kuruluyor bir taraftan da. İnfaz ve koruma mesleğinin toplumsal alandaki deneyimini, bütün etkileşimini ve ilişkiselliğini mevzuatlarda görebiliyoruz. Yani mevzuatı, söylem analizine tabi tuttuğumuzda toplumsal alanda kurulmuş olan infaz ve koruma memuruna ilişkin bütün dinamikleri görebilme şansımız var. İnfaz ve koruma memurlarının mevzuattaki tanımı, toplumsal alandaki bu esnek ilişkilerde mevzuatın nasıl bir alan kapladığı sorusuyla yola çıktım. Mevzuattan pratiğe geçişi nasıl kurduklarını bilmek için mevzuatı bir başvuru odağı olarak tezimde kullandım. Ve tabii mevzuat yazılı, metinsel olarak

karşımızda. Ama orada sabitlemezliği çok açık. Çünkü bunu pratiği aktaran infaz ve koruma memurları, mevzuatı neredeyse yeniden kuracak hatta reddedecek ya da kimisinin de sadece bazı boyutlarıyla benimsediği farklı yaklaşım biçimleri olduğuna tanık oldum. Yani görüşmelerimde “biz mevzuata göre hareket ediyoruz, neredeyse bütün mevzuatın koşullarını önümüze alıyoruz, bunun dışında hareket edebilme şansımız yok,” diyen infaz ve koruma memuru olduğu kadar, mevzuatın kendi çalışma koşullarının pratiğinde hiçbir boyutuyla onlar için kılavuz olamayacağı boyutta atıl olduğunu söyleyenler de vardı. Dolayısıyla mevzuat ve pratik geçişliliğinin infaz ve koruma memurlarının kendi deneyimlerinde çeşitlendiğini de görebilmiş olduk.

Biraz bu bölümlerin birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarını üzerinden devam edersek arkadaşlar, infaz ve koruma memurlarının yönetimle, meslektaşlarla, tutuklu ve hükümlülerle kurulan ilişkileri üzerinden gidelim. Yani buradaki ilişki biçimlerini anlama çabası biraz da mesleki deneyiminin nasıl bir seyir izlediğini de görmemizi sağlayacak. Dolayısıyla yine bunlar hiçbir boyutuyla ikili eksenler olarak ele alınmadı. Yani infaz ve koruma memurlarının tutuklu ve hükümlülerle, yönetimle ilişkisini, meslektaşlarla ilişkisini düalist bir yerden kurmadım. Hiçbirini buldukları, aldıkları pozisyon üzerinden sabitlemedim. Örneğin infaz ve koruma memurlarının yönetimle ilişkisini, yönetimle infaz ve koruma memurlarının ilişkisini daha hareketli kılmaya çalıştım. Bunu nasıl yaptım? Şöyle, infaz ve koruma memurlarından yönetimle olan ilişkilerini tarif etmelerini istedim. Yani yönetim nedir, yani yönetim dediklerinde cezaevi yönetimi dediklerinde bunu nasıl tanımlar veya mevcutta yönetimle olan ilişkilerini nasıl tanımlarlar? Orada karşıma iki şey çıktı. Bir tanesi yönetim anlayışına yönelik eleştirileriydi. Diğeri de yönetim pratiğine yönelik eleştirileriydi. Bunların birbirinden farkı

nedir diyebilirsiniz? Pek tabii yönetim anlayışı ve pratiğinin birbirini doğuran, besleyen birbirinin sağlayıcısı, birbirinden çok da farklı yorumlanamayacak ortak hatları vardı. Fakat mülakatlar esnasında fark ettim ki, infaz ve koruma memurlarının yönetimle ilişkilerinde, bu alanda çok fazla mücadele ve müzakere süresi işlettiklerini gördüm. Yani esasında yönetim anlayışının onlar tarafından doğrudan pratiğe aktarılması diye bir şey yoktu. Bunları belki biraz açmak gerekirse yönetim pratiğine yönelik eleştirilerini temellendirdikleri şeylerden bir tanesi olan “keyfi tutumlar,” bu sürecin nasıl mücadele ve müzakere içerdiğini gösteriyordu. Yani cezaevi müdürünün mizacına göre değişen yönetim anlayışlarına tanık olduklarını söylüyorlardı. On beş yıllık memur da üç yıllık, beş yıllık, yedi yıllık memur da buna işaret ediyordu. Hemen hemen her biri cezaevini müdürünün mizacının aslında cezaevindeki çalışma koşullarını belirlediğini aktarıyordu. Ve bunu olumsuz bir eleştiri olarak da söyleyen vardı, bundan çok faydalandığını söyleyenler de. Mesela iyi niyetli, sağduyulu, babacan cezaevi müdürleri olduğunu söyleyenler olduğu gibi. Aslında hemen hemen hepimizin çalışma hayatında tanık olduğumuz klasik şey olan bu keyfilik, cezaevleri için de geçerliydi. Kurumsallıktan ya da profesyonellikten uzak bir cezaevi yönetim anlayışından söz ediyorlardı.

Aynı zamanda eleştirilerinden bir diğeri de yönetim kararlarına katılmaları yönündeki engellerdi. Cezaevinde alınan kararlarda söz haklarının olmadıklarını söylüyorlardı. Ve bu sadece “uygulayıcısı” oldukları, yani alınan kararın harekete geçiricisi oldukları, hiçbir boyutuyla da karar alıcı bir mekanizmanın içinde yer almadıkları yönündeki tüm eleştirileri kapsıyordu. Bu, infaz ve koruma memurlarının “inisiyatif kullanma” olarak da tarif edeceğimiz bir başka tutum üzerine de düşünmemizi getirebilir. Onların, yönetimden çok daha bağımsız, müstakil bir inisiyatif kullanma eğilimi içerisinde ol-

duğunu düşünürüz ama temelde yapmış oldukları en belirgin eleştiri “hayır biz hiçbir boyutuyla inisiyatif kullanamıyoruz” yönündedir. Hatta bu durumun onları bütün çalışma pratikleri için alınan kararların sadece uygulayıcısı kılan ve sorumluluk alamadıkları bir düzleme çektiğini söylüyorlardı.

Meslektaşlarla ilişkileriyle ilgili de kendilerinin bir kategorisi vardı, sözleşmeli- kadrolu gibi bir ayırım vardı mesela –hemen hemen bütün sözleşmeliler kadroya alındılar pek tabii–. Sözleşmeli olarak alınan, sonra kadroya geçen infaz ve koruma memurları da olmak üzere bu kategorik ayrışma üzerinde düşünüyorlardı. Bu ayırımı takdir edersiniz ki sözleşmeli infaz ve koruma memurunun sosyal güvence problemi olabileceği için cezaevindeki koşullarında daha kaygılı bir ruh haline sahip olduğunu söylüyorlardı. Eski-yeni personel ayırımı vardı, yani eski olanı gardiyan, yeniye de infaz ve koruma memuru olarak tarif ediyorlardı. Bu tarif ve sınıflama, tutuklu ve hükümlülere davranma biçimi ya da mesleki deneyimlerindeki birbirlerinden farklı tutumları üzerinden yorumlanıyordu. Bu ayırımların sabitlenemez bir geçişlilikte birbirlerinin alanlarında nasıl hareket edebildikleri görünebiliyordu. Kadın ya da erkek infaz ve koruma memuru ayırımında da bu esnekliği daha açık fark edebiliyorduk. Eski, kadın infaz ve koruma memuru, eski, erkek infaz ve koruma memurundan farklı, yeni, erkek infaz ve koruma memuruna benzer yaklaşımlar içinde olabiliyordu. Yani bunlar birbirinin içerisine de girerek bir dizi deneyim çeşitliliği yaratıyorlardı konuşmalarında.

Meslektaşlarıyla sosyal yaşam ilişkilerinin neredeyse çok az olduğunu söylüyorlardı. Çünkü meslektaşlarının onlara cezaevini hatırlattığını, cezaevlerinin zaten hayatlarında çok ciddi anlamda yer kapladığını ve cezaevi dışında mesai saatleri dışında sosyalleşmek ihtiyacı duyduklarında da bunu mümkünse başka sosyal çevrelerinden ar-

kadaşlarıyla –yine gardiyan arkadaşları olabilir ama çok güvendikleri olmak koşuluyla– aileleriyle ve daha yakın çevreden insanlarla karşılıyorlardı.

Lojman hayatı da burada çok belirleyici bir dinamik olarak karşıma çıkarılmıştı. Çünkü yeni, kampüs cezaevlerinde lojmanlar var. İnfaz ve koruma memurları ekonomik anlamda sağladığı avantaj nedeniyle burayı tercih edebiliyorlar. Ama çok da mutlu değiller lojmanda. Çünkü dışarı çıktıklarında cezaevini gördükleri bir hayatın aslında hiçbir zaman evde olmama halinden söz ediyorlardı.

Dernekleşme ve dayanışma deneyimlerinden de belki biraz söz açabilirim. Hepimizin bildiği gibi zaten çok örgütsüz bir dönemden geçiyoruz. Buradan hareketle infaz ve koruma memurları içerisinde de dernekleşme ve dayanışma deneyimlerinin oldukça zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Görüşme gerçekleştirdiğim infaz ve koruma memurlarının hepsindeki izlenimim buydu. Ve onların her biri bunun neredeyse gereksiz olduğunu söylüyorlardı. Çünkü Bakanlık nezdinde desteklenmeyen bir örgütlenmenin Bakanlık nezdinde yapılmayan değişikliklerin yani özlük haklar, sosyo-ekonomik haklar düzeyinde yapılmayan değişikliğin herhangi bir örgütlülükle kazanılacağına olan inançları yoktu. O yüzden olabildiğince bireysel ve kendi sosyal güvencelerini sürdürmeye yönelik tutumları vardı.

İnfaz ve koruma memurlarının tutuklu ve hükümlülerle ilişkilerine değinmek istiyorum. İnfaz ve koruma memurları tutuklu ve hükümlülerle ilişkilerinde zamanla yani yıllar geçtikçe geliştirdikleri, kanıksama, alışma düzeyinde bir deneyim sürecinden söz ettiler. Tutuklu ve hükümlülerle olan ilişkilerinde zamanla sağduyu edindikleri bir kanıksama içerisinde olduklarını söylüyorlardı. İlk başta tutuklu ve hükümlülerle olan ilişkilerinde tereddüt yaşadıklarını, kendilerini nasıl kabul ettireceklerini veya nasıl bir ilişki olacağına ilişkin me-

rakları olduğunu, hatta korkularından bahsediyorlardı. Tutuklu ve hükümlülerle ilişkilerinde korkuyla başlayan, alışmayla devam eden ve sonrasında neredeyse hiç yoklarmış gibi kanıksama eğilimlerinden söz ediyorlar. Aslında temelde müthiş bir iletişimsizliğe doğru giden bir süreç var ve buna ihtiyaç duyuyorlar, yani ruhsal açıdan daha sağlıklı olabilmek için buna ihtiyaç duyuyorlar. Bunu bir tür de profesyonelleşme olarak da görüyorlar. Tutuklu ve hükümlülerle ilişkilerinde onları iyileştirme sürecinden söz ederler. Temelde bir “hizmet” pratiği olarak yorumlanan mesleklerinin görüldüğünden çok daha başka etkilerinin olduğuna dikkat çekiyorlar. Cezaevindeki varlıklarının, başlı başına iyileştirici bir etkisinin olduğundan ve bunu bizzat tutuklu ve hükümlülerden duyduklarını söylüyorlar. Tutuklu ve hükümlülerin kendileriyle konuşmuş olmalarının onları çok daha fazla rahatlattığını, cezaevi sosyoloğundan, psikoloğundan, tutuklu ve hükümlülere daha iyi geldikleri vs. gibi. Tutuklu ve hükümlülerle hem sınıfsal hem de kültürel yakınlıklarından da kaynaklı bir dizi ortak noktalarının olabildiğine de işaret ediyorlar.

Tutuklu ve hükümlülerle kendilerinin geliştirmiş olduğu taktik ve motivasyonlardan söz ettiler. Bunlardan bir tanesi de “disiplin.” Disiplin esasında infaz ve koruma memurlarının kendilerini tutuklu ve hükümlülerden korumanın bir biçimi olarak öne çıkan bir şey. Bu mesafeli olmak da infaz ve koruma memurlarının herhangi bir şekilde suçlanmalarının önüne geçen bir şey getiriyordu. Bir taraftan da disiplinli ve mesafeli olmuş olmalarının doğrudan tutuklu ve hükümlüler nazarında saygıyı da getirdiğini belirtiyorlardı. Tutuklu ve hükümlüler nezdinde saygıya ihtiyaç duydukları, bunun mesleki motivasyon ve tatmini için oldukça geçerli bir duygu olduğunu söyleyebilirim.

Genel bir değerlendirme yaparsak, şunu görmüş oldum arkadaşlar, infaz ve koruma memurlarının mesleklerine yönelik algımız son de-

rece toplumsal ilişki ağı içinde oluşuyor, hepimiz o ilişki ağının içerisindeyiz. Mesela mesleklerinin onların kendi özel yaşamlarına nasıl yansıdığı, gelecek planlarında yer alıp almadığı sorularına tam da bu toplumsal ilişki ağında kurulan anlamlandırmalarla cevap veriyorlar. Örnek verirsek infaz ve koruma memuru olarak göreve başladığını söylediklerinde aldıkları tepkileri söylüyorlar ki o da hiç birimizi şaşırtmayacaktır eminim ama bunu burada da söylemek lazım. Ailelerin kaygı ve korku duyduğu, “bunun yerine başka bir şey yap,” “bunu yapmana hiç gerek yok,” “cezaevine gidip çalışmana hiç gerek yok” yönünde görüş bildirdiğini aktardılar. Bir başka görüş de infaz ve koruma memurluğunun sosyal güvence taşıdığı için başlı başına memuriyet olduğu için katlanılabilir buldukları yönünde.

Çalışma yaşamlarının, özel yaşama yansımaması yönünde gittikçe profesyonelleşmesi, infaz ve koruma memurlarının tutuklu ve hükümlülerle ve cezaeviyle ilişkilerinde olabildiğince ilişkisiz bir alanı tarif ediyor. Onlar bunu “hiçbir boyutuyla işimizi sosyal yaşamımızı karıştırmıyoruz” şeklinde tarif ediyorlar. Bu konuda da çok başarılıyız yönünde yorumları da var. İşini ve özel yaşamını birbirine kesinlikle karıştırmayanlar kadar karıştıranlar olarak da kendilerini tarif edenler var. İş ve özel yaşamı birbirinden keskin bir şekilde ayırmının mümkün olamayacağını söyleyen infaz ve koruma memurları, “Gardiyan olup da özel yaşamına bunun hiçbir boyutuyla etkisinin olmayacağı iddiasını taşıyanlar yalan söylerler,” şeklinde açıklıyor. Mesleğinin hayatında nasıl bir değişim yarattığını doğrudan kendisinin fark ettiğini söyleyenler de var. Daha öfkeli, daha tahammülsüz olduğunu ya da daha tahammüllü, daha sağduyulu, daha anlayışlı olduğunu söyleyen de.

Gelecek planlarına ilişkin de yani mesleklerine ilişkin herhangi bir gelecek umudu veya mesleklerindeki mutluluklarına dair de bir

umutlarının olmadığını söylüyorlardı. Mesleklerini bir kariyer süreci içinde tarif edemiyorlardı. Herhangi bir kadro değişikliğiyle, kurum değişikliğiyle ya da emeklilikle mesleklerinden ayrılmaya yönelik bir eğilimleri var. Bu kaçış öyküsü yani infaz ve koruma memurlarının kendilerinden başlayarak yaratmış olduğu baskı ve dışlanma pratikleri toplumsal alanda oluşuyor demiştik. Çünkü toplum tarafında rüşvetçi, gaddar, işkenceci gibi bir dizi olumsuz izlenimin baskısı altında olmaya devam ettiklerini söylüyorlardı ve bu da mesleklerini saklamaya ve gittikçe de öz saygılarını yitirmeye neden olan bir dinamik taşıdığını belirtiyorlar.

Mesleklerinin, polise ve askere kıyasla, yani bir dizi üniformalı güce kıyasla, itibarsızlıklarının devam ettiğinden ve “üniformalı” mesleklerin sempati düzleminden hiçbir pay alamadıkları gibi, benzersiz bir dışlanma yaşadıklarından söz ediyorlar. Medya temsillerinin bu bakış açısının gelişmesinde çok etkili olduğunu belirtiyorlar. Medyanın, toplumsal kanaat oluşturmada çok birincil bir noktada olduğunu söylediler. Bunun infaz ve koruma memurlarına yönelik olumsuz anlamlandırmayı çok fazla tetiklediğini ve güçlendirdiğini, yeniden ürettiğini belirttiler.

Beni en etkileyen şey, yani bunu burada söyleyerek sunumumu tamamlıyorum arkadaşlar. Toplumsal olarak cezaevlerinin kötü olmasını, aslında toplumun istediğini söylediler. Bence bu çok çarpıcıydı, çok da provakatif, kışkırtıcı. Yani cezaevlerinin kötü olmasına toplum rıza gösteriyor dediler. Tutuklu ve hükümlülerin gerçek anlamda zor koşullarda infaz sürelerini geçirmelerini toplum istiyor dediler. Yani toplum tarafından tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde daha zor koşullarda, cezaevi dışındaki gündelik yaşamlardan daha ağır koşullarda cezaevinde yaşamalarının makul bulunmasını toplumun istediğini yinelediler. Ve bu ikircikli hali de infaz ve koruma

memurları olarak kendilerinin teşhir etmek istediklerini ama bunun mecrasının, yerinin neresi olduğunu bir türlü bulamadıklarını belirttiler. Daha da ileri giderek dediler ki, bir kötülük yapılacaksa bunu toplumun kendilerinden, onlardan beklediğini, hatta başka biçimiyle vicdani ve ahlaki olarak bunu yapmaya zorlandıklarından söz ettiler. Toplumun, bunlar olurken onları izlediğini, seyirci kaldığını ifade ettiler. Bu bir taraftan da toplumsal alandaki ilişkilerin gerilimini de ortaya koymaktadır.

Son olarak bu çalışmayla infaz ve koruma memurları toplumsal alanda ürettikleri ilişkilerin sadece bir tarafında yer almıyorlar ya da işte bu toplumsal alandaki bütün olumsuz izlenimin kanaatleriyle pekişen bir alanda durmuyorlar. Bu bir yönüyle de hepimizin tüm mesleki deneyimlerde ya da o deneyimle birlikteki toplumsal ilişkilene pratiklerinde gördüğümüz bir şey. Bu anlamda infaz ve koruma memurlarını bir tanımlama içinde hareketsizleştirmek onları herhangi bir kategori içerisine sokmanın mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Çok ciddi bir dinamizm, esnekliğe sahip olmalarıyla mesleki deneyimlerinden daha çok kendilerini anlatmaya, özgül bir anlamlandırma içerisinde mesleklerini konuşmaya daha çok ihtiyaçları var. Aslında o güne kadar ya da bugüne kadar ya da kendi yaşam pratikleri içerisinde çok fazla kendilerine sormadıkları soruyu benim onlara sorduğumu ve bunun da kendilerini düşünme fırsatı yarattığını ve başka bir anlamlandırma süreci içerisine girdiklerini ifade ettiler. Bunun benim için de geçerli olduğunu söyleyebilirim.

HAPİSHANELER VE KAMU

YARGI VE YARGIÇLARDAKİ CEZA VE HAPİSHANE ALGISI

Faruk Özsu*

Herkese merhaba. Nazik davetleri için Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi'ne çok teşekkür ederim. Konumuz mahpusluk olduğuna göre, o mahpusluk haline karar veren ve sonrasında da infaz süreci içinde var olmaya devam eden yargı üzerine de konuşmamız gerektiğini düşündüğüm için “yargı ve yargıçlardaki hapis ve ceza algısı üzerine” başlıklı bir sunum hazırladım. Umarım faydalı olurum...

Türkiye’de yargı tartışmaları maalesef son derece eksik ve yetersizdir. Oysa bugün tartıştığımız cezaevleri, mahpusluk, insan hakları ihlalleri gibi sorunları, bunların bir parçası olan yargıyı tartışmadan anlamamıza imkân olmadığı gibi, sağlıklı bir çözüm geliştirmemiz de mümkün olmaz. O halde buradan devam edelim izninizle.

* Hâkim

Türkiye’de yargının dahil olduğu tüm bu tartışmalarda, yargının olağan akılla hareket ettiği, mevzuata göre işlem yaptığı ve karar aldığı, başka deyişle yapılması gerekeni yaptığı ve sorunun mevzuattan yahut siyasi iktidardan kaynaklı olduğu gibi bir yanılısamayla yaklaşmakta ve yargının bizatihi kendisi ve tasarrufları tartışma dışı bırakılmaktadır. Bu durum, az önce de söylediğim gibi, olan bitenin kavranmasını engellediği gibi, misal bugün tartışılan cezaevleri ve insan hakları sorunlarının bihakkın kavranmasını ve çözüm arayışlarını ne yazık ki baştan eksik bırakmaktadır.

Diğer yandan meselenin sadece doğrudan iktidar alanını etkileyen büyük davalarla sınırlı olduğunun sanılması da bir başka büyük hatadır. Doğrudur, yargı iktidarın dahil olduğu bir davada kolayca hukuk dışına çıkmaktadır. Ancak sorunun bununla sınırlı olduğu da sanılmamalıdır. Zira yargı, az sonra sebeplerini anlatacağım gibi, en basit bir boşanma davasında bile “vasat” dışına çıkmaz, çıkamaz. Bu durumun farkında olursak, yargının dahil olduğu bir sorunla nasıl mücadele etmemiz ya da nasıl yaklaşmamız gerektiği konusunda da bir ön hazırlığımız olmuş olur.

O halde şunu baştan söyleyelim: Birincisi, hukuk dediğimiz şey, asıl olarak yasa, yani mevzuat değil, yargıcın kararıdır. Dolayısıyla da önem vermemiz gereken yasa ve mevzuattan daha önce yargı ve yargıcın sosyo-psikolojik, kültürel, siyasal, ideolojik, dinsel vs. yapısı, kısaca kimliğidir. İkincisi, yargı bir kutsallık alanı değil, etten kemikten insanlarca yürütülen seküler/dünyevi bir işlev alanıdır. O nedenle de artık yargı meselesine ve yargının tasarruflarına, önlenebilir bir doğa olayına yaklaşır gibi ya da kutsal bir alana girmiş gibi değil, –misal– Silifke İlçe Tarım Müdürlüğü’nün bir işlemine ya da herhangi bir beyaz eşya servisine yaklaştığımız seküler kriterler eşliğinde ve benzer şüphecilikle yaklaşmak gerektiğini unutmayalım...

Yargıyı anlamak istiyorsak da dikkat kesilmemiz gereken yer –biraz önce de söylediğim gibi– iktidar alanına dahil büyük davalar, yahut siyasi-ideolojik tınılı davalardan önce yargının rutini, yani gündelik işlerdeki tutum ve yaklaşımı olmalıdır. Zira yargı siyasal alandaki tüm tasarruflarında –elbette ki sırtını toplumsal ve/veya siyasal iktidara yaslayarak– tutum ve kararı ne kadar hukuk dışı olursa olsun, meşruiyet bulmakta zorlanmaz. Malum, iktidarla uyum, herkesi olduğu gibi, yargıyı zaten belirli bir meşruiyete peşinen taşır. Yargıyı asıl siyasi-ideolojik rengi olmayan iş ve eylemlerinde anlayabiliriz. Orada çırcıplak ve maskesiz yakalanır çünkü. Gördüğünüz tam anlamıyla yargının karakteristiğidir. Tartışmamız açısından da görmemiz gereken işte bu karakteristik yapıdır bence. Ezcümle, yargıyla ilgili anlama ve eylem çabalarımızda rutini öne almalı, dikkatimizi yargı ve yargıcın kimlik ve yapısına yöneltmeliyiz.

İlk olarak kurumsal yapıya bakalım: Türkiye’de yargı devletin bekası ve devamlılığı anlayışından hareketle bürokratik bir mekanizma olarak inşa edilmiş ve tarihsel gelenek ve işleyiş itibarıyla de kurumsal değil cemaatik bir çalışma biçimine sahip olmuştur. Türkiye yargısının çabası hiçbir zaman hak ve adalet üzerine olmamıştır. Aksine yargı alanı devlet içindeki hiziplerin kendi kişisel ve grupsal çıkarlarını büyütmeye çalıştığı bir faaliyet alanı olagelmıştır.

Gelelim yargının kurumsal işleyişine ve sosyo-kültürel yapısına... Bu alan da son derece bakir bir alandır.

Türkiye’de yargıyı besleyen ana damar taşradır. Sosyal statüsü yüksek, üst sınıf ailelerin çocuklarının tercih ettiği bir meslek değildir hakimlik-savcılık mesleği. Taşranın fakir ve zeki çocukları hukuk fakültesine giderler ve yıllarca polis ve jandarma korkusuyla yaşamış, iktidara aç ailelerinin telkiniyle hâkim-savcılık hedefine

yönlenirler. Üniversitede de çoğunlukla kendisiyle benzer çevreden gelen gençlerle cemaat halinde yaşarlar. Hemen hemen tamamının bir kız ya da erkek arkadaşı olmamıştır, tek bir kez sinemaya dahi gitmemişlerdir. Ders kitapları dışında bir kitap okuyana neredeyse rastlanmaz. Elleri ekmek tutar tutmaz da anne babalarının bulunduğu münasip bir eşle evlenirler. 20'li yaşlarda hâkim-savcı olurlar. Sosyalleşmeleri tamamen devletin ve bürokrasinin sahteliklerle örülmüş, korku, endişe, çıkar ve beklentilerle bezeli dünyasında gerçekleşir. Köksüz, kimliksiz ve vatansızdırlar. Bir tür modern devşirmedirler. Artık devletinden, daha doğrusu o anda devlet kabul ettiği iktidar gücünden başka sığınacağı bir saçakaltı yoktur onlara. Devleti ile var olacağı ve onunla birlikte yok olacağı hissiyatı içinde yaşarlar. Dinsel, kültürel, siyasal vasattan kopamamasının en önemli nedenlerinden biri de budur. Üniversitede içinde yaşadıkları cemaat yapısının bir benzerini, ama bu defa çok daha sert, katı, acımasız ve kaçıışı olmayan bir cemaati bulurlar karşılarında, yargıç oldukları andan itibaren. Çünkü son derece dar, sınırlı kişilerden oluşan, herkesin herkesi tanıdığı, yargı vasatının dışına düşenin herhangi bir şekilde bırakın kariyer yapmayı, lojmanda, serviste, yemekhanede bile dışlandığı bir cemaattir yargı.

Bu cemaat yapısı öylesine güçlü ve bağlayıcıdır ki, dışarıda kaldığınız anda nefes almanıza bile imkân olmaz. Yargı iktidarı yerel adliyelerden merkeze öylesine güçlü bir ağla örülmüştür ki, hâkim-savcıları Orwellyen bir dünyaya hapsedmiştir adeta. Sanılanın aksine tüm memuriyetler içinde en güvencesiz meslek gurubudur hâkim ve savcılar. Kariyer, tayin, terfi ve disiplin işlemleri merkezin parmak şıklatmasına bağlıdır. Merkez, “ol!” dediğinde olurlar, “öl!” dediğinde ölürlük. Etkili bir idari ve yargısal yol da yoktur, idarenin iş ve eylemlerine karşı. Yargıcın başvuracağı idari ve yargısal bir yol ya da kurum olsa bile onları da atayanın aynı yargı iktidarı olduğunu hatırladığımızda

yargıcın çaresizliği daha kolay anlaşılır sanıyorum. O halde soralım: Tayin, terfi, yetki, disiplin vs. ile ilgili tüm kararların herhangi bir idari-yargısal denetimi olmayan yüksek yargı kurulları yani bugün için HSYK tarafından alınan bir yargıcın özgür ve endişe etmeden bir karar vermesine imkân var mıdır sizce? Bugün olağanüstü hal şartları içinde yapılan ihraçlar ve tutuklamalar, hâkim-savcılarının zihin dünyalarında “olağan zamanlarda” da mevcut olan endişelerin gerçeğe dönüşmüş halidir aslında. Ki yaşananlar bu endişelerin ne kadar da haklı olduğunu göstermiştir...

Toparlıyorum: Yargı ve yargıçlar, sosyo-kültürel yapısından kaynaklı nedenler ve hayatta kalma endişesi, çıkar beklentisi, tektipçi-baskıcı cemaatik mesleki yaşam tarzı vs. nedeniyle sosyal, kültürel ve siyasal vasata hapsolmuş durumdadır. Bayrağı gördüğü anda koşan sığ ve düşünsel kemalattan yoksun fetihçi sokak milliyetçiliği, linççi bir hukuk ve yargı anlayışı, ahlaki ve entelektüel derinlikten yoksun ideolojik-kültürel donanım, anti-entelektüellik, aynı anda hem toplum hem de birey düşmanlığı, ahlakçılık ve ortalamacılık işte bu yapıdan üremekte, yaygınlaşmakta ve tüm bir yargı alanını kapsayan bir vasat oluşturmaktadır.

Şüphesiz amacım hâkim ve savcılarını kötülemek ve tüm sorumluluğu onlara yüklemek değil. Tüm suçu ve sorumluluğu hâkim-savcılara atmak doğru olmadığı gibi büyük bir acımasızlıktır da. Zira esasen yargıçlar, bu vahşi ve hukuksuz yapının öncelikle mağdurdurlar. Ama daha acısı bu yapıyı besleyen ve yeniden üreten de bizatihi yargı mensuplarının kendileridir ne yazık ki. Bunu eklemekten geçmek olmaz.

Son olarak şöyle bir özet cümleyle bitirmek istiyorum sözlerimi: Yargının doğrudan ve dolaylı olarak içinde olduğu, ister iktidar alanına dahil olan iş ve eylemlerde, ister gündelik rutine dahil olan en sıra-

dan meselelerde, mutlaka ama mutlaka yargı üzerine de düşünmemiz gerekiyor. Bir siyasi, sosyal ve hukuki durum ve çözümü üzerine kafa yorarken, o durumu yaratan ya da oluşmasında öyle ya da böyle katkısı olan failer üzerine düşünmemek olmaz. Ancak bu şekilde gerçekten anlayabilir ve ancak anlarsak ona uygun taktik ve strateji geliştirebiliriz...

Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Selam ve sevgilerimi sunarım...

CEZAEVİNDE PSİKOLOG OLMAK

Uz. Psk. Özgün Ergin

İzmir'den geliyorum, 2007 yılında başlayan cezaevi psikoloğu olma sürecim var. Bu süreci biraz anlatmaya çalışacağım. Bu görmüş olduğunuz Bayrampaşa cezaevinin giriş kısmı, 2007 yılında ben bu kurumun kapısından giriş yaptım. Cezaevine girdiğim ilk gün beni müşahede denilen kısma götürdüler, herhangi bir demir kapının olmadığı, demir parmaklıkların olduğu ve taş bir blok üzerine ve bir mahkûmun ayrıca cezaevinde verilmiş bir disiplin cezasını çektiği yerdi ve çöplük alanının hemen yanıydı. Derin bir nefes aldım ve kendime “ben bugünü atlatırsam devamı gelir ama bakalım bu ilk gün nasıl geçecek” dedim. Bu ilk gün geçti, sonrasında bir 8 yıl daha geçti. Öncesine dair birkaç şey söylemek gerekirse psikolog olmak bir şerefti ancak benim için cezaevinde psikolog olmak özel bir şerefti. Psikoloji okuduğum süre boyunca hep cezaevine dair çalışmalar ve araştırmalar yaptım ve iyi bir KPSS puanıyla, çoğu insanın dalga geçmesine rağmen cezaevini seçtim ve o alanda yüksek lisansa da başladım, İstanbul'a geldim ama ilk günden bir şok yaşamıştım.

Bayrampaşa cezaevi bana çok şey öğretti, 1 yıl görev yaptım. Hayatımda ilk defa üç katlı ama dört yataklı ranzanın olabildiğini gördüm. Tabii 1950'lerde yapılmış bir ceza infaz kurumuydu, dolayısıyla çok fazla bir şey beklemek gerçekçi olmaz. Çalıştığım bir yıl boyunca hep Silivri'nin yapıldığı söylendi. Son derece modern, teknolojik olduğu, göz okutarak girdiğiniz, koşulların son derece lüks olduğu yerler. Biz de psikologlar olarak en azından bir görüşme odamız olacaktır diye düşünerek umut besledik. Tahmin edebileceğiniz gibi çok kalabalık bir ortam olduğu için, yapabileceğiniz şeyler oldukça sınırlıdır. Ceza infaz kurumunda sizden beklenen temel şey, mahkûmlar intihar etmesin ve kendine zarar vermesin. Geriye kalan noktalar, kitapta tanımlanan şeyler ve olduğu kadarıyla olsun yeter. Tabii böyle bir kurumda, genel ortalama 500 kişiye bir psikolog, bir sosyal hizmet uzmanı, zaman zaman 1200 kişiye bir psikolog, sosyal hizmet uzmanı düşüyor cezaevlerinde. Bunu yapabilmemiz de oldukça zor ama biz Silivri'ye dair umutlarımızı beslemeye devam ettik.

Silivri'ye geldik, psikologlar için yapılmış bir görüşme odası vardı ve bu bizim için çok temel bir şeydi, çünkü Bayrampaşa'da bir görüşme odamız yoktu. Bir psikoloğun en temel ihtiyacı olan şey, bir görüşme odasıdır. Bu sevinçle gittik ama projeyi çizenler, dış hekimleri için bir oda yapmadıklarından dolayı, odamız onlara verildi. Bizden sürekli grup çalışması yapmamız isteniyor fakat grup çalışma odası dizayn edilmemiş. Böyle bir hayal kırıklıkları süreci başladı. Çalışanların da zihniyeti olumsuzuyla, olumsuzuyla pek değişmediğinden, fiziki yapının değişmesi çok da bir şeyi değiştirmede. Ne yaptık, ettik, iyi bir kurum müdürüyle kendimize bir oda oluşturduk. Bu bizim için 2008-2009 yıllarında büyük bir nimetti. Çalıştığım cezaevinde 18-21 yaş grubu vardı, aynı zamanda Ergenekon davasından, Balyoz davasından dolayı tutuklananlar vardı, aynı zamanda adli

suçlular vardı, zaman zaman mahkûm mevcudu 1200'e yaklaşıyordu ve çoğunlukla tek çalıştım. Bir görüşme odasında, mahkûmların sorunlarını dinlemeye çalıştım.

Tabii sonra cezaevleri değişti, bunlar T tipinden, kadın cezaevinden örnekler. Bunlar reklam olsun amacıyla yapılmış, yani bir psikolog görüşme odası nasıl olmalı, amacı nedir, kişiyi nereye sevk eder, sadece görüşme yapılan odalar bunlar ve kurum müdürlerinin, uzmanların görüşünü almadan veya Adalet Bakanlığı ile herhangi bir çalışma gerçekleştirmeden kendi inisiyatifleriyle yaptıkları yerler bu odalar. Halihazırda kullanılmakta olan örnekler aynı zamanda. Bu şekilde çalışmaya devam ettim, Bayrampaşa, Silivri, sonra tayin istedim ve İzmir'e geldim kadın cezaevinde çalışmaya başladım fakat bir gün dediler ki, gelişim kısa bir süre olmasına rağmen seni çocuk cezaevine tayin ediyoruz. Yaklaşık 7 yıllık bir çalışma geçmişim vardı. Aynı zamanda program geliştirici, eğitici sıfatlarıyla birçok çalışmada infaz koruma memurlarına, uzman arkadaşlara eğitim veren bir seviyeye gelmiştim. İzmir çocuk cezaevinde biraz problem var, o nedenle sen orada biraz çalış dediler.

Çocuk cezaevine gittiğimde 7 yıl boyunca karşılaşmadığım bir tabloyla karşılaştım ve bazı şeyler tersti. Bayrampaşa cezaevi 1950'lerde yapılmıştı ama müdür bey zaman zaman gelip bazı konularda benim görüşlerimi soruyordu. Silivri açıldığı zaman, yeni bir başlangıç olması itibarıyla kurulları topluyorduk. Cezaevinde bir kimse için idare kurulu, disiplin kurulu gibi kurullar var. Bu kurullarda uzmanlar da söz sahibiler. Bazı arkadaşlar buna tepki gösteriyorlar zaman zaman, bir disiplin kurulunda neden bir psikolog var ve neden imza atıyor diye ama psikoloğun olmadığı bir disiplin kurulunun sonuçlarının çok daha vahim olacağını düşündüğümüz için çoğu zaman cezaların daha uygun verilmesi adına orada bulunmayı önemli bu-

luyorum açıkçası. Böyle bir süreçten, içinde kurulun toplanmadığı, kararların tek başına kurum müdürü tarafından alındığı ve mevzuata uygun olmayan şeylerin yapıldığı bir kurumla karşılaştım. Bu kuruma, problemleri ve özellikle seni oraya alıyoruz, senin deneyimin var dedikleri içinde biraz tepkiyle karşıladım. Diğer uzman arkadaşlarla konuştum ve onlarda bu konuda, bugüne dek bir şey yapamadıklarını söylediler.

Eğitim çalışmaları nedeniyle zaman zaman bakanlık tarafından görevlendirildiğim için ilgililerle görüşme ihtiyacı hissettim ve yaşadıklarımızı, yapılanları ve yapılmayanları yetkililere ilettim, onlarda ilgileneceklerini söylediler fakat birkaç ay sonra benim tayinim çıktı ve kampüs içindeki başka bir infaz kurumuna alındım. Aradan geçen birkaç aylık süreden sonra sağ olsun, İsmail Saymaz “çocuklar tecavüze uğruyor” başlığıyla haber yaptı ve benim genel müdürlükte dile getirdiğim, yetkililerle konuştuğum, yazılı evrak örneklerini de gösterdiğim şeyler medyada yer aldı. İlk günden itibaren bunları dile getirdiğim için de iddialar başladı. Bu görmüş olduğunuzda bir sonraki gün Milliyet Gazetesi’nde çıkan haber, “kurum müdürü görevden uzaklaştırıldığı için, simülasyonu basına sızdırdığı öğrenildi” diye. Henüz bir soruşturma açılmadan böyle bir süreçle karşılaştım. O zaman görevden uzaklaştırılmamıştım, sadece başka bir kuruma gönderilmiştim ama sorunlarda herhangi bir değişim olmadı.

Sonraki süreçte ise, soruşturma açıldı, ifadeler verildi ve benim dile getirdiğim, benimle birlikte diğer uzman arkadaşların dile getirdiği bütün problemlerin ve İsmail Saymaz’ın haberindeki bütün alt başlıkların doğru olduğu ortaya çıktı. Kurum müdürü, müdür yardımcısı statüsüne düşürülüp, başka bir kuruma gönderildi. Aradan geçen birkaç ay sonrasında ben öğrendim ki “psikolog müdürü yedi” gibi bir söylem oluşmuş ve bu nedenle devlet baba iki tarafı da den-

geleyebilmek adına beni de Siirt açık cezaevine sürdü. O anki hakim ve maddi durumum Siirt'e gitmeye uygun değildi ve istemeye istemeye 8 yıllık rüyaya istifa ederek son vermek zorunda kaldım ama gönlüm hâlâ cezaevinde, onu da bilmenizi isterim. Soruşturma sonucunda şöyle bir ifade vardı, 8 yıllık bir devlet memurunun gizli belgeleri, devlete ait, cezaevinde olan bitene ait belgeleri niye medyaya vereceği ve bundan nasıl bir amacının gerçekleşmiş olacağı, ne gibi bir beklentisinin olacağına dair bir açıklama alamadım ben yetkililerden ve bu süreçte istifa ettim.

Neler gördün, neler yaşadın, bu süreçte aktarmak istediklerin nelerdir dersanız, bir alıntı yapmak istiyorum: “Toptaşı’ndaki izdihamı önlemek üzere başlatılan uygulamanın geldiği noktada artık akıl hastaları Toptaş’na gitmeden evvel Sultanahmet’teki hapishanenin bir kısmında birkaç gün tutulur, akıl hastası oldukları anlaşılınca Toptaş’na nakledilirler. Buraya müşahedehane adı verilir, burada Toptaş’na gidebilmek için sıra bekleyerek aylarca yatan akıl hastaları bulunur. Hastalar Toptaş Bimarhanesi’ne müşahede raporuyla kabul edilir. Sorunların çözümüyle ilgili devletin o günlerde pek de yaratıcı olduğu söylenemez. Hastalar, suçlularla aynı çatı altında yaşamaya, aynı kaderi paylaşmaya belki de ilk kez o zaman başlamışlar, üstelik deli olmanın da bir tür suç sayıldığı bu dönemde bu iki gruba birbirinden ayırt etmek pek de kolay olmasa gerek” diyor, tarih 1890’lar. Delinin dayaksız uslanmayacağı kanaati, başhekiminden, gardiyanına kadar yerleşmişti, hatta tıbbiye de başlayan akıl hastalıkları dersinden sonra Mecnun’un da bir hasta olduğu, şefkatle tedavisi icap ettiği yaklaşımı mevcut.

Yaklaşık 100 yıldan fazla bir süre sonra ne değişti diye sorarsanız, aslında çok fazla bir şey değişmedi, bakış açılarımız hâlâ aşağı yukarı aynı. Sadece ceza infaz kurumlarının fiziksel özellikleri değişti.

Şu an daha özenli, planlı olabilir ancak aynı ölçüde rahatsız edici diyebiliriz.

Peki ne yapar ceza infaz kurumu psikoloğu? Bir olması gereken var, bir de olması gereken var. Olması gereken elbette, cezaevlerinin olmadığı bir toplum ama bunu tartışmak, konuşmak da gerekiyor. Çünkü cezaevleri var ve uzun bir süre daha olmaya da devam edecek gibi görünüyor. Gördüklerimle de birleştirerek ifade etmek istiyorum, birincisi çalışan seçimi konusunda bir liyakat söz konusu. Ceza infaz kurumunda personel olabilmek için belli şartlar var. En başta infaz koruma memuru olabilmek için bir boy tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre erkekler 1.70'den uzun olmalı ancak ben 1.50 infaz koruma memuru gördüm. Bunu sordum, "iyi bir arkadaşdır, mertebesi yüksektir" dediler. Tabii o zamanlar bu mertebeye tanımlamasıyla neyin kastedildiğini anlamıyordum, son günlerde öğrendik ama eğer siz adaleti sağlayacağınızı söylediğiniz bir kurumda, rehabilite etmek adına birilerini koyduğunuz bir kurumda, kendi koyduğunuz kurallara uymuyorsanız, o sistemden adalet beklemek çok mümkün değil.

Bir diğer nokta, çalışan seçilirken özellikle infaz koruma memuru, savcılar mülakat yapıyorlar. Bazen medyaya da yansısı, savcı nereyse, ne yazık ki infaz koruma memurları da oralı oluyorlar genel itibariyle. Biz diyoruz ki, tamam oralı olsun ama koyduğunuz şu koşulları sağlasın, ama ne yazık ki söz konusu olmuyor. Bir diğeri, gelişimi ve değişimi desteklemeyen bir çalışma ortamı var ceza infaz kurumlarında. 18 yaşını bitirmiş bir lise mezunu, infaz koruma memuru olabiliyor. Emeklilik yaşı 65. Bu demektir ki, emekli olabilmek için 47 yıl boyunca ceza infaz kurumunda çalışmanız gerekiyor. Sanat tarihi mezunu olan infaz koruma memurları da gördüm, böyle bir sistemin içinde bir şeyleri düzeltmek çok mümkün değil.

Bir diğeri, güncel ve hayat ile ilişkisi oldukça az olan eğitim programları. Örneğin ceza infaz kurumunda kalorifercilik kursu var. Hepimiz doğal gaz kullanıyoruz ve ceza infaz kurumunda alacağınız bir kalorifercilik kursunun çıktıktan sonra bir faydası olmuyor.

Bir diğerk nokta, kağıt üzerindeki düzenlemelerin uygulanabilir olmaması. Örneğin cezaevinde çalışan psikolog, memurların da psikolojik durumundan sorumlu ama bunu nasıl yapacağı, neye göre yapacağı, bu görüşmeleri nerede sürdüreceği, gizliliği nasıl sağlayacağı gibi şeyler ne yazık ki tanımlanmamış. Örneğin mahkûm aileleriyle de görüşme yapmanız gerekiyor fakat mahkûm aileleriyle görüşme yapılacak bir yer yok.

Bir diğeri kültüre uygun olmayan psiko-sosyal programlar. Cezaevlerinde yüzlerce psikolog, sosyal hizmet uzmanı arkadaşlar programlar uyguluyorlar ama bunların önemli bir kısmı yurtdışından ithal edilmiş ve kültüre uyarlanmamış programlar ne yazık ki. Örneğin isteyenlere yollayabilirim, cinsel suç programı asla sizin cezaevinde uygulayabileceğiniz bir program değildi.

Bir diğerk nokta, şartlı tahliye sisteminin geçerli ve güncel olmamasıdır. Biz de şartlı tahliye diye bir şey yok. Esaretin Bedeli, hatırladığımız en önemli filmlerden biridir, kişi belirli sürelerde çıkar, gider ve der ki ben ıslah oldum. Biz burada tartışabiliriz, böyle bir sistem ıslah ediyor mu etmiyor mu diye ama ıslah ettiğini kabul etsek bile bunu uygulayacak bir yapımız yok ki, şu an otomatik olarak bir şartlı tahliye var ve belirli süreleri dolduranlar otomatik olarak çıkıyorlar.

Son olarak sivil toplumun yeterli olamaması ve kullandığımız dil, burada bence biraz özeleştiriy yapmamız gerekiyor. Çünkü çocuk cezaevleri kapatılsın söylemi ne yazık ki toplumda yankı bulan bir

söylem değil. Peki, kapatırsak ne olacak? Çok güzel o zaman kapatalım, eskisi gibi olsun, meydanda sallandıralım, idam gelsin diyen insanların çoğunluk olduğu bir ülkede kendi aramızdaki söylemi topluma yansıtamıyorsak biraz daha farklı yollar geliştirmemiz lazım diye düşünüyorum. Ve Bayrampaşa'da “adaletsizliklerin en büyüğü, adil olmayıp adil gibi gözükme” yazar. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

HAPİSHANELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ IŞIĞINDA KAMU POLİTİKALARI

Prof. Dr. Timur Demirbaş*

Giriş

Hürriyeti bağlayıcı cezaların tarihçesiyle cezaevlerinin tarihçesi iç içedir. Bu bakımdan, öncelikle hürriyeti bağlayıcı cezaların ve dolayısıyla onların infaz edildiği hapisanelerin, yani cezaevlerinin geçmişine gözetmek gerekir.

Ceza infazının tarihçesinde, çok çeşitli ceza tarzlarının üstünlüğü vasıtasıyla kendini gösteren üç dönem birbirini izlemiştir: 1) Kefaret ve para cezaları ortaçağın erken dönemleri için pratik tek ceza aracı idiler, 2) Ortaçağın geç dönemlerinde canavarca bedeni ve hayati cezalar onlarla yer değiştirdiler, 3) 17. yüzyılda ise, onların yerini hürriyeti bağlayıcı ceza aldı.**

* Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

** Rusche Georg-Kirchheimer Otto, Sozialstruktur und Strafvollzug, Frankfurt a.M. 1981, s.306.

Ceza hukuku yaptırımları ilk zamanlarda her şeyden önce bedeni ve hayati ceza olarak uygulandılar. Aydınlanmadan itibaren esaslı olarak sadece hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası öne çıkmaya başladı. O zamanlar hapisane, bedenin dokunulmazlığını garanti eden ve hürriyetten yoksunluk vasıtasıyla zengin ile fakiri aynı tarzda buluşturan insanlık anlamında bir çözüm olarak görüldü.*

Hürriyeti bağlayıcı cezaların ve dolayısıyla cezaevlerinin tarihi gelişimini Batı'da ve Biz'de olmak üzere ikiye ayırarak belirtmeye çalışacağız.

1-BATI'DA

Avrupa Devletleri infaz sistemlerinin gelişimini, cezaevlerinin doğuşundan önceki ve sonraki dönem olmak üzere ikiye ayırarak açıklamak mümkündür.

I. Cezaevlerinin doğuşundan önceki dönem

Cezaevi varlığının gelişimi, ceza hukukunun gelişimiyle aynı adımları izlemiştir. Uzun yıllar ceza hukukunda, kuralların ihlali demek olan suçların işlenmesi halinde, kamunun varlığını garanti eden münhasır çabalar olarak, tanrıların ve insanların intikamı demek olan cezalar uygulanmıştı. Suçlunun durumu dikkate alınmaksızın uygulanan bu cezaların, suçlunun yok edilmesi veya mağdurun zararının tazmini dışında başka bir temeli yoktu. Çünkü ilkçağda suçlu, kamunun bir düşmanı idi ve ona karşı bütün araçlarla mücadele edilebilirdi. Suçun işlenmesinde toplumun kendi kusurunun da olabileceği düşüncesine dair bir belirti yoktu. Burada ceza olarak, ölüm,

* Mechler Achim, Psychatrie des Strafvollzugs, Stuttgart-New York 1981, s.1.

sakat bırakmak, kırbaçlamak veya diğer bedeni acı çektirmeler, sürgün, para cezası, kölelik cezası söz konusu idi. Hapis cezası, cezalar arasına çok sonra girecekti.*

II. Hürriyeti bağlayıcı cezanın doğuşu ve cezaevlerinin gelişimi

1) Genel olarak

Hapishane insan duygu ve davranışlarının ifadesidir, o bir kültür görünüşüdür. Onun tarihi, kültür tarihinin bir yansımasıdır. Biz burada, insanlık duygusunun açıkça bir gelişimi içinde ilkel, vahşi şiddet ifadelerinden, makul sosyal koruma amacına doğru, psikolojik, incelmış, kurtarıcı insan davranışını görüyoruz. Bu yüzden, cezaevlerinden hareketle tüm ceza varlığı dikkate alınmak zorundadır.**

Kaiser'e göre, hürriyeti bağlayıcı cezaların ve cezaevlerini gelişimi üç döneme dayandırılabilir: 1) Amsterdam cezaevlerinin doğuşu ve onların 17. yüzyılda Avrupa'ya etkisi, 2) Kuzey Amerika ceza infaz modellerinin etkisi ve 19. yüzyılın doğru sistemi konusunda tartışma, 3) Ceza infaz kurumlarının açılması ve 20. yüzyılın ikinci yarısında hükümlülere muamelede asgari esasların hukuken gerçekleştirilmesi.***

* Krohne K., Lehrbuch der Gefaengniskunde, Stuttgart 1889, s.2 vd.

** Mittermaier Wolfgang, Gefaengniskunde, Ein Lehrbuch für Studium und Praxis, Berlin-Frankfurt 1954, s.13.

*** Kaiser Günther, Strafvollzug im Europaeischen Vergleich, Darmstadt 1983, s. 11.

2) Amsterdam cezaevlerinin doğuşu

16. yüzyılın sonlarında, hürriyetten yoksun bırakma anlayışında esaslı bir değişiklik oldu ve hürriyeti bağlayıcı ceza anlayışı doğdu. Bu, dini düşünceler ve fakirlerin korunmasından da etkilenmişti. Ana düşünce, işlenen fiilin cezalandırılması değil, bilakis suçlunun yeniden sosyalleştirilmesi ve iyileştirilmesidir.* Gerçekten de Amsterdam cezaevlerinin doğuşuyla, 16. yüzyıldan itibaren korkutma ve yeniden sosyalleştirme düşüncesi önem kazanmış ve bu, 17. yüzyılda Avrupa'yı etkilemiştir. Bu dönemde, Amsterdam mahkemesi hırsızlık suçları için ölüm cezasını kaldırdı.

Bu cezaevlerinin doğuşu, 1588'de Amsterdam ceza mahkemesi jürisinin, 16 yaşını aşmamış bir genç hırsız mutad olduğu gibi ölüm cezasına mahkûm etmeyerek, devlet tarafından eğitilip iyileştirilmesi yönünde karar vermesine dayanır: Ceza mahkemesi ve Belediye Başkanı arasındaki uzun tartışmalardan sonra, Şehir Meclisi, ilkbahar 1595'de, *Klarissen Manastırı*'nın bir kısmının çalışma ve iyileştirme kurumu olarak düzenlenmesine karar verdi. Erkekler için oluşturulan Amsterdam hapishanesinin (*Zuchthaus*), kabiliyetsiz gençleri, çalışma yeteneği olan dilencileri, serseri ve avareleri, dürüst ve Tanrı'dan korkan insanlar olarak yetiştirmek ve böylece hükümlünün topluma yeniden kazandırılmasını mümkün kılmayı amaçlayan görevleri vardı.**

* Kaiser Günther -Schöch Heinz, *Strafvollzug*, 5.Auflage, Heidelberg 2002, s. 11; Schwind Hans-Dieter, *Kurzer Überblick über die Geschichte des Strafvollzugs*, in: *Strafvollzug in der Praxis* (Hrsg. Schwind-Blau) 2. Auflage, Berlin-New York 1988. S. 3.

** Albrecht Niels H.M.-Eicker Andreas, *Leben hinter Gittern*, Die Justizvollzugsanstalt Bremen-Oslebhausen, Bremen 1999, s.16; Fasoli Hemma, *Zum Strafvollzugsrecht und Gefängniswesen im 19. Jahrhundert*, Der Jurist Ludwig von Jagemann(1805-1853), Seine Rolle in Deutschland unter Berücksichtigung der Entwicklungen in England, Frankreich und USA, Kehl, Strassburg, Arlington 1985, s.59.

1597'de kadınlar için açılan Amsterdam hapishanesinin (*Spinnhaus*) üzerindeki, “*Korkma! Kötülüğe karşılık vermeyeceğim, aksine iyiye zorlayacağım. Ellerim serttir, hissiyatım sevgi doludur*» şeklindeki yazı, Amsterdam cezaevlerindeki anlayışı ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. Bu, modern ceza infaz tarihinin belirleyici ilk infaz amacı idi. Hareket noktası tenkil değil, bilakis Kalvanist çalışma ahlakı anlamında, çalışmaya zorlayıcı eğitimdi.*

Buna karşılık bazı yazarlar ilk hapishanenin 1552'de, Londra, *Bridewel*de, şehirleri dilenci ve serserilerden kurtarmak için açıldığını iddia etmişlerdir.** *Kral VI. Edward*, 1552'de Londra'daki eski saray *Bridewel*'i kilisenin dileği üzerine serseriler, dilenciler ve küçük hırsızların artan yükünü azaltılması amacıyla kamu için bir çalışma evi olarak düzenledi. Onlar burada düzenli çalışmak üzere eğitildiler. Buraya getirilmedeki esas amaç, başlangıçta ceza düşüncesi değildi. *Bridewel*, daha sonra benzer çalışma evlerine örnek olmuştur.***

Cezaevlerinin ortaya çıkışı, esaslı olarak *Merkantilizm* ve *Kalvanizm* ile bağlantılıdır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın yürürlüğe girmesinin nedeni, sadece tehlikeli boyutlardaki dilencilik değildi. Merkantilizm döneminde, 30 yıl savaşları 17. yüzyıl ortalarında nüfusun ve işgücünün azalmasına sebep olmuştu. Merkantilizm, ortaçağın feodal yapısının dışında, insanların çalışkan zanaatlarından beslendi. Bu düşünce, Kalvanizm vasıtasıyla daha da kuvvetlendi; buna göre,

* Kaiser Günther-Kerner Hans- Jürgen- Schöh Heinz, *Strafvollzug*, Ein Lehrbuch, 4.Auflage, Heidelberg 1991, s. 35.

** Rusche Georg-Kirchheimer Otto, *Sozialstruktur und Strafvollzug*, Frankfurt a.M.1981, s.60 vd.

*** Haenell Carl Wilhelm, *Gefaengniskunde*, Göttingen 1866, s., 65; Mittermaier, 17.

çalışma görevi, yaşamın gerçek hedefi olmalıydı. Kalvanistler için yoksulluk ve dilencilik bir tür günahdı. Yoksullar çalışmaya teşvik edilmek zorundaydılar.*

3) Aydınlanma çağından 20. yüzyıla kadarki dönem

a) Cezaevlerinin bozulması

Cezaevleri 17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın sonuna kadar, suçluları ve düzensiz insanları muhafaza etme yeriydiler. 17. ve 18. yüzyıllardaki kesilmeyen savaşların sonucu olarak, suçluların ve düzensiz insanların sayısı çok arttı; onları cezaevlerine kapatarak zararsız yapmak düşüncesiyle yetinildi. İdarenin fakirliği, cezaevlerini pislik ve yoksulluk içine sokmuştu. 1577'de İngiltere'de Oxford yakınlarındaki bir cezaevindeki bir hastalıktan şerifle birlikte 300 kişi, 24 saat içinde ölmüşlerdi. Daha sonraları da, Oxford trajedisi tekrarlandı, Tounton'da 1730 kişi, Londra'da 1750 kişi öldü.**

30 yıl savaşlarının (1618-1648) ekonomik sonuçlarının etkisi altında, cezaevlerinin durumu çok kötüleşti. Reform kurumları için para yoktu. Merkantilizm düşüncesinin etkisiyle imparatorluğun prensleri, cezaevlerini özel işletmelere kiraya vermeye başladılar. Kazanç düşüncesi, yeniden sosyalleşme düşüncesini ortadan kaldırdı.*** Bu şekilde, 18. yüzyılın sonuna kadar hapishanelerde her yönüyle kuvvetli bir keyfilik egemendi.****

* Ortner Helmut, Gefaengnis, Eine Einführung in seine Welt, Weinheim und Basel 1988, s.21; Rusche-Kirchheimer, 62.

** Krohne, 19 vd.

*** Schwind, 5 vd.

**** Mittermaier, 20.

b) İlk çabalar

Tüm bu olumsuzluklar nedeniyle, 18. yüzyılda Amsterdam cezaevlerinin esaslarının genel olarak yıkılmasına rağmen, ceza mahkûmlarını yeniden sosyalleştirmeye sebatla gayret eden infaz kurumları da vardı. Bunlara örnek olarak, 1667'de *Fillipo Franci* isimli İtalyan rahibi tarafından *Floransa*'da küçükler için kurulan bir kurum* ile 1703'de *Papa XI. Clemens* tarafından gençler için kurulan Roma yakınlarında *San Michele* ve 1775'de *Gen'te* (Belçika) açılan cezaevi gösterilebilir.**

Bedford yargıcı olan İngiliz *John Howard* (1726-1790), cezaevlerinin durumunu ve bu konuda yapılması gereken düzenlemeleri belirlemek amacıyla 12 yıl boyunca kendi memleketi ve Kıta Avrupası'nı kapsayan 42.000 millik bir seyahat yaparak, çeşitli şehir ve topluluklardaki farklı ceza sistemlerinin durumunu araştırdı. **Howard**, araştırdığı cezaevlerinden edindiği izlenimlerini, 1777'de "*İngiltere ve Waller'deki Cezaevlerine İlişkin İlk Değerlendirmeler ve Bazı Yabancı Cezaevleri Hastanelerinin Dökümü*" adlı eseriyle kamu oyuna duyurdu. *Howard*'a göre, hapisanelerin ıslahı bakımından yapılması gereken düzenlemeler şunlardı:*** 1) Sağlığı koruma kurallarına uyma ve hükümlülere yeterli gıda verilmesi, 2) Tutuklu ve hükümlülere farklı disiplin kurallarının uygulanması, 3) Ahlaki ve dini terbiye, 4) Çalışma zorunluluğu ve meslek öğretimi, 5) Dini, ahlaki ve mesleki terbiye esaslarıyla hafifletilen hücre usulü.

Howard, Hollanda dışında tüm Avrupa cezaevlerini eleştirdiği eseri,

* Dönmezer Sulhi-Erman Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C.II, 10.bası, İstanbul 1994, n.1410.

** Albrecht Niels H.M.-Eicker Andreas, Leben hinter Gittern, Die Justizvollzugsanstalt Bremen-Oslebhausen, Bremen 1999, s.32; Fasoli, 60.

*** Vidal-Magnol, Ceza Hukuku, çev. Şinasi Z. Devrim, Ankara 1946,s. 18.

diğerleri gibi, 40 yıldan fazla cezaevi reformu için gayret eden ilahiyat Profesörü *Wagnitz*'e etki yaptı. *Howard*'ın ölümünden sonra İngiliz cezaevi reformu yenilenerek 1813'de ateşlendi. Bu defa bir kadın, *Elisabeth Fry*, *Howard* gibi yorulmadan cezaevlerini ziyaret etti ve kamunun dikkatinin tekrar cezaevlerine yönelmesini ve bazı reformları tahrik etmeyi sağladı. Böylece bu reform hareketi, 1848'e kadar, 11.000 hücreli 54 yeni cezaevinin yapılmasını doğurdu.*

c) Angloamerikan reform çabaları

Avrupadaki gayretler, 18. yüzyılda Pensilvanya'daki çıkışlarla Amerika'da da sürmüştür. İngiltere'de inançları nedeniyle ağır cezalara uğradıkları için Pensilvanya'ya göç eden ve Pensilvanya eyaletinin kurucusu olan *Quakerler* burada öncü olmuşlardır. Gerçekten de, Quakerler 1776'da, dini sebeplerle yönlendirilen *Filedelfiya Cezaevi Vakfı*'nı kurmuşlardır. Bu vakfın insiyatifiyle başlayan cezaevi reformu, 1790'da 30 kişilik yeri olan Filedelfiya iyileştirme kurumunun, yani hapisanenin açılmasına götürmüştür. "*Quaker*" olarak adlandırılan dini grubun kuruluş ruhuna göre, mala karşı işledikleri suç için ölüm cezasından bu şekilde kurtulanlar ile mutad ölüm cezası bağışlananlar, burada tecrid edilirdi. Hükümlü gündüz ve geceyi, hiçbir iş olmaksızın tek kişilik hücrede, ceza ve Tanrıyla barışmayla geçirmek zorundaydı.**

İyileştirme kurumlarının daha ileri bir gelişmesi 1818'de Pittsburg'da "*Batı Cezaevi-Kefaretevi*" (*Western Penitentiary*) adıyla açıldı. Bu, herkesin görülebildiği tarzda inşa edilmiş, en büyük hücre cezaeviydi. Bu yeni tasarlanmış daire şeklindeki mimari yapının donanım

* Kaufmann Hilde, *Kriminologie III, Strafvollzug und Sozialtherapie*, Stuttgart 1977, s.213.

** Albrecht-Eicker,30; Schwind,7 vd.; Fasoli, 66 vd.

amaçlarına itiraz edildi ve 1833'de yıkıldı. Bu arada, *Filedelfiya Cezaevi Vakfı*, 1829'da *Doğu Cezaevi-Kefaretevinini (Eastern Penitentiary)* kurdu.*

Pensilvanya tek kişilik hücre sistemine doğrudan doğruya yöneltilen eleştiriler, New York eyaletinin *Auburn* bölgesinde 1823'de yeni bir cezaevinin kurulmasına neden olmuştur. Bu sistem, hükümlülerin iyileştirilmesinin temeli olarak suçlu gruplaşmalarının bulunmamasına dayanmaktadır. Pensilvanya'nın *tecrit (solitary)* sisteminin karşısına Auburn'un *sessizlik (silent)* sistemi yerleştirildi. Burada, atölyelerde günlük çalışmaların müşterek olması ve yemeklerin toplu olarak yenmesiydi; şüphesiz buralarda mutlak susma yasağı uygulanıyordu.**

19. yüzyılda bu iki Amerikan sistemi Avrupa'da da tartışılıyordu. İngiltere, 1842'de Londra yakınlarında *Pentonville* cezaevini Filedelfiya'nın *Pensilvanya* sistemini örnek alarak, fakat hücre penceresinden hücre penceresine sohbeti ve sallanmayı güçleştirmek için yedi kanat yerine beş kanatlı olarak açtı. Hükümlü önce 18 ay, onu korkutması için tek kişilik hücrede kalırdı. Bu tek kişilik hücre, daha sonraki birlikte hapis için sadece hazırlık istasyonuydu ve dereceli sistem çerçevesinde sert bir infaz başlangıcını ortaya koyuyordu. İkinci aşamada, bir İngiliz kolonisine gönderilme ve üçüncü olarak şartlı salıverme öngörülmüştü (İngiliz dereceli sistemi).***

* Albrecht-Eicker,31; Krebs Albert, *Freiheitsentzug, Entwicklung von Praxis und Theorie seit der Aufklaerung* (Hrsg. Heinz Müller-Dietz), Berlin 1978, s, 489.

** Fasoli, 68.

*** Krebs, 490; Schwind, 9 vd.; Fasoli, 73.

4) 20. yüzyıl

a) Genel olarak

20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki Dünya Savaşı, cezaevlerindeki olumlu gelişmelerin İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar gelişmesini durdurdurmuştur. Ancak 1950'li yıllardan itibaren, cezaevleri konusunda olumlu gelişmeler görülmeye başlanmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Almanya'da *Wahlberg*, cezaevlerindeki hükümlülerin çok sayıda haklarının bulunduğunu ortaya attı. *Wahlberg*'e göre, devlet ve hükümlüler arasında karşılıklı bir haklar ve yükümlülükler bütünü mevcuttur. 20. yüzyılın başında *Freudenthal*, ayrıntılı olarak hükümlülerin hukuki yerini araştırdı. O zamana kadar genel olarak kabul edilen düşünce, hükümlünün hakkı olmadığı ve cezaevi idaresinin keyfine teslim edildiği idi. *Freudenthal*, daha önce *Wahlberg*'in yaptığı gibi, devlet ve hükümlü arasındaki ilişkinin hukuki karakterini ortaya koydu. *Freudenthal*, bunları genel kamu hukuku esaslarına dayanarak yaptı.*

ABD'de ise infaz reformlarının yapılmasında en önemli faktör, yargının müdahalesi olmuştur. Gerçekten de 1950-1960 yıllarında başlayan bu süreç, "cezaevleri hukuku içtihatları"nın oluşmasına neden olmuştur. İlk cezaevi davasının açıldığı 1871 yılında Yüksek Mahkeme, bu davayı redderek, hükümlülerin hiçbir hakları olmayan "sivil ölümler" olduğunu belirtmişti.**

* Tiedemann Klaus, Die Rechtsstellung des Strafgefangenen nach französischem und deutschem Verfassungsrecht, Bonn 1963, s. 36 vd.

** Türker Melda, ABD'de İnfaz Sisteminde İnsan Haklarının Gelişimi, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21-22 Ocak 2000), Ankara 2001, s.167.

b) Uluslararası alanda

İnfaz ilişkilerinin iyileştirilmesi yolundaki gayretler, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan iki Dünya Savaşı ve infazın insanileştirilmesi düşüncesine karşı çıkan totaliter sistemlerce önemli ölçüde engellenmiştir. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası reform hareketleri ortaya çıkmış ve Birleşmiş Milletlerce 1955’de Cenevre’de düzenlenen “Suçların Önlenmesi ve Hükümlülere Muamele” konulu Kongrede alınan “Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar” ve “İnfaz Kurumu Açma” tavsiyeleri, infaz hukukunun gelişimini derinden etkilemiştir. Nitekim, “Hükümlülere Muamelede Uyulacak Asgari Standart Kurallar” Birleşmiş Milletlerce 31 Temmuz 1957’de kabul edilmiştir.*

Avrupa Konseyi tarafından da 19 Ocak 1973’de “Hükümlülere Muamelede Asgari Kurallar” kabul edilmiştir. Ancak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından bu esaslar üzerinde yeniden çalışılmış ve 12 Şubat 1987’de kabul edilen tavsiyeler ve kararlaştırılan yenileriyle birlikte 100 adet “Avrupa Ceza İnfaz Kuralı” belirlenmiştir. Avrupa Konseyi, 11 Ocak 2006’da, Avrupa Cezaevi Kurallarını güncellemiştir.**

2-BİZ'DE

I. Osmanlı Devletinde

Osmanlı Devleti’nde, İslam hukukunun uygulanması ve İslam hukukunda da hapis cezasının bulunmaması nedeniyle, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yer anlamında hapisanelerden kural olarak söz edilemez.

* Demirbaş Timur, İnfaz Hukuku, 4.baskı, Ankara 2015, s.50.

** Demirbaş, 51 vd.

Osmanlı Devleti'nde hapishane olarak genellikle kale burçları kullanılmıştır. İstanbul'daki Yedikule, Eminönü'ndeki Baba Cafer ve Kasımpaşa'daki Tersane zindanları bunlardan en ünlüleridir. Zindanlar genellikle subaşının denetiminde olup mahpuslara hayırseverlerin yardımıyla bakılırdı. İstanbul zindanları 1831'de kaldırıldı ve Sultanahmet'te Mehterhane olarak da anılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmında Hapishane-i Umumi kuruldu. Ancak İstanbul dışında kale burçlarının zindan olarak kullanılmasına devam edildi.*

Fakat Tanzimat'la birlikte kabul edilen 1840 (1256 tarihli Kanun-ı Ceza), 1851 (1267 tarihli Kanun-ı Cedit) ve 1858 (1274 Ceza) tarihli ceza kanunlarıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nde de hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülmüştür.

Tanzimat kanunlarıyla birlikte, hapishanedeki ağır hasta hükümlülerin iyileşinceye kadar kefaletle salıverilmesi ve yoksul olanların beslenme ve giyim giderlerinin devletçe karşılanması ilkeleri getirilmiştir. 1858 Ceza Kanunu ile hürriyeti bağlayıcı ceza olarak kürek cezası, kalebentlik ve hapis cezaları kabul edildi.**

Devrin Osmanlı ceza hukuku ve ceza infaz usulüne dair muhalefeti, irtidada (İslam dinini terk) karşılık verilen ölüm cezasının kaldırılması yolunda 1844 sonbaharında giriştiği mücadeleyle göstermiş olan İngiliz elçisi Canning, sonraki yıl da işkencenin kaldırıldığını ilan eden fermanın çıkmasına vesile olmuştu. Birkaç yıl sonra da Osmanlı hapishanelerinin Avrupa'daki benzerleri doğrultusunda "ıslah" edilmelerini gündeme getirecek olan Canning'in taşra bir yana, payitahttaki (İstanbul) hapishanelerin "*kendi ülke-*

* Yıldıztaş Mümin, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1997, s.35 vd.

** Yıldıztaş, 37.

sindekilerin iki ya da üç asır önceki halini andırdığı” şeklindeki yorumu olumsuz ve abartılıydı.* Canning, konsolosların gözlem ve tavsiyeleri ışığında 1851 yılında “*Osmanlı Hapishanelerinin Islahı Hakkında Raporu*” hazırladı.**

Sultanahmet Meydanı’nda inşa edilen ilk Osmanlı “*hapishâne-i umûmî*”si 1871 yılının ocak ayında sadrazam ve vükelâ tarafından törenle açıldı ve hatta birkaç gün süreyle de isteyenlerin görebilmesi için halka teşhir edildi. Yeni hapishane propagandasına kalemiyle iştirak eden gazeteci Basiretçi Ali Efendi’nin de vurguladığı gibi, “bu yeni müesse Osmanlı Devleti’nin ‘medeniyet’ yürüyüşünün bir parçasıydı ve *‘Avrupa hapishanelerini aratmayan tanzimat ve tanzifatı’* ile Osmanlı hükümetinin Avrupalı rakiplerinden ‘farksız’ olduğunun yeni bir nişanıydı”***

Osmanlı Devleti’de hapishanelerin durumunun kötü olduğu, ön yargılı da olsa bazı kaynaklarda ifade edilmiştir. Örneğin *Vahan Cardoshian*’ın subjektif şekilde Osmanlı Devleti aleyhine kaleme aldığı ve 1908’de yayımlanan “20. Yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu” isimli kitapta, “hapishanelerin kışın ısıtılmadığını, rutubetli, havasız, yazın çok sıcak olduğunu, sadece ekmek verildiği için ailelerinin gündelik yemek getirdiklerini” yazmışken; 1915 tarihli bir Alman raporunda ise, “kapitülasyonları tek taraflı olarak ilga eden Osmanlı Devleti’nin, hapishanelerdeki yabancılar için mevcut olan konsolosluk denetimini de kaldırmasının çok düşündürücü olduğunu, ülkede bir adalet ve hapishane reformu gerektiği düşüncesinin belirlediğini, Almanya’nın bu alandaki yardımına itiraz edilemeyeceğini,

* Yıldız Gültekin, *Mapusâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012, s. 75 vd.

** Yıldız, 131.

*** Yıldız, 275,277.

adalet sorununun diğer büyük devletlerin etkisi olmadan çözülebilmemesinin Almanya için çok faydalı olacağı” yazılmaktadır.*

II. Cumhuriyet döneminde

Cumhuriyet döneminde ve özellikle 1 Temmuz 1926'da 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, bu konu yeniden ele alınmaya başlanmıştır. İlk önce, ceza ve tutukevlerinin idaresi 1 Haziran 1929 tarihinde İçişleri Bakanlığı'ndan alınarak Adalet Bakanlığı'na bağlanmış ve Bakanlık bunlarla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca 14.6.1930 tarih ve 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun da, cezaevlerinde “işyurdları”nın oluşturulacağı belirtildiği gibi, Ceza Kanunu'nun Meriyet Mevkine Konmasına Dair Kanun'un 4. maddesine 25.6.1932 tarih ve 2023 sayılı Kanun ile eklenen fıkrayla da yeni hapishane tesisat ve teşkilatı yapılmayan yerlerde muayyen şartları haiz bazı mahkûmların, geceleri hapishanede geçirmek şartıyla, kamu yararına uygun işlerde çalıştırılabilmeleri esası konmuş ve konuda bir de Talimatname yapılmıştır.**

Cumhuriyetin ilk yıllarında cezaevlerinin kötü durumunu ortaya koyması açısından, Adliye müfettişleri *Fuat ve Ferit beyler* tarafından “*Karadeniz sahillerindeki hapishanelerle İzmir, Adana, Konya, Kastamonu ve İstanbul ceza ve tevkifevlerini konu alan*” 24.12.1931 tarihli rapor dikkat çekicidir:*** “...Binalardan bir kısmı mahsus su-

* Bozkurt Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Ankara 1996. S. 112, dn.269, 113.

** Demirbaş, 173.

*** Gölcüklü Feyyaz, *Türk Ceza Sistemi(Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar)*, Ankara 1966, s. 46 vd.

rette cezaevi olarak inşa edilmiş bulunmakla beraber, hiçbir cezanın, günün telâkki ve prensipleri dairesinde infazına elverişli değildir; bunların tamamı koğuşlardan ibarettir ve hücre yoktur. Hiçbir cezaevinin mevcudu, istiap haddiyle mütenasip değildir; istiap haddinin tayininde, her mahpusa en çok bir buçuk metre kare tahsisi suretiyle asgari bir kıstas kullanılmıştır. Meselâ Kastamonu'da 250 kişilik istiap haddine karşı 597, Samsun'da 200'e mukabil 375, Giresun'da 120'ye karşı 250, İzmir'de 500'e karşı 900 mahpus bulunmaktadır...” Rapor şu cümlelerle son bulmaktadır: “... Hapishanelerimizin bugünkü vaziyetleri ise, adaleti temin değil, adaletsizliği tevlit etmektedir. Mahkûmların bir kısmı muhtelif saikler tahdında, ceza çektiklerini bile hissetmezken, diğer bir kısmı cezalarını, tabi tutulmaları lazım gelen derecenin kat kat fevkinde bir şiddetle çekmektedirler...”

1.10.1936'da İmralı adasında iş esasına dayanan ilk cezaevi açılmıştır. Bu arada, ceza ve tutukevlerinin idaresini esaslı kurallara bağlamak üzere 213 maddeden oluşan 31.7.1941 tarihli *Ceza ve Tevkifevleri Nizamnamesi* yürürlüğe girmiştir.

13.7.1965 tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun (CİK) ile sürgün cezası kaldırılıncaya kadar, TCK m.11'de belirtilen hürriyeti bağlayıcı cezalar; ağır hapis, hapis, sürgün ve hafif hapistir. Bunlardan ağır hapis ve hapis cezasının infazında, dereceli sistem kabul edilmişti. Ağır hapis cezasının ilk devresini oluşturan hücre hapsi, yeteri kadar hücre bulunmadığı için hiçbir zaman gereği gibi uygulanamamıştır. Örneğin 1959'da 5142 ağır hapis cezası hükmedilmişken, 647 sayılı CİK'in gerekçesinde de belirtildiği üzere, 1965 yılında cezaevlerindeki hücre sayısı 894 idi.*

* Gölcüklü, 78 vd.

3-CEZAEVLERİNDE DOLULUK SORUNU

Cezaevleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de her zaman sorunlu kurumlar olmuşlardır. Ceza infaz kurumlarının sorunlarının belirlenerek, bunlara çözüm bulunması ve hükümlülerin cezalarının infazı sonunda topluma yeniden kazandırılmaları gereklidir. Gerçekten de cezaevlerindeki insanların sorunlarına duyarlı kalarak, onların kendi içimizden çıkan insanlar olduğu ve bir gün aramıza tekrar dönecekleri unutulmamalıdır. Kaldı ki, her insanın olduğu gibi, bizlerin veya bir yakınımızın en azından ölümle sonuçlanan bir trafik kazası sonucunda ya da başka bir nedenle tutuklu veya hükümlü olarak infaz kurumlarına girme ihtimali olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Ceza infaz kurumlarının sorunlarını şu şekilde ortaya koymak mümkündür:* 1) Cezaevlerindeki doluluğu azaltmak, 2) Günlük yaşam koşullarını düzeltmek, 3) Mahkûm haklarını etkin bir şekilde tespit etmek, 4) İnfaz kurumlarının fiziki koşullarını düzeltmek, 5) Nitelikli infaz personeli yetiştirmek.

Cezaevlerindeki doluluğun nedenleri, sadece yükselen suçluluk rakamlarına dayanarak açıklanamaz, bunun nedenleri olarak şunlar sıralanabilir:

1. Kanun değişiklikleriyle (örneğin, cinsel suçlar), fakat kamuoyunun da baskısıyla (medya ve politikacıların konuşmaları) yüksek cezalara hükmedilmesi,
2. Tutukluluğun çok ve uzun süreli uygulanması,
3. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m.

* Demirbaş Timur, İnfaz Hukuku, 4.Baskı, Ankara 2015, s.453 vd.

107'de koşullu salıverilmeden yararlanabilmek için iyi halle geçirilmesi gereken sürenin 2/3'e çıkartılması (647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun m.19'da bu süre ½ olup, Ek m.2 gereğince her ay için ayrıca 6 gün daha indirilmekteydi),

4. Hürriyeti bağlayıcı ceza alternatiflerinin yetersiz olması veya mevcutlarının etkin şekilde uygulanamaması (uzlaşma, kamu davasının açılmasının ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve erteleme),
5. Bağımlıların uygun terapi kurumlarında barındırılmaları gerekirken, cezaevlerinde büyük yer işgal etmeleri,
6. Para cezalarının ödenmemesi ve hukuki nedenlerle (mal beyanında bulunmama gibi) cezaevine girmek zorunda olan yoksul mahpusların ekonomik krizin de etkisiyle artması,
7. Cezaevi yerine geçecek yeni olanaklarının denenmesinin eksikliği, örneğin elektronik izleme veya çalışmak suretiyle mahpusluk süresinin kısaltılabilmesi.

Türkiye'de son yıllarda cezaevi nüfusu, yeni cezaevleri yapılmasına rağmen kapasitenin üzerinde artmıştır. Her ne kadar Adalet Bakanlığı web sayfasından alınan aşağıdaki istatistikte 31.3.2016 itibariyle sayı 187.647 olarak görülmekte ise de, son aylarda artan terör olayları nedeniyle yapılan tutuklamalar karşısında bu sayının daha da arttığı bir gerçektir. Aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı yıllar olarak 4616 sayılı Kanun (*Rahşan affi*) öncesi ve sonrası için 1999 ve 2000 yılları, 5237 sayılı TCK öncesi ve sonrası için de 2005 ve 2006 yılları alınmıştır.

YILLAR	HÜKÜMLÜ				TUTUKLU				GENEL TOPLAM
	ERKEK	KADIN	ÇOCUK	TOPLAM	ERKEK	KADIN	ÇOCUK	TOPLAM	
1999	*	*	*	44.131	*	*	*	23.450	67.581
31/12/2000	23.708	894	253	24.855	22.595	921	1.141	24.657	49.512
31/12/2005	28.420	882	143	29.445	24.089	930	1.406	26.425	55.870
31/12/2006	34.458	1.086	321	35.865	31.303	1.315	1.794	34.412	70.277
31/12/2016	154.750	5.631	784	161.165	23.610	1.157	1.715	26.482	187.647

Bu durum, 100.000 kişiye düşen tutuklu ve hükümlü sayısı olarak ifade edilen *mahpuslaşma oranının* Türkiye açısından iki mislinin üzerinde artması yönünden dikkat çekicidir.

Mahpuslaşma oranının son yıllarda görünümü şu şekildedir: * ABD 698 (2013), Rusya 471 (2014), Belçika 102 (2012), Almanya 82 (2012), Fransa 114 (2014), İngiltere 153 (2012), Çin 120 (2012), Japonya 53 (2012), Çek Cumhuriyeti 178 (2014), Türkiye 204 (2014). Türkiye’de mahpuslaşma oranı 1998’de 100 iken, 2014’de iki katına çıkmak suretiyle 204’e yükselmesi dikkat çekicidir.

Sonuç

Avrupa devletlerinde hürriyeti bağlayıcı cezaların ve dolayısıyla cezaevlerinin gelişimi 400 yıllık bir geçmişe sahipken, bizde Tanzimat’a ve 1840’lara gitmektedir. Avrupa ülkelerinde, 19. yüzyılda tartışılan sorunlar, bizde 2000’li yılların başından itibaren tartışılmaya başlandığından, cezaevleri ve infaz sistemiyle ilgili yaşanan sıkıntılar bir türlü giderilememektedir. Bu durum infaz hukununun gelişimi açısından da söz konusu olmuştur. Avrupa’da ve Amerika’da bizden yıllarca önce infaz hukuku ve cezaevleri üzerine tartışmalar, kitaplar, geziler, dernek ve vakıflar kurulmuşken, bizde ne yazık ki bu konu üzerinde Batı’dan yıllarca sonra durulmaya başlanmıştır.

1990’lı yıllarda ortaya çıkan cezaevi olaylarına kadar, gerek toplum

* <http://www.prisonstudies.org/>, Erişim Tarihi: 30.08.2015.

gerek devlet cezaevi sorunlarına ne yazık ki hiç eğilmemişti. Ceza infaz kurumlarındaki olumsuzlukların giderilebilmesi açısından, devlet yanında, sivil toplum kuruluşlarına da büyük görev düşmektedir. Gerçekten de Batı'da çok sayıda örneğine 18. yüzyıldan itibaren rastlanan cezaevi derneği veya vakfı şeklindeki bu kuruluşlar önemli görevler yapmaktadırlar.

Cezaevlerindeki doluluğun nedeni sadece yükselen suçluluk rakamlarına dayanarak açıklanamaz, koşullu salıverilmede iyi halle geçirilmesi gereken sürenin artırılması ve özellikle keyfi tutuklama kararları da bunun önemli nedenleri arasındadır.

1990'lı yılların başında, hapishanenin ortadan kaldırılmasını savunan daha radikal görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler, yalnızca hapishanenin hiçbir şeyi çözmediğini ileri sürmekle kalmamakta, hapishanenin bir suç okulu olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenlerle, hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif arayışları 70'li yıllardan itibaren dile getirilmeye başlanmış ve her şeyden önce Batı Avrupa ülkelerinde hükümlü sayısının özel önem kazanması nedeniyle, bir uluslararası ceza politikası talebi olmuştur. Aslında cezaevlerinin kriz hali, durum analizlerinin 18. yüzyıldan beri ortaya koyduğu gibi, hiçbir şekilde yeni değildir. Bununla birlikte, halkta ve ceza hukukçularının önemli bir kısmında, ağır suçlarda hürriyeti bağlayıcı cezasız olunamayacağı kanısı hâkimdir. Hatta hapis cezasının kaldırılması gerektiğini savunanlar da, nüfusun genelinin güvenliği bakımından belirli bir kısmın hapsedilmiş kalması zorunluluğunu ifade etmektedirler (örneğin belirli ekonomik, cinsel ve diğer şiddet suç failleri).^{*} Bu bakımdan dünya çapında görüş birliğiyle formüle edilen amaç, hürriyetten yoksun bırakma, ağır şiddet suçları ve tekrarlanarak işlenen suçlarda istisnaen ve son çare olarak kalmak zorunda olmasıdır.

* Dünkel Frieder, Alternativen zur Freiheitsstrafe im europaischen Vergleich, in: Freiheit statt Strafe (Hrsg. H. Ortner), 2. Auflage, Tübingen 1986, s.147.

HAPİSHANELER VE ÇIPLAK ARAMA

HAPİSHANELERDE GÜVENLİK UYGULAMALARI VE ÇIPLAK ARAMA

Psk. Burcu Çolak*

Hapishanelerde iki tip güvenlik uygulaması var. Mekanik güvenlik, dinamik güvenlik. Mekanik güvenlik duvarlarla, kilitlerle, aramalarla, kelepçelerle, silahlarla, yakın temaslı güvenlik güçleri ile sağlanır. Dinamik güvenlik ise ihtiyaçları karşılanan insanın zarar vermeyeceğine dair oluşturulan güvene dayanır. İnsan yaşam alanlarında sağlıklı yaşama ortamının sağlanması için dinamik güvenliğin önde gelmesi gerekir. Dinamik güvenliğin olmadığı bir yerde yaşamak çok güç çünkü. Günlük yaşamımızda, evde, işyerinde, sokakta bizi genel olarak koruyan dinamik güvenlik. Mekanik güvenliğin de gerekli olduğu yerler olmakla birlikte hapishanelerde mekanik güvenliği esas alan, abartılmış bir korku kültürü ile gerçekdışı kaygıları sürekli mekanik olarak kontrol etmeye çalışan bir ortam yaratılıyor. Bunu personel sayılarından da görebiliyoruz. Bin kişiye bir psikolog, 350 infaz koruma memuru atanabiliyor. Mekanik güvenliğin ağır bastığı

* Toplumsal Dayanışma İçin Psikologlar Derneği üyesi

ortamda yaşayan insanların bilinçaltlarına sürekli, sen tehlikelisin, sen değersizsin, sen kontrol edilmesi gereken bir insansın mesajı geliyor. Bu durum birçok ruhsal rahatsızlığa sebep olabilir.

Psikolog görüşmesini mahpus ve psikoloğun baş başa yapamamasına, doktorla yalnız görüşmemeye, mektupların okunmasına, telefonların dinlenmesine, ziyaretlerde ayakta elinde copla gezen infaz koruma memuru eşliklerine kadar temel hizmetleri engelleyici bir güvenlik tedbiri var.

Dinamik güvenliğin olmazsa olmaz olduğunu reddetmek de mümkün değil yönetim için. Bu nedenle “gaz almak” diye bir terim gelişmiş. Günde 30-40 görüşmeyle verimliliği tartışmalı, eşitsiz, mahpusun ayakta kaldığı müdür görüşmeleri, psikolog görüşmeleri, sadece iyi hallilerin yararlanabildiği bazı eğitim ve sosyal faaliyetler, din hizmetleri dinamik güvenlik kapsamına alınıyor. Ancak iyi halliliğini koruyamayan, hapisyanede şiddete tolerans geliştiremeyen insanlar, tam da daha çok ihtiyacı olanlar bu hizmetlerden diğerleri kadar yararlanamıyor.

Dinamik güvenliğin önemli bir ayağı ilişki. Sağlıklı, duyarlı, şiddetsiz, eşit ilişki kendiliğinden güvenlik getirir. Ancak hiyerarşik, kapatmaya, cezalandırmaya dayalı şiddet üreten yapı ve hapisyane personelinin cezalandırıcı, üstünlük algısına dayalı, mekanik otoriteyi temel ihtiyaç olarak gören tavrı nedeniyle sağlıklı ilişki kurmak mümkünsüzleşiyor. Bazı avantajları olan mahpuslarla (zenginlik, statü vb.) bu ilişki kurulabiliyor. Ancak bu da farklı bir ayrımcılık yaratıyor.

Bütün bu ortam mahpuslarda nevrotik ve psikotik sorunlara sebep oluyor. En fazla görülen rahatsızlık sürekli tehlike algısına sebep olan paranoid bozukluk. Sağlıklı insanlar uzun hapis hayatından sonra

paranoid şizofren olabiliyor. Genel olarak nerdeyse herkeste uyku ve konsantrasyon problemleri görünüyor. Kontrol ihtiyacının giderilememesinden dolayı obsesif kompulsif bozukluklar da sık geliyor. Fiziksel şiddetin orada çalışanlar tarafından normal karşılandığı hapishane ortamında, fiziksel şiddet hiçbir durumda “normal” olamayacağı için travmatik bir alan yaratılıyor. Bu durum bitmeyen bir travma ve travma sonrası stres bozukluğu kısır döngüsüne yol açıyor. Hapishanede bir şekilde mahpus ya da çalışan olarak bulunmuş kişinin iki yolu kalıyor. Şiddeti normalleştirmek, meşrulaştırmak ya da ona direnmek, var olan hassasiyetin artması. Şiddeti uygulayanların cezalandırılmaması için yönetsel, hukuksal büyük çabalar sarf ediliyor. Bu durum şiddeti engellemeye çalışanların cezalandırılmasına kadar varabiliyor. Kapatılarak “suçtan” alıkonması hedeflenen insanlar dönebiliyorlarsa, insani yetilerini kaybederek ve şiddet eğilimleri artarak topluma dönebiliyorlar.

Güvenlik uygulamalarının uç noktalarında çıplak arama yer alıyor. Çoğunlukla keyfi olarak uygulanan çıplak arama siyasi mahpuslara uygulanan işkence yöntemlerinden biri olarak kullanılıyor genelde. Adlilere değil de siyasilere daha fazla uygulanması bile gerçek bir tehdide dayanmadığının kanıtı. Vücut boşluklarında getirilebilecek olan uyuşturucu maddeleri yüzeysel aranan ya da aranmayan hapishane çalışanları tarafından içeriye getirilerek ticareti yapılabilir. Evinize fare girmesin diye bir kapıyı açık, diğer kapıyı da üst üste kilitlemeniz kadar ayakları yere basmayan bir uygulama.

Hapishaneye yeni gelen mahpus çıplak aranıyor. İlk ilişkisi mahrem alanın ihlal edilmesi üzerinden kuruluyor. Daha sonra akıl sağlığını korumak için güvenmek zorunda olduğu tek doktor da çıplak arama esnasında bulunuyor. İşkenceci yöntemlerle yapıldıysa doktor da bunun bir parçası oluyor. Hastaneye, mahkemeye gidip gelirken

karşılaşacağı infaz koruma memurları çıplak arama yapan kişiler oluyor ve hastaneye, mahkemeye giderken ve gelişlerde tekrar tekrar karşılaşmak zorunda kalıyor. Mahpuslara bu durum sorulduğunda uzun yıllar hapisshanede bulunanlar alıştıklarını, çıplak arama yapılmadığında durumu yadırgadıklarını söyleyebiliyorlar. Kötü muameleye alışmak, durumun vahametini azaltmıyor. İnsan haklarına uygun yaşama umudunun ve direncin kırılması anlamına geliyor. Bir kadının vajinasından uyuşturucu çıkmasının düşük ihtimali nedeniyle vajina araması yapmak bir hak ihlalidir. Çünkü hapisshaneler uyuşturucu girdirme kanalları tamamen kontrol altında değil söylediğimiz gibi. Kontrol altında dahi olsa insan ruh sağlığına büyük zararı dokunan işkenceci arama yöntemlerini gerektirecek kadar büyük bir tehlike yaratmaz.

Hapisshanelerde kontrol edilemeyen olaylar dinamik güvenliğin eksikliğinden kaynaklanmakta ancak yıllar içinde mekanik güvenlik önlemlerini sertleştirerek önlemler alınmaktadır. Böylece insan yaşamı için elverişsiz koşullar kötüye gitmekte. Başka bir güvenlik anlayışı geliştirmek ve işlevsiz uygulamaları sonlandırmak çok önemli.

HUKUKİ ÇERÇEVEDE HAPİSHANELERDE ÇIPLAK ARAMA

Av. Ezgi Duman*

Çıplak arama ve/ veya iç beden araması, hapisanelerle ilgili belki de en çok tartışılan konulardan birisidir. Söz konusu aramalar, insan onuruna saygı ve işkence yasağı çerçevesinde çokça gündeme gelse ve eleştirilse de ne yazık ki birçok ülkede uygulanmaktadır. Türkiye bu ülkelerden biridir. Gezi protestoları sırasında tutuklanan kişilerin deneyimleri üzerinden, bir dönem medyanın ilgisine nail olan çıplak arama konusu, son dönemlerde, zorla sevklerdeki artışla birlikte, insan hakları örgütlerinin ve ilgili kurumların gündemine daha fazla girmiştir.**

* Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu üyesi

** Bakınız:<http://www.demokrathaber.org/siyaset/chpli-agbaba-cezaevlerinde-ciplak-arama-ve-kotu-muamele-iddialari-ilk-siralarda-h71948.html>

<http://bianet.org/bianet/siyaset/179659-cezaevleri-genel-muduru-ciplak-arama-ve-iskenceyi-kabul-etti>

<http://www.cagdasses.com/guncel/48766/avukatlarin-cezaevi-raporu-hak-ihlalleri-artti>

<http://t24.com.tr/haber/15-temmuz-sonrasi-cezaevlerinde-donusum-15-kitaptan-fazlasi-yasak-ciplak-arama-rutinlesti,358369>

<https://www.evrensel.net/haber/287968/chd-darbe-girisimi-sonrasi-hak-ihlalleri-artti>

Çıplak Arama; Neden, Nasıl?

Hapishane sisteminin ideali olur mu sorusu bir yana, olması gereken mahpusların dışarıdakine en yakın şartlarda yaşamasıdır. Bu çerçevede mahpusların seyahat özgürlüğünün kısıtlanmasına yetecek kadar güvenlik uygulamaları yeterlidir. Ancak pratikte başka bir tablo ile karşı karşıya olduğumuz açıktır. Dışardaki yaşam koşullarına en yakın olanakların sağlanmasının aksine mahpusun her zaman hapishanede olduğunun hissettirilmesi, dışardaki yaşamdan olabildiğince koparılması, yeterli olandan çok daha fazla ve abartılı güvenlik uygulamalarının hayata geçirilmesi söz konusudur. Bir mahkeme kararıyla hüküm giymiş kişi, buna yönelik bir takdir yetkisi olmayan hapishane idaresi, yani idari bir kurum tarafından bir kez daha cezalandırılabilen, kişi tutukluysa henüz bir mahkeme kararıyla “suçluluğu” tespit olmamışken, hakkında hapishane idarelerince hakkında hüküm verilebilmektedir. Çıplak arama bu tür uygulamaların başında gelmektedir.

Çıplak arama bir mahpusun hapishaneye ilk girişinde yapılan aramadır. Daha önce kolluk görevlilerinin denetimine girmeye beraber üst araması yapılmış olan kişiler, bir de hapishanede aramadan geçirilir. Bu arama uygulamaları ayrıntılarda değişiklikler gösterse de genel olarak mahpusun ayrı bir odaya alınması ve soyunmasının istenmesi şeklinde uygulanmaktadır. Bu arama işlemi infaz koruma memurları tarafından gerçekleştirilmekte ve mahpusun iç çamaşırları da dahil olmak üzere kıyafetlerini tamamen çıkarması talimatı verilmektedir. Uygulama sırasında iç beden araması da yapılabilmektedir. İç beden araması elle arama şeklinde olabileceği gibi mahpusa “otur- kalk, ıkın” gibi talimatlar verilmesi suretiyle de aramanın gerçekleştirildiği durumlar söz konusudur.

Yasa uygulayıcılar farklı saiklerle çıplak arama gerçekleştirse de çıp-

lak arama kurumun kendisi, güvenlik sağlamaktan farklı amaçlara hizmet etmektedir. Birçok hapishanede rutin bir uygulama haline gelen, mahpus kaydı yapar gibi gerçekleştirilen çıplak aramanın amaçlarından birisi otorite kurma ve cezalandırmadır. Mahpusa sürecin başındayken artık hapishanede olduğu ve itaat etmesi gerektiği empoze edilir Son derece onur kırıcı bir uygulama olarak çıplak arama kişi üzerinde hapishane idaresinin yaptırım gücünün ve bu gücün boyutlarının bir kanıtı olarak uygulanagelmektedir. Aynı zamanda yargısal bir kurum olmayan idarelerin, hüküm verebilirliğinin, hakkında zaten bir mahkeme kararı olan mahpusların ek olarak “cezalandırılabilirliğinin” en açık göstergelerinden birisidir. Hatta tutuklular söz konusu olduğunda, çıplak arama, henüz hakkında sadece suç şüphesi bulunan kişiyi de cezalandırmaya muktedir bir idari gücün infaz sistemlerinde var olabildiğine işaret etmektedir. “Potansiyel suçluluk” dahi bu yolla cezalandırılmaktadır.

Burada çıplaklığın kullanılmasının tek başına güvenlikle açıklanmasına imkân yoktur. Çıplaklık kişinin otorite karşısında yalnız ve her şeyden yoksun kalmış oluşunu ifade edebilmektedir. Çıplak aramaya maruz bırakılma sadece kıyafetlerden, eşyalardan arınma olarak nitelendirilmemelidir. Kişilerin, içinde oldukları ve yetiştikleri toplumun yapısına göre değişmekle beraber, başkası önünde, irade dışında soyunma kimlikten soyundurulma anlamına gelebilmektedir.

Türkiye hapishanelerinde mahpuslarca “hoş geldin dayağı” olarak ifade edilen, hapishaneye ilk gelişte sıkça karşılaşılan fiziksel işkence uygulamaları zaman zaman gündeme gelen bir konu olmuştur. “Kaba dayak”, “darp” şeklinde de ifade edilen fiziksel işkence günümüzde varlığını sürdürse de ceza infaz sistemlerindeki modernleş-tirmenin ve gelişen tepkilerin/ protestoların etkisiyle başka işkence biçimleriyle yer değiştirmiş durumdadır. Özellikle ilk girişte, daha

en baştan mahpuslarla otoriter bir ilişki kurmak amacıyla yapılan “kaba dayak” uygulaması, ince, görünürlüğü az, büyük oranda mevzuata sıkıştırılabilmüş bir uygulama olarak çıplak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yaşanan hak ihlallerini değil, olsa olsa hak ihlallerinin görünürlüğüne azaltabilecek niteliktedir. Kişiden kişiye değişmekle beraber bir çıplak aramanın çoğu zaman etki ve sonuçları daha fazla olmasına karşın, yasa uygulayıcılar güvenlik kaygısı ve bu kaygularla inşa edilmiş mevzuat üzerinden çıplak aramayı haklı ve meşru olarak öne sürme imkanı bulabilmektedir. Kaldı ki bu tür işkence biçimlerinin her zaman bedene fiziksel müdahaleyi gerektirmemesi de ortaya çıkması, raporlanması, adli işlemlere konu olması bakımından, zorluklar meydana getirmektedir.

İşkence Yasağı Bağlamında Çıplak Aramanın Hukuki Niteliği

İşkence yasaklarına yer veren sözleşmelere geçmeden önce, kısaca kötü muamele ile işkence ayırımına değinmek ve bu çerçevede bir tanımlama yapmak gerekmektedir. İşkence, kötü muamele türlerinden biri olarak görülmeyle beraber, kötü muameleden farklıdır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1975 tarihinde kabul ettiği 3452 (XXX) sayılı Karar'ının 1. Maddesinde, işkence; acımasız, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele veya cezanın ağır ve kasıt içeren şekli olarak, tanımlanmıştır. AİHM de işkence ile diğer kötü muamele türleri arasındaki ayırımın “yapılan eziyetin yoğunluğundaki fark” temelinde olması gerektiğini belirtmiş, ayrıca kişinin erkek ya da kadın veya beden yapısının güçlü ya da zayıf olmasına bakılmaksızın, objektif ölçülerde yeterli şiddette acı veren eylemlerin

ışkence olarak kabul edileceğini, ifade etmiştir.* İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 1. maddesinde ise işkence şu şekilde tanımlanmıştır:

"Sözleşmenin amaçlarına göre, işkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren fiil anlamına gelir."

İşkence ve kötü muamele ayırımı bu yazının ana konusu olmadığı için kısa geçilmiştir. Ancak yukarıdaki kısa değerinden ve uluslararası hukukta kabul edilen işkenceye dair tanımdan anlaşılacağı gibi, çıplak arama bir işkence biçimidir ve özü itibarıyla hukuka aykırı niteliktedir.

Uluslararası hukukta işkence ve kötü muamele açıkça yasaklanmıştır. İşkencenin yasaklandığı temel metinlerin başında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gelmektedir. Bildirge'nin 5. maddesinde hiç kimseye işkence yapılamayacağı, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı ve ceza verilemeyeceği ifade edilmiştir. Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü'nün "İşkence yasağı" kenar başlıklı 6. maddesinde ise, herhangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen bir kimsenin, işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılmayacağı, düzenlenmiş-

* http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/iskencenin_yasaklanması.pdf erişim tarihi 29.12.2016

tir. Aynı şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de işkence ve kötü muamele yasaklanmış, sözleşmenin 3. maddesinde hiç kimsenin işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamayacağı belirtilmiştir.

İşkence yasağına uluslararası mevzuatta istisnasız olarak yer verilmiştir. Bir başka deyişle hiçbir hal ve durumda, hiç kimseye işkence yapılamaz. İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında hiçbir istisnai durumun işkence için gerekçe gösterilemeyeceği belirtilmek suretiyle bu husus hüküm altına alınmıştır. Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü'nün 6. maddesinde ise hiç bir durumun, işkenceyi veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezayı haklı göstermek için ileri sürülemeyeceği düzenlenmiştir. Haliyle çatışma veya savaş durumları, olağanüstü haller vs. işkenceyi haklı kılamaz.

İşkence yerel mevzuatta da açık şekilde yasaklanmıştır. Anayasa'nın 17 maddesinde kişilerin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, kişilerin tıbbi zorunluluklar ile kanunda yazılı haller dışında, vücut bütünlüğüne dokunulması yasaklanmıştır. Devamında ise işkence ve kötü muamele yasağına yer verilmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nda işkence suçtur. Yasa'nın 94. maddesinin ilk fıkrasında tanımlanmış ve söz konusu fiili gerçekleştiren kişi ya da kişilere hapis cezası verileceği öngörülmüştür. Buna göre kamu görevlilerinin bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, yol açacak davranışlar işkencedir. Yasa maddesinin devamında, eylemin çocuğa ya da kendisini beden ve ruh bakımından savunamayacak durumda olan kişiye veya hamile bir kadına

karşı işlenmesi ile cinsel yönden taciz şeklinde gerçekleşmesi durumu ağırlaştırıcı sebep olarak belirtilmiştir.

Bir mahpusun güvenlik görevlilerinin önünde, soyunmasının istenmesi, makat, vajina gibi organlarının elle ya da “otur kalk, ıkın” talimatları verilmesi suretiyle, aranması, kişinin gerek fiziksel gerekse de manevi olarak istismarı anlamına gelmektedir. İnsan onuruna aykırıdır ve kişinin bedenine yönelik bir müdahaledir. Yaşadıkları çıplak arama deneyimini kamuoyu ile paylaşan kimi mahpuslar, bu vakalardan çok etkilendiklerini, ciddi travmalar yaşadıklarını belirtmektedirler. Örneğin Sincan Kadın Kapalı Hapishanesi’nden bize yazan Z., Gebze’den Sincan’a istemi dışında sevk edildiğinde, zorla ve asker eşliğinde çıplak aramaya maruz kaldığını, birkaç gün bu durumun etkisini üzerinden atamadığını belirtmiştir.

Gerek uluslararası hukukta gerek yerel hukukta tanımlanan işkence kavramı ele alındığında, çıplak arama ve iç beden aramasının işkence olarak ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de hapishanelerde yapılan çıplak aramalara ilişkin başvuruları işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen AİHS 3. madde bağlamında değerlendirmektedir.

AİHM Kriterlerinde Çıplak Arama

Uluslararası hukukta, özelde AİHS’te işkence ve kötü muamele, dolayısıyla çıplak arama yasaklanmış olmasına karşın, AİHM kimi kararlarında, belli hal ve şartlarda çıplak arama veya iç beden aramasının yapılabileceğini kabul etmektedir. Çıplak ve iç beden aramasının bazı kriterler üzerinden tartışmalı hale getirilmesi, kabul edilebilir olarak görülmesi, doğru değildir. AİHM’in bu tür kararlar vermesi yanlış algılar yaratabilmekte ve yüksek sözleşmecî devletle-

rin işkence yasağı ihlali gerçekleştirilmesine, alabildiğine kapı aralamaktadır. Bu kararlar AİHM'in insan hakları konusundaki düzeyini göstermektedir ve eleştirilmelidir.

Ancak aralarında Türkiye'nin de olduğu birçok devlet AİHM'in belirlediği kriterlere de uymaksızın, çıplak arama gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle AİHM kriterlerini tartışmak, gündeme getirmek, yine de anlamlıdır. AİHM kriterlerinin uygulanması durumunda çıplak aramanın tamamen ortadan kalkması da azalabilir ve istisnai bir uygulama haline gelebilir.

AİHM kriterlerine geçmeden önce, kısaca, Anayasa'nın 90 maddesine, bu vesileyle AİHS'nin ve AİHM içtihatlarının yerel mevzuattaki yerine, değinmekte fayda vardır. Söz konusu Anayasa hükmünde, usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu, belirtilmiştir. Ayrıca usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda uluslararası antlaşma hükümlerinin esas alınacağı hüküm altına alınmıştır. Haliyle AİHS de dahil olmak üzere, Türkiye devletinin tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler ve AİHM içtihatları kanun hükmündedir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin AİHS ve diğer hükümleri ile AİHM içtihatları ile yere mevzuattaki kanun hükümleri karşı karşıya geldiğinde, uluslararası sözleşmeler çerçevesinde hareket edilmelidir.

AİHM'in kriterlerine geri dönülecek olursa; bu kriterleri bulabildiğimiz kararlardan biri Van der Ven v. Hollanda kararıdır. Söz konusu vakada, başvuru yüksek güvenlikli hapisanede kalan bir hükümlüdür. Söz konusu hapisaneye tutuklulara ilişkin oluşturulan istihbarat biriminin firar riskini raporlaması üzerine sevk edilmiştir. Haftalık ve bazen daha sık aramaya maruz kalınması (iç aramayı da

kapsar şekilde), hatta dış dünya ile hiçbir iletişim kurmadığı durumlar da bile üst araması yapılması nedeniyle AİHM'e başvurulmuştur. Hollanda Devleti Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali iddiasına karşılık olarak, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, sık sık meydana gelen ateşli silahlar, bıçaklar ya da bu benzer aletlerle rehin almaları da kapsayan çok fazla sayıda firar meydana gelince, yüksek güvenlikli cezaevi ihtiyacının arttığını belirtmiş, aramalar da dahil yüksek "güvenlik önlemlerini" toplumu koruma kaygısına dayandırmıştır. Ancak AİHM sistematik arama için hükümetin sunduğundan daha fazla gerekçe olması gerektiğini belirtmiş ve AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. * Söz konusu kararda AİHM tarafından sistematik aramanın, belli durumlarda da olsa, yapılabileceğinin kabul edilmiş olması eleştirilmelidir. Zaten sürekli denetim altında olan bir mahpusun, sistematik olarak aranması, herhangi bir şekilde gerekçelendirilemez. Ancak bu kararın önemi, Hollanda Devleti'nin genel tehlikelerden ve toplumu koruma kaygılarından bahsetmesine karşın AİHM'in ihlal kararı, vermiş olmasıdır. Özellikle başvurucunun, hakkında firar riskine ilişkin rapor verilen biri olması çarpıcıdır.

Başka bir takım kararlarda ise AİHM çıplak aramaların kabulü için güvenlik nedeniyle gerekli, haklı ve zorunlu nedenlere dayandığını ortaya koyan, insan onuruyla bağdaşır nitelikte unsurların olması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin Mahkeme Wieser v. Avusturya kararında insan onuruna saygılı ve meşru bir amaca uygun bir şekilde yapılan aramaların 3. maddeye aykırı olmayabileceğini ifade etmişse de ihlal kararı vermiştir. Başvurucu kolluk tarafından yakalandığı sırada, çıplak aramaya maruz kalmıştır. Başvurucunun yerel mercilere yaptığı şikayetleri, ağır suçların isnat edilmesi, kolluğun yakalamak için geldiği sırada bıçak çekilmesi gibi gerekçelerle sonuçsuz bırakıl-

* Van Der Ven v. Hollanda, başvuru no. 50901/99, 04 Şubat 2003

mıştır. Hükümet, AİHM önündeki başvuruda, benzer argümanlar üzerinden kendisini savunmuş ve çıplak aramanın çok kısa sürdüğünü vurgulamıştır. Mahkeme ise çıplak arama yapılabilmesi için hapisane güvenliğinin korunması, suç veya kargaşanın önlenmesi gibi gerekliliklerin olması gerektiğini belirttikten sonra, devletin güvenlik ile ilgili, çıplak aramayı haklı ve gerekli gösteren hiçbir argüman ileri süremediği gerekçesiyle 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.*

AİHM, çıplak aramaya dayanak olarak sunulan gerekçenin, maruz kalan kişiler bakımından somutlanması, “zorunluğun” özelleştirilerek açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Bir başka deyişle, Mahkeme’ye göre genel bir risk hali, soyut bir firar ihtimali ve sadece mahpusun yargılandığı suçun tipiyle ilgili düşünceler çıplak aramayı haklı gösteremez. Pawel Pawlak kararında tehlikeli tutuklu olarak sınıflandırılan başvuru bir dönem tekli hücrede tutulmuş, başka bir takım “güvenlik önlemlerinin” yanı sıra, sistematik çıplak arama ve makat aramasına maruz kalmıştır. Hükümetin, itibara saygı ilkesine uygun, ayrı odada, aynı cinsiyetten görevlilerce arama yapıldığını, belirtmiş olmasına karşın ihlal kararı verilmiştir. AİHM bu kararında, hapisane düzenini bozma ve kaçma riskinin somut gerekçelerle desteklenmediğini, somut güvenlik ihtiyacının, başvuru davranışlarıyla ilgili spesifik şüpheye dayandırılmadığını ve başvuru aşılamaya yönelik bir niyetin yokluğunun bu ihlali haklı gösteremeyeceğini ifade etmiştir.**

* Wieser v. Avusturya, Bşv. No: 2293/03, 22 Şubat 2007

** Pawel Pawlak v. Polonya, Bşv. No: 13421/03, 30 Ekim 2012

Yerel Mevzuatta Çıplak Arama

Hapishanelerde aramaların nasıl yapılacağına dair düzenlemeye, Ceza ve güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 36. maddesinde rastlamak mümkündür. Mahpusların koğuş ve hücrelerinde, üstlerinde ve eşyalarında her zaman arama yapılabileceğinden bahsedilmiştir. Yasa'nın geri kalan maddelerinde çıplak aramaya dair, herhangi bir hükme rastlanmamaktadır.

İnsan bedenine müdahaleyi gerektiren, cinsel şiddet ve işkence tanımları açısından tartışılan çıplak aramaya dair, düzenlemeye tüzükte yer verilmiştir. Bu durumun kendisi, başlı başına hukuka aykırı niteliktedir. Çıplak arama, kişilerin temel hak ve özgürlükleriyle doğrudan ilişkilidir. Anayasa'nın 13. maddesindeki açık hüküm gereği, temel hak ve özgürlükler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu anlamda çıplak aramanın tüzükte düzenlemesi Anayasa'nın 13. maddesine aykırılık teşkil etmektedir.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'ün 46. Maddesi, yukarıda bir kısmı paylaşılan, uluslararası düzenlemelere ve AİHM içtihatlarına aykırı niteliktedir. 46. maddenin 2. Fıkrasında, hükümlünün üzerinde, kuruma sokulması veya bulundurulması yasak eşya, bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin varlığı ve kurum en üst amirinin gerekli görmesi halinde, çıplak olarak veya beden çukurlarında arama yapılabileceği, ifade edildikten sonra, bu aramanın nasıl yapılacağı belirtilmiştir. Söz konusu tüzük maddesinin uygulamada, pek çok kez dışına çıkılmaktadır. Ancak, bunlara değinmeden önce, maddenin kendisini tartışmak gerekmektedir.

Her şeyden önce, makul şüphe kavramını tartışmak gerekmektedir.

Şüphenin “makul” sayılabilmesi için, mevcut olgu ve bulguların “tarafsız bir gözlemciyi, kişinin suçu işlemiş bulunmasının mümkün bulunduğu hususunda ikna etmeye yetecek ölçü ve nitelikte bulunması” yeterlidir.* Genelde kullanılan şekliyle dışardan bakan, sıradan/ makul insanın duyacağı şüphedir. Kanun uygulayıcılar tarafından farklı farklı yorumlanabilen, soyut nitelikteki makul şüphe kavramı, içerisinde birçok risk barındırmaktadır. Çıplak arama gibi insanın temel hak ve özgürlükleriyle yakından ilgili bir fiilin, makul şüphe dayanak yapılarak gerçekleştirilebilmesi, keyfilğe mahal vermek anlamına gelmektedir.

Uygulamada, sadece, mahpusun hüküm giydiği suç tipi üzerinden, makul şüpheye varılabilmektedir. Çoğu zaman, gerekçesiz bir şekilde, yer yer cezalandırma ya da mahpusun hapisshanede olduğu hissini arttırma amaçlı, çıplak arama gerçekleştirilmektedir. Hatta bu durum, masumiyet karinesinin de ihlal edilmesiyle beraber, tutuklular için geçerli olabilmektedir. Bir mahpus uyuşturucu ile ilgili fiillerinden yargılanıyorsa ya da siyasi bir mahpus söz konusu ise hapisshane idareleri makul şüphenin var olduğu kanısına, daha en baştan varabilmektedir.

Kaldı ki Tüzük 46. Maddenin 2. Fıkrasında bu keyfilik katmerlenmiş ve çıplak arama uygulaması, hapisshane idarelerinin kararına bırakılmıştır. Bir başka ifadeyle, mahpusun üzerinde yasak eşya bulundurduğuna ilişkin, makul şüphe olup olmadığına, bağımsız ve yargısal olmayan bir kurum karar vermektedir.

* Cengiz, Demirağ, Ergül, McBride, Tezcan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İşığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Türkiye Barolar Birliği, Kasım 2008, Ankara

Uygulamalar

Tüzük'te yer alan düzenleme, hukuka aykırı nitelik taşımakla birlikte, söz konusu düzenlemenin bile sık sık dışına çıkılabilmektedir. Örneğin, son dönem, mahpusların Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'ne yaptığı, çıplak aramalarla ilgili başvuruların çoğu, mahpusların bir hapishaneden başka bir hapishaneye sevk edilmesinin ardından gerçekleşen ihlallerle ilgilidir.

Bu sevkler, kimi zaman, aynı kampüs içerisindeki ring aracıyla, iki dakika mesafede olan hapishane blokları arasında olmaktadır. Halihazırda hapishanede olan, ilk gelişte zaten aranmış olan ve kaldığı sürede sık sık aranan biri, ring aracının içerisindeki küçük bölmelerde, jandarmanın sıkı gözetiminde bir diğer hapishaneye yolculuk etmekte, sıkı güvenlik önlemleriyle sevk edildiği hapishaneye gelmektedir. Tüm bu sıkı güvenliğin yolculuğa rağmen, sevk edildiği yerde, mahpus çıplak arama ya da iç beden araması ile karşılaşabilmektedir.

Bu tür örneklerde görüldüğü gibi, hapishane idarelerinin, çıplak arama için makul şüphe aramaya dahi gerek duymadığı durumlar, söz konusudur. Kaldı ki mahpuslardan, bazı hapishanelerde çıplak aramanın istisnasız, yeni gelen herkese, yapıldığına dair şikâyetler, iletilmektedir. Uzun yıllardır hapishanede kalmakta olan ve birden fazla hapishane gezmiş mahpuslar ise, her gittikleri yerde, farklı bir uygulama ile karşılaştıklarını, kendileri bakımından durum aynı kalmasına rağmen, kimi hapishanede çıplak arama ile karşılaştıklarını kimi yerlerde ise karşılaşmadıklarını anlatmaktadırlar.*

Tüzük 46. maddesinin 2. fıkrasının bentlerinde belirtilen ara-

* Sincan Kadın Kapalı Hapishanesinden Z.'nin CİSST'e gönderdiği mektup, Gebze Kadın Kapalı Hapishanesi'nden M.'nin gönderdiği mektup

ma usullerine de uyulmadığı, mahpuslar tarafından sık sık beyan edilmektedir. Burada, çıplak aramanın utanma duygusunu ihlal etmeyecek şekilde ve kimsenin görmemesini sağlayacak tedbirler alınarak gerçekleştirileceği, belirtilmiş, devamında ise şu kurallara yer verilmiştir:

"b) Arama sırasında önce bedenin üst kısmındaki giysiler çıkarttırılır, bedenin alt kısmındaki giysiler üst kısmındaki giysiler giyildikten sonra çıkarttırılır. Bu giysiler de mutlaka aranır,

c) Çıplak arama sırasında bedene dokunulmaması için gerekli özen gösterilir. Aranılan kişinin beden çukurlarında bir şeyin bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin bulunması hâlinde öncelikle, hükümlüden madde veya eşyanın kendisi tarafından çıkartılması istenir, aksi hâlde bunun zor kullanılarak gerçekleştirileceği bildirilir. Beden çukurlarındaki arama, cezaevi tabibi tarafından yerine getirilir,

d) Çıplak olarak arama, mümkün olan en kısa süre içinde bitirilir.

(3) Beden ve üst aramaları aynı cinsiyetten güvenlik ve gözetim görevlileri tarafından yapılır.

(...)

(9) Arama ve sayımlar sırasında insan onuruna saygı esastır."

Utanma duygusu kavramı, soyut bir kavramdır ayrıca kişilerin yaşadığı coğrafyaya, kültüre göre farklılık gösterir. Ayrıca cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim, hapishane öncesi öyküler vs. de bu konuda farklılıklara yol açar. Kişiden kişiye değişebilen, belirsiz bir kavram olan utanma duygusu üzerinden, aramalara dair ilke

belirlenmesi, uygulamada çokça soruna yol açmaktadır. Örneğin, yukarıdaki tüzük hükümleri çerçevesinde, arama gerçekleştirilse de kişilerin utanma duygusu ihlal edilebilir ve travma açığa çıkabilir ya da kişilerin kendi talep ettiği cinsiyetten görevli tarafından aranması, cinsel taciz niteliği taşıyabilir. Bu çerçevede, utanma duygusunu ihlal etmeyen çıplak arama olmayacağı, bu nedenle her çıplak arama uygulamasının, mevzuattaki ilgili hükme aykırı olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Yine de hukuka uygunluk denetiminin parçası olanların, hak savunuculuğu yaparken Tüzük 46. maddedeki arama usullerine ilişkin denetim ve raporlama yapması önemlidir. Bu vesileyle, çıplak aramanın dayatılması ile başlayan işkencenin, fiziksel işkenceyle devam etmesi, mahpuslar bakımından daha ağır etkiler ortaya çıkması gibi durumlarla mücadele edilebilir. Sorumluların/ faillerin mevzuatı gerekçe göstermesinin de önüne geçilebilir ve kısmi de olsa koruma sağlanmış olur.

Çıplak aramanın ve iç beden aramasının, söz konusu usullere uygun olarak yapıp yapılmadığına dair elimizde nicel veriler yoktur. Bu konuda sayısal veriler elde etmek adına çalışmalar yapmak, insan hakları savunucularının önüne çıkan engelleri aşmak için daha ısrarcı olmak gerekmektedir. Bu gereklilik bir yana, çıplak aramaya maruz kalan mahpusların STÖ'lerin rapor ve diğer kaynaklarına yansıyan anlatımları, basına yansıyan bazı vakalar bize, bu konuda, bir veri sunabilmektedir. Buna göre ilgili tüzük maddesinde belirtilen usullerin dışına pek çok kez çıkıldığını söylemek, kimi zaman, mahpusun çırılçıplak soyulduğu, kimi zaman bedene dokunmak suretiyle çıplak arama yapıldığı, hatta iç beden aramasının doktor dışındaki personel tarafından gerçekleştirdiği durumlar da vardır. Örnek vermek gerekirse; 2012 yılında avukat Eren Keskin tarafından yapılan

araştırma sırasında Şakran Kadın Kapalı Hapishanesi'ndeki bir grup kadın mahpus şunları ifade etmiştir:

"Aslında, biz normal bir aramayı tabii ki kabul ediyorduk. Ama bize dayatılan, onur kırıcı ve taciz içeren bir aramaydı. Altı yedi kadın gardiyan gülerek, "Girişe hazır mısınız?" diyerek kıyafetlerimizi zorla çıkarmaya başladılar. Birçoğumuzun kıyafetleri yırtıldı. Saçlarımız çekildi, yere yatırıldık. Pantolonlarımız ve iç çamaşırlarımız zorla çıkarıldı.

Bu arada fark ettik ki içeride hepimizin sağlık dosyalarına bakmışlar ve özellikle rahatsız olduğumuz vücut bölgelerimizden bize zarar vermeyi amaçlamışlardı. Örneğin, rahim hastalığı olanların rahim bölgelerine, böbrek hastalığı olanların böbrek bölgesine, migreni olanların başına vuruyorlardı. Sonunda hepimiz çırılçıplak kaldık. Kadın gardiyanlar bizi o şekilde bırakıp kapıyı da açık bırakmak suretiyle dışarı çıktılar. Ve aralık olan kapıdan askerlerin bize baktıklarını gördük. Bu durum hepimizi korkunç bir biçimde rahatsız etti. Yaşadığımız cinsel taciz, hepimizi çok etkiledi."

Daha yakın tarihli bir örnek ise Silivri Kapalı Hapishanesi'nde yaşanmıştır. Görüşme yaptığı avukatı aracılığı ile CİSST'e başvuran bir mahpus şu beyanlarda bulunmuştur:

"3 Ağustos 2016 tarihinde Silivri 9 no'lu cezaevinden 2 no'lu cezaevine 5 ağır müebbet arkadaşla sevk edildik. 2 no'luya girişte çıplak arama yapmak istediler, yapamayacaklarını, bunun yasaya aykırı olduğunu söyledik. Fakat zorla çırılçıplak soydular hepimizi ve bu şekilde arama yaptılar."

* <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=904> (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2016)

Etkin Soruşturma – Kovuşturma ve Cezasızlık

Devletler, taraf oldukları sözleşmelerde yer verilen işkence yasağını da göz önünde bulundurarak, çıplak arama uygulamasına, tamamen son vermeli ve hapishanelerde işkencenin önlenmesi için gerekli tedbirleri almalıdır. Bu husus, devletlerin işkence ve diğer insan hakları ihlallerinin önlenmesine dair aktif yükümlülüklerinin bir gereğidir. Ortaya bir hak ihlali çıktığında, bu hususun etkin soruşturulması ve sorumluların yaptırımla karşı karşıya bırakılacağı yargılama süreçlerinin gerçekleştirilmesi de söz konusu aktif yükümlülüğün bir parçasıdır.

İşkence, bu anlamda çıplak arama ve iç beden araması bir hak ihlali- dir ve suçtur. Yukarıda belirtildiği gibi TCK'nın 94. maddesinde suç fiilleri arasında sayılmıştır. Haliyle, çıplak aramaya maruz kaldığını iddia eden kişinin, yaşanan hak ihlalinin soruşturulmasını isteme, bir başka anlatımla sorumlularla ilgili şikayette bulunma hakkı vardır. Bu hakkın en etkin ve sonuç alıcı şekilde kullanımının sağlanması gerekmektedir.

İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2. maddesinin ilk fıkrasında Sözleşme 'ye taraf devletlerin, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirler alacağı, 12. Madde de ise her taraf devletin, yetkisi altındaki ülkelerde bir işkence eyleminin işlendiğine inanmak için ciddi sebepler mevcut olan her halde, yetkili mercilerin derhal ve tarafsız soruşturma yürütmelerini sağlayacağı hususu düzenlenmiştir.

“Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü'nün “Kötü muameleyi şikayet hakkı» kenar başlıklı 33. maddesi şöyledir:

"1. Tutulan veya hapsedilen bir kimse veya avukatı, kendisine yapılan muamele hakkında ve özellikle maruz kaldığı işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleler konusunda, tutma yeri veya hapisaneden sorumlu makama ve daha yüksek bir makama ve gerekirse denetleme ve hukuki çözüm getirme yetkisine sahip makama şikayette ve talepte bulunma hakkına sahiptir."

Maddenin 3. Fıkrasında, şikayet edenin talebi halinde, yapılan şikayet veya taleple ilgili gizliliğin korunacağı belirtilmiştir.

Hak ihlallerine karşı etkili başvuru hakkı, AİHS'de de düzenlenmiştir. AİHS madde 13'te, "Etkili başvuru hakkı" başlığında, Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Sözleşme'nin 6. maddesinde de adil yargılanma ilkesi düzenlenmiş ve şöyle denmiştir:

"Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir."

Anayasa'nın 40. Maddesinde, etkili başvuru hakkı şu şekilde düzenlenmiştir: *"Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir."*

Anayasa Mahkemesi, çıplak aramaya maruz kalan bir mahpusun işkence başvurusuna ilişkin kararında, işkence ve kötü muamele iddialarıyla ilgili bir takım belirlemelerde bulunmuştur. Mahkeme, bireyin,

bir devlet görevlisi tarafından hukuka aykırı olarak ve Anayasa'nın 17. maddesini ihlal eder biçimde bir muameleye tabi tutulduğuna ilişkin savunulabilir bir iddiasının bulunması hâlinde, etkili, resmî bir soruşturmanın yapılması ve bu soruşturmanın, sorumluların belirlenmesini ve cezalandırılmasını sağlamaya elverişli olması gerektiğinden bahsetmiştir. Devamında da aksi halde, Anayasa'nın 17. maddesinin, sahip olduğu öneme rağmen, pratikte etkisiz hâle geleceğinin ve bazı hâllerde devlet görevlilerinin fiilî dokunulmazlıktan yararlanarak, kontrolleri altında bulunan kişilerin haklarını istismar etmelerinin mümkün olacağına altını çizmiştir.* Anayasa Mahkemesi bir diğer kararında ise bu konunun altını şu şekilde çizmiştir:

"AİHM kararlarında da ifade edildiği gibi, tüm adli kovuşturmaların, mahkûmiyet veya belirli bir hüküm alma ile sonuçlanmasına yönelik kesin bir zorunluluk bulunmamakla birlikte, mahkemeler hiçbir koşul altında yaşamı tehdit eden suçların ve fiziksel ve ruhsal bütünlüğe yapılan ağır saldırıların cezasız kalmasına, af ya da zamanaşımına uğramasına izin vermemelidirler. Adli makamların, yetki alanları kapsamındaki kişilerin yaşamları ile fiziksel ve ruhsal bütünlüklerini korumak üzere konan kanunların koruyucuları olarak, sorumlu olanlara yaptırım uygulamakta kararlı olmaları ve suçun ağırlık derecesi ile verilen ceza arasında açık bir orantısızlığa izin vermemeleri gerekir. Aksi halde devletin, kişilerin fiziksel ve ruhsal bütünlüklerini kanunlar aracılığıyla koruma hususundaki pozitif yükümlülüğü yerine getirilmemiş olacaktır (bkz. Ali ve Ayşe Duran/Türkiye, B. No: 42942/02, 8/4/2008; Okkalı/Türkiye, B. No: 52067/99, 17/10/2006)."

* AYM Başvuru no: 2013/5545 Turan Günana

** AYM başvuru no: 2013/ 293 Cezmi Demir ve diğerleri

Bu tür yorumlara Anayasa Mahkemesi'nin başka kararlarında ve AİHM'in bir çok içtihadında rastlamak mümkündür.

Pratikteki uygulamaların etkin soruşturma ilkesine uygunluğuna geçmeden önce; çıplak arama ve iç beden muayenesine dair gerçekleştirilen soruşturma ve kovuşturmalara dair, Türkiye genelinde yapılan tüm şikayetlerin sonuçlarını değerlendiren bir istatistiksel veriye ulaşılamadığını belirtmek gerekmektedir. Bu konuda kapsamlı çalışmalar yapılması planlanmaktadır.

Ancak eldeki verilere göre de bir takım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Mahpusların STÖ'lerin raporlarına, basına vs. yansıyan beyanlarından anlaşıldığı kadarıyla, bu tür soruşturmalarda etkili başvuru hakkı ihlal edilmekte, çoğu zaman soruşturmalar etkin şekilde yürütülmemekte ve yargılamalar cezasızlıkla sonuçlanabilmektedir. Devletin pozitif yükümlülüğü kapsamında soruşturma yapılmamış olması ya da soruşturmanın yeterli olmaması da bazen tek başına kötü muamele teşkil edebilmektedir.

Her şeyden önce çıplak aramaya maruz kalan mahpusların işkence iddialarını sunabilecekleri, bağımsız şikayet mekanizmaları yoktur. Avukat aracılığı ile şikayet söz konusu değil ise, şikayet dilekçeleri personele teslim edilmektedir. Bu durum dilekçelerin kaybedilmesine, yetkiliye ulaşmadan, şikayet edilen görevlinin eline geçmesine yol açabilir.

Ayrıca şüpheli personeli, şikayetçiden uzaklaştırma ya da başka herhangi bir yolla mahpusu korumaya ilişkin mekanizmalar söz konusu değildir. Bu nedenle kişi şikayette bulunduktan sonra, kendisine çıplak arama yapılmasına izin veren idarenin yönetiminde ve aramayı gerçekleştiren görevlilerin gözetiminde yaşamaya devam etmektedir. Bu durum yaşanan işkencenin sürmesi, tehdit ve baskı ile karşılaşılmaması riskini beraberinde getirmektedir.

Mahpusun çıplak arama uygulamasına karşı çıkması durumunda, mahpusa disiplin cezası verilmesi de yaşanan bir durumdur. Disiplin cezalarına ilişkin itirazlar sonucu, infaz hakimliklerinin ya da ağır ceza mahkemelerinin verdiği kimi kararlar, çıplak aramaya ilişkin yaklaşımlar bakımından önemlidir. Kuşkusuz, akla ilk gelen örneklerden birisi, çokça tartışılan, Karşıyaka İnfaz Hakimliği'nin 25.10.2013 tarihli 2013/1691 Esas, 2013/ 2234 Karar sayılı kararıdır. Karara konu olayda, mahpus kadın, kabine üst araması için kendi rızası ile girdiğini, soyunması istenince, karşı çıktığını ve ardından zorla çıplak aramaya, cinsel tacize maruz kaldığını ifade etmiştir. İnfaz hakimliği hakkında suç duyurusunda bulunulan görevlileri tanık olarak dinlemiştir ve görevliler çıplak arama gerçekleştirmediklerini, tutuklunun üst aramasına karşı çıktığını iddia etmişlerdir. Mahpus avukatları, tanıkların beyanlarındaki çelişkileri, Meclis İnsan Hakları Komisyonu'nun, Şakran Kadın Kapalı Hapishanesi'nde çıplak arama yapıldığına dair raporunu ve işkenceye maruz kalan mahpusun tutarlı beyanlarını vurgulamışlardır. Hakimlik, kamera kayıtlarına göre, mahpusun 4 dakika 6 saniye arama kabininde kaldığını ve bu süre içerisinde kıyafetlere zarar vermeksizin çıplak arama yapılamayacağını beyan ederek, mahpus aramaya karşı çıktığı için verilen disiplin cezasını onaylamıştır.

Hakimliklerce ya da mahkemelerce verilen bu yönlü kararların sadece disiplin cezası açısından önem taşımadığı açıktır. Bir kadın çıplak arandığı iddiasında bulunmaktadır ve bu kişi hapislik dolayısı ile tüm ispat araçlarından yoksundur. Hakimlikte tanık olarak dinlenen görevlilerle eşit olanaklara sahip değildir. Kaldı ki bir kadın mahpusun böylesi travmatik bir konuyu yalan yere gündeme getirmesi için herhangi bir neden yoktur. Buna karşın beyanına itibar edilmemiş ve itirazı reddedilmiştir. Akabinde, çıplak aramaya ek olarak, 1 ay süre ile ziyaretçi kabulünden yoksun bırakılmıştır.

Bir çıplak arama iddiasının bu tarzda soruşturulması ve aramaya karşı çıkmanın disiplin cezasına konu olması temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi açısından caydırıcı değil teşvik edicidir. İşkence ile karşılaşan mahpuslar bakımından ise, teşvik edici değil caydırıcıdır. Sırf bu gibi nedenlerle, birçok mahpus, yaşadığı çıplak arama vakalarını adli makamlara taşımamakta, ağır insan hakları ihlali niteliği taşıyan uygulamalar, herhangi bir suç soruşturmasına dahi konu olamamaktadır.

Kaldı ki hapishanelerdeki işkence iddialarına ilişkin soruşturmaları hapishane savcuları yürütmektedir. Bu durum bağımsız, bu anlamda etkin bir soruşturma yürütülmesine dair şüphe yaratmaktadır. Sürecin sonunda, konuya ilişkin bazı soruşturmalar, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlarla sonuçlanabilmektedir.

Kovuşturmasına başlanan davalarda da cezasızlıkla karşılaşılacaktır. Bu durum genelde işkence suçunun nitelendirilmesiyle ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok davada çıplak arama veya iç beden araması vakaları işkence ve kötü muamele suçu olarak değerlendirilmemektedir. Kamu görevlilerine TCK madde 257'de düzenlenmiş olan "görevi kötüye kullanma suçu kapsamında ceza verilmektedir. Söz konusu suçun cezası düşük olduğu için hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu devreye girmekte ve kamu görevlileri ceza almadan, süreç sona ermektedir. Örneğin Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın 2013- 2014 tarihli başvurulara ilişkin değerlendirmesinde; TCK'nın 94 ve 95. maddeleri işkence ve nitelikli işkence suçunu düzenliyor olmakla birlikte, işkence görenlerin maruz kaldığı fiilin nitelendirilmesi açısından TCK'nın 256, 257 veya 86/3-d maddelerinden soruşturma yürütüldüğünün gözlemlendiği, belirtilmiştir. *

* Hukuk Destek Çalışması Kapsamında Türkiye İnsan Hakları Vakfı Başvurularının Değerlendirilmesi (2013- 2014 Dönemi), TİHV, Aralık 2014, Ankara

İşkenceye maruz kalan kişiler için sağlanması gereken hukuki güvenceler (etkili başvuru yolları, etkin soruşturma vs.) sağlanmamışken, pratikte işkence failli görevlilere koruma sağlandığı gözlenmektedir.

Sonuç

Hakkında suç şüphesi olduğu için işleme tabi tutulan kişiler, yakalama anında kolluk kuvvetlerinin denetimine girmekte ve çeşitli aramalara maruz kalmaktadır. Bu andan itibaren, var ise, yasak eşyadan arındırılmaktadır. Yakalama ve gözaltı işlemleri sırasında bile yasak olması gereken çıplak aramanın zaten bir süredir kolluğun denetiminde ve aramalardan geçirilmiş olan mahpusa uygulanması anlaşılır değildir.

Çıplak aramanın yasal çerçevede gerçekleştirilmesinin sağlanması için yapılacak başvurular ve tartışmalar kıymetini korumaktadır. Ancak yeniden altı çizilmesi gereken husus çıplak arama ve iç beden araması işkence olduğudur. Bu insan onuruna aykırı, ilkel uygulamanın dünya üzerinden silinmesi adına amansız bir mücadele vermek gereklidir.

HAPİSHANELER VE ÇIPLAK ARAMA ULUSLARARASI STANDARTLAR VE ALTERNATİFLER

Eva Tanz*

Çıplak aramayla ilgili kurallar ve yönergeler, uluslararası sözleşmelerce ve uluslararası organlarca belirlenmiştir. Penal Reform International (PRI) ve Association for the Prevention of Torture (APT) çıplak arama yapmak için geçerli olan uluslararası standartlarla ilgili olarak ana referansları çıplak aramayla ilgili Bilgi Tablosu'nda listelemiştir**. Bu kurallar, uluslararası standartlar ve raporlar şunlardır:

- BM Genel Kurulu, Mahkûmların Muamele Edilmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Standart Asgari Kuralları (Nelson Mandela

* Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu üyesi

** Penal Reform International (PRI) & Association for the Prevention of Torture (APT), Detention Monitoring Tool, Fact Sheet on Body searches: Addressing risk factors to prevent torture and ill-treatment, 2013 (second edition)

Kuralları): resolution / adopted by the General Assembly, 8 January 2016, A/RES/70/175;

- Kadın Mahkûmların Muamelesine İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları ve Kadın Şüpheliler İçin Gözetim Dışı Önlemler (Bangkok Kuralları);
- Amerika'da Hürriyet Yoksunu Kişilerin Korunmasına İlişkin İlkeler ve En İyi Uygulamalar;
- Afrika'da Tutuklanma, Polis Nezareti ve Ön Mahkeme Tutukluluk Koşulları Hakkında Esaslar;
- İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya İlişkin Özel Raportörün Raporu, A/HRC/31/57, 5 January 2016;
- Dünya Tıp Birliği (WMA) Mahkûmların Vücut Aramaları Beyannamesi, Adopted by the 45th World Medical Assembly, Budapest, Hungary, October 1993 editorially revised by the 170th WMA Council Session, Divonne-les-Bains, France, May 2005 and revised by the 67th WMA General Assembly, Taipei, Taiwan, October 2016.

Mandela Kuralları gibi kuralların bağlayıcı olmadığını unutmamak gerekir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler, üye devletlerin ulusal yasal çerçevesini de göz önünde bulundurarak, onları “gözetim koşullarını iyileştirmek [...]” için teşvik etmektedir.

* CL&J (2016). The Nelson Mandela Rules: International Standards for the Treatment of Prisoners. Retrieved November 26, 2016 from: <https://www.criminal-lawandjustice.co.uk/features/Nelson-Mandela-Rules-International-Standards-Treatment-Prisoners>

Önemli ilkeler: İnsan onuru, kişinin mahremiyeti, orantılılık, yasallık ve gereklilik

Uluslararası standartlar çıplak aramanın mahpuslar üzerindeki etkilerine ilişkin olarak, insanlık onurunun önemini ve hiçbir durumda bu onurun zedelenmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.* Ayrıca bu kurallar, Avrupa Hapishane Kuralları'nda belirtildiği üzere, özellikle ziyaretçiler için güvenlik ve güvenliğin önemi ile birlikte kişinin mahremiyetinin gözetilmesinin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.** Buna ek olarak, çıplak arama için hapishane çalışanları orantılılık, yasallık ve gereklilik ilkelerini yerine getirmelidir.*** Avrupa Hapishane Kuralları yasallıkla ilgili olarak, “Bu tür aramaların gerekli olduğu durumların ulusal hukuk tarafından belirleneceği”ni belirtmektedir.****

* UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution / adopted by the General Assembly, 8 January 2016, A/RES/70/175, Retrieved 28 November 2016 from: <http://www.refworld.org/docid/5698a3a44.html>, Rule 50 - “ Searches shall be conducted in a manner that is respectful of the inherent human dignity and privacy of the individual being searched, as well as the principles of proportionality, legality and necessity [...]”; **United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non - custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules)** - Rule 19: “Effective measures shall be taken to ensure that women prisoners dignity and respect are protected during personal searches, which shall only be carried out by women staff who have been properly trained in appropriate searching methods and in accordance with established procedures.”; **European Prison Rules** - Rule 54.3: “Staff shall be trained to carry out these searches in such a way as to detect and prevent any attempt to escape or to hide contraband, while at the same time respecting the dignity of those being searched and their personal possessions.”;

** European Prison Rules - Rule 54.9 “The obligation to protect security and safety shall be balanced against the privacy of visitors.”

*** *ibid.*

**** European Prison Rules, Rule 54.2. “The situations in which such searches are necessary and their nature shall be defined by national law.

Uygun kayıt tutma

Çıplak aramada daima güvenliği sağlamak ve mahpus ya da ziyaretçilerin bireysel haklarını korumak arasında bir denge kurulması gerektiğinden, yetkililer hesap verebilirliğin önemini göz önünde bulundurmalıdır. Uluslararası standartlar, hapisane idaresinin “özellikle çıplak arama ve vücut boşluğu aramalarının, hücrelerin aranmasının uygun kayıtlarının yanı sıra aramaların nedenleri, bunları gerçekleştirenlerin kimliklerini ve sonuçlarını tutması” gerekliliğini vurgulamaktadır [...]”.*

Arama Usulleri

Dünya Tıp Birliği (WMA), hapisane hekimlerinin sadece istisnai durumlarda ve yalnızca hekimin gerekli olduğuna karar verdiği takdirde vücut boşluğu aramalarını gerçekleştirmesinin önemini belirtmektedir. Cezaevlerinde çalışan ve çıplak arama yapan hekimler “ikili sadakat durumu” problemini dile getirmektedir.** Bu endişeler doğrultusunda, Mahkûmların Tedavisine Yönelik Gözden Geçirilmiş BM Standart Asgari Kuralları, “Vücut boşluğu aramaları sadece tutuklunun bakımından aslen sorumlu sağlık görevlileri dışındaki sağlık çalışanları veya en kötü şartlarda bir tıp uzmanı tarafından hijyen, sağlık ve güvenlik standartları ile ilgili uygun şekilde eğitilmiş bir personel tarafından yapılmalıdır” şeklinde düzenlenmiştir***.

* UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution / adopted by the General Assembly, 8 January 2016, A/RES/70/175, Retrieved 28 November 2016 from: <http://www.refworld.org/docid/5698a3a44.html>, Rule 51

** ibid.

*** UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution / adopted by the Gen-

Çıplak arama gerekli görüldüğü takdirde, arama sırasındaki uygun davranış biçimi konusundaki personelin eğitimi, bireyin insanlık onuru için en büyük öneme sahiptir. Bu personel, tıp uzmanları tarafından hijyen, sağlık ve emniyet konularında eğitilmiş personel olmalıdır. Personelin eğitimi, arama prosedürlerinin devamının da yerine getirilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Bu eğitim, *2016 İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya İlişkin Özel Raportör Raporu*'nda yer alan bulguların yanı sıra, mahpusların hiçbir zaman tam olarak çıplak kalmaması için aramaların iki basamaklı olarak yapılmasının gerekli olduğunu belirten bulguları da içermelidir.*

Dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli konu ise, aramaların yalnızca aynı cinsiyette çalışanlar tarafından yapılması ve trans mahkûmların erkek veya kadın memur tarafından aranmak isteyip istemedikleri konusunda karar verebilmeleri gerektiği yönündedir.**

eral Assembly, 8 January 2016, A/RES/70/175, Retrieved 28 November 2016 from: <http://www.refworld.org/docid/5698a3a44.html>, Rule 52.2.

- * Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/31/57, 5 January 2016, Paragraph 70
- ** UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution / adopted by the General Assembly, 8 January 2016, A/RES/70/175, Retrieved 28 November 2016 from: <http://www.refworld.org/docid/5698a3a44.html>, Rule 52; United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non - custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), Rule 19; Principles and Best Practices on the Protection of Persons Deprived of Liberty in the America, Principle XXI; Guidelines on the Conditions of Arrest, Police Custody and Pre-Trial Detention in Africa; Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/31/57, 5 January 2016, Paragraph 23 & 70; World Medical Association (WMA), Statement on Body Searches of Prisoners, Adopted by the 45th World Medical Assembly, Budapest, Hungary, October 1993 editorially revised by the 170th WMA Council Session, Divonneles-Bains, France, May 2005 and revised by the 67th WMA General Assembly, Taipei, Taiwan, October 2016.

2016 İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya İlişkin Özel Raportör Raporu, bu prensibin gerekliliğini, “Uygulamalar, özellikle erkek memurlar tarafından yürütüldüğünde kadınlar üzerinde orantısız bir etkiye sahip [...]” şeklinde vurgulamaktadır.* Bir erkek memur tarafından aranan kadın mahpus ya da kendi seçmediği bir memur tarafından aranan bir trans mahpus, aşağılayıcı ve ayrımcı davranışlara maruz kalabilmekte ve bu nedenle kötü muamele görmektedir.**

WMA, anüs taraması için çıplak arama sırasında yaygın bir uygulama olan “çömelmenin” “şüpheli güvenilirliğe sahip küçültücü bir prosedür [...]” olduğuna ve yasaklanması gerektiğine dikkat çekmektedir.***

Yeni yöntemlerin geliştirilmesi

Mahkûmların Muamelesine Yönelik Yeniden Düzenlenmiş BM Asgari Standart Kuralları, Kadın Mahkûmların Muamelesine İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları ve Kadın Şüpheliler İçin Gözetim Dışı Önlemler (Bangkok Kuralları), Amerika’da Hürriyet Yoksunu Kişilerin Korunmasına İlişkin İlkeler ve En İyi Uygulamalar ve Dünya Tıp Birliği (WMA) Mahkûmların Vücut Aramaları Beyannamesi, ultrason ve diğer tarama yöntemleri gibi vücut aramaları için alternatif yöntemler geliştirmenin gerekliliğine işaret etmektedir.

* Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/31/57, Paragraph 23.

** ibid.

*** World Medical Association (WMA), Statement on Body Searches of Prisoners, Adopted by the 45th World Medical Assembly, Budapest, Hungary, October 1993 editorially revised by the 170th WMA Council Session, Divonne-les-Bains, France, May 2005 and revised by the 67th WMA General Assembly, Taipei, Taiwan, October 2016.

Yeni yöntemler - vücut taraması

Her ne kadar vücut aramaları “tehlikeli veya yasaklanmış maddelerin girişinin engellenmesi için gerekli güvenlik önlemlerini içerebilir” [...] denilse de bu gerekliliğin insanlık onuru, bireyin mahremiyeti, orantılılık, yasallık ve zorunluluk prensipleriyle gözden geçirilmesi gereklidir.* Özel Raportör Raporu ve WMA, çıplak aramanın yetkililer tarafından aşağılayıcı bir yöntem olarak kullanılabileceğini, ayrımcı ve cinsel istismar edici gerekçelerle kolaylıkla sömürülebileceğini, “çömelmek” gibi yöntemlerin güvenilirliğinin de şüpheli olduğunu belirtmektedir. Bütün bunları önlemek, güvenliği sağlamak ve bireylerin haklarını korumak için uluslararası standartlar tarafından da desteklenen vücut tarama makineleri iyi bir alternatiftir.

Gazete haberlerine göre, ABD genelinde 200 hapisane ve ceza infaz kurumu, 2015 yılı sonu itibarıyla vücut tarayıcılarını kullanmaktadır.** Bu cihazların hapsanelerde vücut aramaları için alternatif bir yöntem olarak uygulanması Kuzey İrlanda’da tartışılmıştır. Haberlere göre, Ulaştırma Güvenliği İdaresi (TSA) tarafından ABD havaalanlarında kullanılan RAD PRO SecurPASS tarama makinelerinin maliyeti 150.000 - 215.000 dolar arasındadır.*** Havaalanlarında gü-

* Penal Reform International (PRI) & Association for the Prevention of Torture (APT), Detention Monitoring Tool, Fact Sheet on Body searches: Addressing risk factors to prevent torture and ill-treatment, 2013 (second edition)

** Clarke, M. (2016). Increasing Number of Jails, Prisons Using Full-body Digital Scanners. Prison Legal News. Retrieved 28 November 2016 from: <https://www.prisonlegalnews.org/news/2016/jun/3/increasing-number-jails-prisons-using-full-body-digital-scanners/>

*** Clarke, M. (2016). Increasing Number of Jails, Prisons Using Full-body Digital Scanners. Prison Legal News. Retrieved 28 November 2016 from: <https://www.prisonlegalnews.org/news/2016/jun/3/increasing-number-jails-prisons-using-full-body-digital-scanners/>

venlik kontrolleri için tam vücut tarayıcılarının kullanılması metodu geçtiğimiz yıllarda büyük bir artış göstermiştir. Daha önce ABD havaalanlarında kullanılan 154 tam vücut tarayıcısı, 2014 yılından beri çeşitli hapishanelerde de kullanılmaktadır.*

Bu makineler, ürettikleri detaylı görüntülerin gizlilik ihlali iddiaları ve beraberinde gelen toplumsal tepkiler nedeniyle havaalanlarında “eskiz görüntü” üreten makinelerle değiştirildi.**

Ancak cezaevlerinde tam vücut tarayıcıları kurmayı planlarken sadece gizlilik konularının değil, yasal konular ve sağlık konuları da tartışılmalıdır. Hamilton County Hapishanesi, ABD’de bir vücut tarayıcı satın alan ve kuran ilk hapishanedir.*** Kurulduktan yaklaşık bir yıl sonra Ohio Sağlık Dairesi, bir eyalet idari tüzüğü, “bir doktor tarafından gerekli görülmedikçe X-ray cihazlarının kullanılmasını yasakladığı için” cihazın kullanımının durdurulmasını emretti [...]**** Bu gibi tüzükler farklı ülkelerde mevcutsa güncellenmeleri gerekmektedir. Tüzüğün miadını doldurmuş olduğu söylene bile, içerik açısından önemli bir eleştiriye işaret ediyor: Cihazdan yayılan radyasyonun kanser gibi sağlık risklerini arttırmadığından emin olunmalıdır.***** Şu anda ABD havaalanlarında kullanılan vücut tarayıcıları geri saçıcı (iyonize radyasyon) ve milimetre dalga (nonyonize radyasyon) tüm

* Rayman, N. (2014). TSA Sends ‘Nude’ Full-Body Scanners to Prisons. Time. Retrieved 26 November 2016 from: <http://time.com/115990/tsa-body-scanners-prison/>

** ibid.

*** Clarke, M. (2016). Increasing Number of Jails, Prisons Using Full-body Digital Scanners. Prison Legal News. Retrieved 28 November 2016 from: <https://www.prisonlegalnews.org/news/2016/jun/3/increasing-number-jails-prisons-using-full-body-digital-scanners/>

**** ibid.

***** ibid.

vücut tarayıcılarıdır. Tam vücut tarayıcılarının sağlık riski konusunda yayınlanan makaleler, bir yandan sağlık riskinin oluşmadığını, diğer yandan milimetrenin dalgalarının sağlık riskine ve özellikle deri kanserine neden olabileceği iddiasıyla farklılıklar göstermektedir.* Henüz net bir cevap olmadığı için, tam vücut tarayıcılarının sağlık riski oluşturup oluşturmadığına bakmaksızın, teorik olarak hapis-hanelerde uygulanmasının vücut aramaları için çok iyi bir alternatif olacağı söylenebilir. Fakat elbette ki sağlık riski bakımından bu teknolojinin daha fazla araştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Yukarıda belirtilen uluslararası standartlara uygun olarak her ülke, mahpusları küçük düşürmek ve ayırım yapmak için bir yöntem olarak vücut aramasını kullanmaktan kaçınma ve bir çıplak arama yapılması gerekiyorsa prosedürlere uygun olarak yürütme yükümlülüğüne sahiptir. Çıplak aramanın mahpuslar üzerindeki olumsuz etkileri çok iyi bilindiği için, uluslararası standartlar vücut tarama makineleri gibi alternatif yöntemlerin uygulanmasını önermektedir. Bu öneri, kullanılan makinelerin mahpuslar veya memurlar için sağlık riski oluşturmadığını gösteren gerekli araştırmalar doğrultusunda değerlendirilmelidir.

* Bollinger, T. (2016). How Safe is an Airport Full Body Scanner?. The Truth About Cancer. Retrieved 26 November 2016 from: <https://thetruthaboutcancer.com/airport-full-body-scanner/>; Harvard Health letter (2011). Are full-body airport scanners safe?. Harvard Health Publication. Retrieved 26 November 2016 from: <http://www.health.harvard.edu/diseases-and-conditions/are-full-body-airport-scanners-safe>

HAPİSHANELER VE ADLİ TIP KURUMU

ADLİ TIP KURUMLARI: Bir Deneyim Aktarımı

Dilan Kaya*

Babam Sabri Kaya 50 yaşında ve Siirt, Eruh doğumludur. 2010 yılından bu yana cezaevindedir, müebbet hapis cezası aldı. Kendisi hasta bir mahkûmdur. Adana Kürkcüler cezaevinde 3 yıl, Ankara Sincan cezaevinde 2 yıl kalmış ve şu anda Karabük M-Tipi cezaevinde yatmaktadır. Babam cezaevine girmeden önce hiçbir rahatsızlığı yoktu fakat cezaevinde birdenbire rahatsızlanıp hastaneye kaldırılıyor, hastanede yapılan muayene sonucu kalp kapakçığında romatizmadan dolayı %60 çürüme olduğu teşhisi kondu. Doktorları en kısa zamanda ameliyat olması gerektiğini söylediler. Bu arada hastalığı hızla kötüye gidiyordu, cezaevi şartlarının ağırlığı da eklenince durumu çok daha ciddi bir hal aldı.

Kalp sorunlarının çok ağırlaşması üzerine 2013 yılında Ankara Numune Hastanesi'nde açık kalp ameliyatı oldu ve kalp kapakçığının

* Mahpus yakını.

belli bir kısmı tamir edildi. Avukatımız cezanın durdurulması için Adalet Bakanlığına başvurdu, savcılık İl Sağlık Kuruluna yolladı, Kardiyoloji ve KVC doktorları cezanın 6 ay durdurulması uygundur raporu verdiler. İl Sağlık Kurulu babamı İstanbul Adli Tıp Kurumu'na yolladı. Adli Tıp Kurumu bu 6 aylık süreyi 3 aya düşürdü, bu sürede babam Metris R-Tipi cezaevinde tutuluyordu. Metris cezaevi donanımlı bir hastane değil, hücre tipi, tek kalıyorsun, doktor yok, hemşire saat başı kapıyı açıyor ilaç veriyor, temizlik yok, temiz hava yok.

20 gün Metris'te kaldıktan sonra infazı 3 ay durduruldu, 28 Ağustos 2013'de cezaevinden çıktı. Çok ağır bir ameliyat geçirdiği için temiz, hijyenik bir ortamda tutulması ve çok iyi beslenmesi gerekiyordu. Babamın sağlık sorunları ameliyattan sonra da devam ediyordu, tahliye olduktan 1 ay sonra Ankara Numune Hastanesi'ne kontrole gitti, akciğerinde ödem oluşmuş ve mide ameliyatı olması gerekiyordu, durumu çok kötüydü, ancak kendisini ameliyat eden doktorunun müdahalesiyle mide ameliyatı olmaktan kurtuldu. 1 aydan fazla hastanede yattı o zaman doktorları kalbine pil takılması gerektiğini söylediler ve babam o sıralarda tam 15 kilo verdi ayakta duracak hali yoktu, takatsizdi ve pil takılmasını kabul etmedi ve 45 gün sonra taburcu oldu. Babama verdikleri 3 ay ertelemeden 1 ay kalmıştı, tekrar avukatıyla birlikte erteleme için savcılığa başvuru yaptı. Yeniden Kardiyoloji ve KVC'ye sevk edildi, yani babamı ameliyat eden doktorlara, onlar babamı tekrardan muayene ettiler ve 6 ay daha cezasının ertelenmesi için rapor verdiler ve raporları İstanbul Adli Tıp Kurumu'na yolladılar. Raporları babam da İstanbul Adli Tıp'a götürdü, teslim olmasına 2 gün kalmıştı. Ne yapması gerektiği konusunda avukatını aradı, o da savcıyla görüşüp bilgi vereceğini belirtti, ertesi gün avukat, savcının "teslim olmazsa firarını veririm" dediğini babama ilettiler ve teslim olmasını, zaten doktorların

6 ay infaz durdurma verdiğini, İstanbul Adli Tıp Kurumu'nun da benzer karar vereceğini, bu dönemde de kendine geleceğini söyledi. Babam da bu durumda, firar etmesinin diğer hasta mahkûmların bırakılmasına engel olacağını düşündüğü için 28 Kasım 2013 tarihinde teslim oldu.

Babam teslim olduktan sonra sağlık sorunları devam ediyordu ve doktorları tekrar 6 ay rapor vermelerine rağmen İstanbul Adli Tıp Kurumu cezanın ertelenmesine onay vermedi, hastanenin raporuna neye göre onay vermediğini bilmiyoruz, hem de doğru düzgün, tam teşekküllü kontrol bile yapmadan. Adli Tıp Kurumu'nun ikinci dilekçede rapora onay vermemesinin gerekçesi, "hastanın sürekli hastalığı yok, kronik değildir, revir ve doktoru olan cezaevinde kalabilir" şeklinde. Babamın avukatı buna itiraz etti, Ankara İl Sağlık Kurulu'na sevki yapıldı ve Ankara İl Sağlık Kurulu %50 kalp yetmezliği %65 hipertansiyon ve sürekli hastalığı var, hastalığı kroniktir raporu verdiler. Yani anlayacağınız İstanbul Adli Tıp Kurumu ile Ankara İl Sağlık Kurulu farklı raporlar verdiler.

Babamın 3 ay içerisinde tam 8 defa hastaneye sevki olmasına rağmen hastaneye kontrole götürülmedi. Son ameliyatından sonra cezaevinde sık sık mide kanamaları geçirdi, toparlanamadı. Cezaevine girdikten kısa bir süre sonra yine kalp sorunları artmaya başladı. Kontrole gittiğinde doktorlardan olduğu ameliyatın kendisine hiçbir faydasının olmadığını öğrendi, ameliyat sonrası aksine daha da kötü olmuştu. Kardiyoloji doktoru eğer ameliyat olmazsa kriz geçirip ölebileceğini ya da felç kalacağını söyledi. Babam kendisini iyi hissetmediği ve ameliyat riskli olduğu için belli bir süre hastanede yattıktan sonra, ilaç tedavisi verdiler.

Şuan babamın durumu eskisinden daha kötü 10'a yakın hastalıkla boğuşuyor, 1. Kronik kalp yetmezliği, 2. Hiper tansiyon, 3. Diyabet,

4.Reflü, gastrit, 5. Kemik erimesi başlangıcı, 6. Varis, damar sertliği, 7. Astım, bronşit, 8. Kolestrol, 9. Alzheimer başlangıcı, unutkanlık... Babam günde 12 tane ilaç kullanıyor. Bu süreçte babamın kalbinde hem büyüme hem çürüme arttı, ki eğer ameliyat olmazsa kalp nakli gerektiği ve bunun da imkânsız olduğu için, ameliyat olmaya karar verdi. Ankara Numune hastanesinde 5 Mayıs 2016 tarihinde ikinci kez kalp ameliyat oldu. Bu sefer kalp kapakçığının %60'ı değiştirildi ve ameliyattan sadece 5 gün sonra cezaevine götürüldü. Oysa bu kadar ağır bir ameliyattan sonra müşahede altında tutulması gerekiyordu. Ankara Adli Tıp Kurumu da cezasının durdurulması için verdiğimiz dilekçeyi reddetti.

Üstüne üstelik bütün bu sağlık sorunları babamın düzenli doktor kontrolü altında tutulmasını gerektiriyor, fakat cezaevi idaresi son derece sudan bahanelerle ısrarla babamı doktora kontrole götürmemekte. 15 günde bir Karabük Devlet Hastanesi'nde rutin doktor gözetiminde olması gerekirken fenalaştığı zaman bile babamı hastaneye götürmemekteler. Düzenli doktor kontrolünde olacağı cezaevi idaresi tarafından bilinmesine rağmen ciddi olarak rahatsızlandığında bile “asker yok, ambulans yok” gibi gerekçelerle hastaneye götürülmemekte. Bizim ve babamın cezaevi idaresine yaptığımız tüm başvurular sonuçsuz kalmıştır. Ameliyattan bu yana tam 7 ay oldu ve babam sadece 2 kez kontrole götürüldü ve cezaevi yetkilileri çok sorumsuz gerekli imkânları sağlamıyorlar, kontrolünün ikincisinde cezaevinin ring aracıyla götürülmüştür. Ring aracının içi sağlıksız ve havasız olduğu için babam aracın içinde bayılmıştır. Babamın düzenli olarak doktora götürülmesine doktorlar karar vermiştir ve biz bu durumu defalarca cezaevine yazdık, cezaevi idaresi bunun için önlem almayarak hatta fenalaştığında bile babamı hastaneye götürmeyerek babamı “ölüm tehlikesi” ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Ameliyatından sonra yapılan kontrolünde doktorlar üçüncü bir ameliyat geçirmesi gerektiğini söylediler, bu ameliyatında ise kalbine en kısa zamanda pil takılması gerekiyor çünkü ciddi derecede ritim bozukluğu var. Cezaevi şartları böyle kötü olduğu için babam bu ameliyatı olmaktan çekiniyor. Babamın bu ameliyatları sürecinde ailecek çok yıprandık, çok zor günler geçirdik, geçiriyoruz. Biz 6 kardeşiz en küçük kardeşim babam cezaevine girdiğinde 3 yaşındaydı, şuan 10 yaşında, diğer kardeşlerim yaşça küçük, hepimiz okuyoruz, abim var benden 2 yaş büyük, 23 yaşında, bize o bakıyor. Benim adım Dilan, 21 yaşındayım üniversite okuyorum, annem bize hem anne hem baba oldu, babasızlık çok zor, ben buraya her ne yazsam da onu tarif edemeyecek. Babam konusunda çok endişeliyiz, ona bir şey olacak diye... Ben elimden geleni yapmaya çalışıyorum, sesimi herkese duyurmaya çalışıyorum, babama yapılan haksızlığa, hak ihlaline dayanamıyoruz artık. Babamın sağlığından ve hayatından oldukça endişeliyiz.

ADLİ TIP BOYUTUNDA HASTA MAHPUSLARIN YAŞAM VE SAĞLIK HAKKINA MÜDAHALELER

Dr. Ümit Biçer*

Öncelikle bu kongrenin düzenleyicilerine ve katılımcılarına teşekkür ederek başlamak istiyorum. Oturum başkanımız sevgili Feray Salman, adli bilimler ve adli tıp kurumundan söz ederken, yıllar önce bir toplantıda adli tıp kurumuyla ilgili aktardığım bir değerlendirmeyi hatırladım. Konuşmama bu değerlendirme ile başlamak istiyorum.

Şili’de Allende iktidarını kanlı bir darbeyle deviren Pinochet, “Bana sistemin kirli çamaşırlarını yıkamak için bir çamaşır makinası gerekir,” dediğinde adli tıp kurumu yapılandırılmıştı. Türkiye’de de Adli Tıp Kurumu (ATK), 1980 askeri diktatörlüğü eliyle yeniden dizayn edildi. Askeri darbeyle YÖK dahil özerk, bağımsız kurumlar ve toplum yeniden şekillendirmiş ve tamamen askeri diktatörlüğe tabi kı-

* Türkiye İnsan Hakları Vakfı

linmiştir. ATK'de uzmanlar, askeri diktatörlüğün siyasi tercihleriyle görevlendirilmiş, bütçe ve idari yapısıyla merkezi bir yapılanmaya gidilmiş, Şili'deki yapının benzeri oluşturulmuştur. Ve ne yazık ki, ATK'de, o günden bugüne yapısal anlamda hiçbir olumlu değişim gözlenmemiştir. ATK, Adalet Bakanlığı'na bağlı resmi bilirkişilik yapılanması olarak, bugüne kadar kendisine biçilen görevleri yerine getirmeye gayret etti. İktidarların sağladığı hukuksal destek ve güvenceyle de iktidarlara verdiği desteği sürdürdü.

Sağlığın tanımı

“Hasta mahpuslar” meselesinden söz ederken önce sağlığın tanımlanması gerekiyor. Dünya Sağlık Örgütü sağlığı, “biyolojik, psikolojik ve sosyal iyilik hali” olarak tanımlamaktadır. Tanımda hastalıkların tedavisine değil “hastalanmama, hasta etmeme” haline vurgu yapılmaktadır. Sağlık hakkı en temel, vazgeçilmez insan haklarından biridir. Diğer haklarda olduğu gibi hakkın kullanımında ayrımcılık söz konusu edilemez. Bireyin sosyal statüsü, mesleği, sosyo-ekonomik koşulları bu hakkın ve kişiye verilecek sağlık hizmetinin niteliğini değiştiremez. Bu durum, tutuklu ve hükümlüler söz konusu olduğunda daha da büyük dikkat ve özen gerektirir. Evrensel insani değerler ve toplum vicdanı, sağlık hizmetlerine eşit şartlarda ulaşılmasını gerektirir. Mahpuslar devletin sorumluluğu altında tutulan kişiler olduğundan, verilecek sağlık hizmetinin toplumun diğer bireylerine verilen sağlık hizmetinden farklı olmaması, eşit, nitelikli ve ücretsiz olması zorunludur. İşlemiş olduğu suç gerekçe gösterilerek hiç kimse sağlık hizmetinden yoksun bırakılamaz veya sağlık hizmetine ulaşması zorlaştırılamaz. Siyasi iktidarlar hiçbir durumda, sağlık hakkının kullanımı yönünden hasta mahpusları toplumun diğer bireylerinden farklı bir uygulamaya maruz bırakamaz. Tutuklu

ve hükümlülere sağlık hizmetinin verilmesinde temel kural, diğer hastalarda olduğu gibi, tutuklu ve hükümlülerin muayenelerinin de hiçbir ayrıma yol açmayan, kişilik haklarına, insan onuruna, bedensel bütünlüğüne, özerkliğine ve mahremiyetine saygı gösterildiği, hekimlik sanatını uygulamaya elverişli koşullarda gerçekleştirilmesidir.

Uygulamada hasta mahpuslarla ilgili yaşanan meseleleri sağlık hakından başlayarak ele almamız gerekiyor. ATK'nin yol açtığı sorunlar, cezaevlerinde yaşanan ölümler öncesinde bu konuyu değerlendirmek gerekiyor. Neden cezaevlerinde ölümler yaşanıyor? Bu meseleyi nasıl ele almalıyız?

Cezaevleri

Cezaevlerinde yaşayanların genel topluma göre koşulları ve ortamları sağlıksızdır. Düşük sosyo-ekonomik koşulları nedeniyle cezaevi öncesinde de mahpusların sağlıkları iyi değildir. Yetersiz havalandırma, yetersiz beslenme, kalabalık ve temiz olmayan ortamlar ve tıbbi bakım almada yetersizlik gibi nedenlerden dolayı hastalıkların oluşumu ve yayılması kolaylaşır. Sigara, alkol ve madde bağımlılığı, ruhsal ve bulaşıcı hastalıklar açısından riskleri artırır. Diğer taraftan cezaevlerinde insan hakları ihlalleri sık görülür, mahpuslar şiddet, travma ve işkenceye maruz kalırlar. Cezaevinin kendisi bir hastalık etkenine, hasta eden bir mekâna dönüşür.

Ruhsal anlamda yaşananların ise ayrı bir başlıkta ele alınması gerekiyor. Oturumda bu konuyu hatırlatmakla yetineceğim. Az önce Berivan Korkut 16. maddedeki düzenlemelerden söz etti. Cumhurbaşkanı'nın görevlerinin tanımlandığı Anayasa'nın 104. Maddesi'ndeki açıklamadan başlamak istiyorum. “*Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak*” yetki-

sine, bir lütuf gibi ifade edilen bu tanıma dikkat etmeliyiz. Bu durumun af kapsamında değerlendirilmesi başlı başına bir sorun. Sağlık, yaşam hakkının iktidara, iktidar sahibine bir ayrıcalık olarak bırakılması, konunun ideolojik yönüne, bu hakkın kullanımındaki keyfiyete işaret ediyor. Sağlık, sağlıklı yaşam hakkı bir kişinin keyfiyetine, iki dudağının arasına bırakılamayacak kadar ciddi bir meseledir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, alıkonulma koşullarının getirdiği ağırlaştırıcı durumu da göz önünde bulundurarak İnsan Haklarının Korunmasına ve Sürekli Hastalar ile Ölümcül Hastalığa Yakalananların Rahatlıklarının Sağlanmasına Yönelik 25 Haziran 1999 tarihli ve 1418 (1999) No.lu Tavsiye Kararında, devletlerin, sürekli hastalığa veya ölümcül hastalığa yakalananların onurlarının her yönüyle korunmasına yönelik tedbirler almalarını teşvik etmeyi tavsiye etmiştir. Bu tedbirler, “Sürekli hastalığa ve ölümcül hastalığa yakalananların hakları ile ilgili düzenlemeler yapmak ve bu kişileri korumak için gerekli tedbirleri alarak her türlü tedavi şartlarını sağlamak, bütün sürekli hastalığa yakalananlara ve ölümcül hastalığa yakalananlara uygun tedavi imkânlarından yararlanma koşullarını hakkaniyete uygun olarak sağlamak; aileleri ve dostlarını sürekli hastalığa ve ölümcül hastalığa yakalananların yanında yer almaya teşvik etmek ve hastalara *profesyonel destek sağlamak, ayakta tedavi imkânı varsa, sürekli hastalığa ve ölümcül hastalığa yakalananların tedavilerinin evlerinde gerçekleştirilmesi amacıyla uzman gezici ekipler ve ağlar kurmak*” olarak düzenlenmektedir. AİHM, iyi bir ceza adaletinin gerçekleştirilmesi adına, insani nitelikli birtakım tedbirlerin alınmasının gerekli olduğu durumların ortaya çıkmasının imkân dahilinde olduğunu kabul etmekte ve özellikle ölümcül hastalığa yakalanmış kişiler veya sağlık durumu sürekli şekilde cezaevi koşullarıyla uyumsuz hale gelmiş kişilerin alıkonulmaya devam etmesinin 3. madde kapsamında değerlendirilebileceğini benimsemektedir. Türkiye’de

de ağır hasta mahpuslarla ilgili düzenlemelerin keyfiyete değil, objektif, açık ve anlaşılır güvenceye kavuşturulması gerekmektedir.

“Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK) 16/2 de, “*Maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellilik nedeniyle ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen mahkûmun cezasının infazı üçüncü fıkrada belirlenen usule göre iyileşinceye kadar geri bırakılabileceği*” düzenlenmiştir. Adli tıbbi yönden ağır bir hastalık veya engellilikten söz etmeden önce “*toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı*” ibaresinin ele alınmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Devlet, ağır hastalık karşısına, toplum güvenliği hususunu hangi amaçla, hangi ihtiyaç nedeniyle yerleştirdi, bu durumu nasıl yorumlamak gerekiyor? İnsancıl hukuk yerine düşman hukuku esas alınırsa maddeyi anlamak kolaylaşır. İktidarın öteki, düşman olarak nitelendirdiği kişilere karşı bir tür savunması, refleksif, ağır bir cezalandırma davranışı... Bu yaklaşım, gündelik yaşamda “öteki” olarak nitelediğine neden hiçbir koşulda infaz tehiri uygulamadığını açıklar. Üstelik “*toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike*”nin ve kriterlerinin neler olduğu, değerlendirmenin nasıl yapılacağının tanımlanmaması, bu yetkinin idare eliyle tümüyle keyfi uygulanacağını kanıtıdır. Kimi dosyalarda bir polis memurunun, yaşadığı sokakta veya kentte kendi başına yaptığı tetkik sonrasında, ağır bir hasta mahpus hakkında “toplum güvenliği açısından sakıncalı” kararını verdiğini ve infaz tehirinin söz konusu dahi edilemediğine tanık oluyoruz.

Önceki konuşmacıların hukuksal mütalaaları bir hekim olarak beni aşıyor. Lakin nasıl tıbbi yalnızca tıpçılara bırakmamamız gerekiyor- sa hukuku da hukukçulara bırakmamamız gerektiğini kavramamız gerekiyor.

Cezaevlerinde Sağlık Hakkına Ulaşım

Ulusal mevzuat, uluslararası sözleşmelerde ve kurallarda sağlık hakkıyla ilgili tüm tanımları içermesine veya atıf yapmasına karşın, uygulamada bunların dikkate alınmadığı gözlenmektedir. İnsanlığın evrensel değerleri ve toplum vicdanı, tutuklu ve hükümlülerin gereksiz acı ve mağduriyetten korunmasını, sağlık hizmetlerine eşit şartlarda ulaşmasını gerektirir. Cezaevlerinde birinci basamak düzeyinde sağlık hizmeti sunulmakta, kampüs hastaneleri ve R-Tipi cezaevleri ise sağlığı değil, alıkonmayı öncelemektedir. Türkiye İnsan Hakları Kurumu ile 2014 yılında Metris R tipi cezaevine yaptığımız ziyarette, hareket kabiliyeti olmayan, elleri, ayakları bulunmayan ve tek başına hareket edemeyen hastaların buralarda tutulduğuna, kronik hastaların sağlık hizmetine ulaşmasında, tedavilerini sürdürmesinde gecikmeler yaşandığına, tedavilerin aksadığına tanık olduk.

Sosyal devletin temel görevlerinden biri “sağlık hizmetlerinin eşit, nitelikli ve herkesin ulaşabileceği bir şekilde sunumunu” sağlamaktır. BM İnsan Hakları Komitesi, alıkonuların sağlık hakkının, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nde güvence altına alınan yaşam hakkı (md. 6) ve işkence yasağı (md. 7) kapsamına girdiğini, tutuklu ve hükümlülere uygun ve yeterli tıbbi bakımın sağlanması yükümlülüğünün insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı (md.10) kapsamında olduğunu vurgulamıştır.

AIHM, “İyi bir ceza adaletinin gerçekleştirilmesi adına, insani nitelikli bir takım tedbirlerin alınmasının gerekli olduğu durumların ortaya çıkmasının imkan dahilinde olduğunu kabul etmekte ve özellikle ölümcül hastalığa yakalanmış kişiler veya sağlık durumu sürekli şekilde cezaevi koşulları ile uyumsuz hale gelmiş kişilerin alıkonulmaya devam etmesinin 3. madde kapsamında değerlendirilebileceğini,” ifade etmektedir. AIHM kemoterapi gören lösemi hastası Moisel ile ilgili

kararında, hastalığı ilerlemeye devam ederken alıkonulmaya devam edilmesinin insan hakları ihlali olduğunu ve devletin tazminat ödemesi gerektiğine hükmetmiştir.

Adli Tıp Süreci

Tedavi veya adli tıp raporu alınması için hastaneye yapılan sevkler ise ayrı bir sorun alanıdır. Uygulamada, Adalet Bakanlığı'nın belirlediği tam teşekküllü hastanelerden alınan raporlar Adli Tıp Kurumu sürecinde bekletilmekte, kimi zaman hastalar ring araçlarıyla saatler boyunca süren yolculuklarla İstanbul Adli Tıp Kurumu'na çağrılmakta ve çoğu dosya ret kararıyla geri gönderilmektedir. Hastaların bekletildiği koşulların olumsuzluğu ve rutin tedavilerinin sürdürülmemesi hastalıklarının daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. AİHM 5 Mart 2013 tarihinde, Gülay Çetin/Türkiye kararı ile "ağır hastalığı olan tutukluların korunmasına yönelik mevcut düzenlemelerin yeterince açık, öngörülebilir ve etkili olmadığına karar vermiştir. Kararda, tutuklu ve hükümlülerin Adli Tıp Kurumu tarafından heyet raporlarına rağmen tekrar muayeneye çağırılması ve bu durumun gecikmeye neden olması" eleştirilmiş ve Türkiye işkence yasağını ihlal ettiği için mahkûm edilmiştir. Adalet Bakanlığı, cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sağlık hakkını güvence altına almak, söz konusu hizmetin Sağlık Bakanlığı ile işbirliği içinde yürütülmesini sağlamakla yükümlüdür.

Kocaeli Üniversitesi Adli Tıp Anabilim Dalı'na 2006-2015 (Ocak-Mart) arasında ceza infaz tehiri kapsamında gönderilen 34 kişi hakkında düzenlenen 39 rapor incendi. Değerlendirilen kişilerin yalnızca biri kadındı. İnfaz tehiri için 41-50 yaş aralığında olan kişilerin sayıca yüksek olduğu görüldü. Karar için gönderilen kişiler arasında tutuklu mahpusların yer alması ise, başka bir soruna işaret ediyordu.

Gönderilen kişiler, hastalıkları ilgilendiren uzmanlık alanlarından öğretim üeleriyle birlikte muayene ve incelemeleri tamamlandıktan sonra değerlendirilmekte ve rapor düzenlenmektedir. Mevzuat nedeniyle üniversite tarafından düzenlenen raporlar ATK'ye gönderilerek tekrar değerlendirilmiştir. Gerekli muayene ve incelemeler tamamlanmış, karar alanın yetkin öğretim üeleriyle birlikte verilmiş olmasına karşın, raporlar bilimsel derecesi ve mesleki deneyimi daha az olan ATK uzmanlarının onayına bağlı kılınmaktadır. Eğitim ve araştırma hastaneleri, üniversiteler insan gücü ve teknik olanaklara sahip, bilimsel standartlarda inceleme yapan kurumlar olmasına karşın kararların tartışıldığı ATK'de uzmanların karar verebileceği ve değerlendirme yapabileceği laboratuvarlar ve görüntüleme olanakları bulunmamaktadır. ATK kurulları farklı uzmanların bir arada yer aldığı sağlık kurulu yapısına benzemektedir. Raporun altında çok sayıda imza olmasına karşın, değerlendirilen alandan bir ya da iki uzman yer almakta, bazen alanın uzmanı dahi olmadan rapor düzenlenebilmektedir. Konunun uzmanı beş profesörün imzaladığı rapor, tek bir uzman tarafından reddedebilir. Neye dayanarak geri çevirdiğine dair tek satır yazı yazmasına gerek yoktur. Çünkü otorite bu gücü ATK'ye tanımış, bilimsel bilgiye değil, bağlılığa vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, AİHM'e yapılan başvurularla otoriteden gücünü alan, hatalı kararlar ortadan kaldırılmakta ve mahkûm edilmektedir. Bilim hiyerarşiye, otoriteye yaslanamaz, bir hastalık sahip olduğunuz erkle değil, o hastalık ve tedavisi konusundaki bilgilerinizle iyileştirilebilir.

Çalışmada dikkat çeken bir başlık sevk süreleri olmuştur. Cezaevi müdürlüğünün sevk yazısının tarafımıza ulaşmasına kadar geçen ortalama süre 15 gün olarak hesaplandı. Süre aralığı ise 0-147 gündü. Rapor düzenlenmesi için geçen ortalama süre 61 gün, en uzun süre ise 261 gündü. Yani "ağır hasta" olduğu söylenen bir kişi

hakkında neredeyse 7 ay sonra rapor verilmişti. Bu kişi hakkında düzenlenen raporun daha sonra ATK tarafından değerlendirileceğini de dikkate alınırsa “ağır hastaların” durumunun ne kadar ciddi olduğu anlaşılabilir.

Bir hastada yaşanan travmatik süreci paylaşmak istiyorum. Cezaevinin sevk tarihi 7 Ocak, kişi 23 Ocak'ta Devlet Hastanesi'ne ulaşıyor. Devlet Hastanesi 11 Şubat'ta hastanın üniversite hastanesine sevk edilmesi gerektiği kararını veriyor. Cezaevi müdürlüğü bunun üzerine 28 Mayıs'ta üniversiteye sevk yazısı yazıyor. Hasta üniversiteye 3 Haziran'da geliyor. Durumu çok ağır olduğu anlaşılan hasta hastaneye yatırılmasına karşın 6 Haziran'da kaybediliyor. Aynı kentte yer alan bir cezaevinden kişinin değerlendirileceği birime gönderilmesi neden bu kadar uzar. Daha önce buna dair birkaç noktaya değinmiştim. İnsan gücü, araç gereç yetersizliği, bürokratik işlemler gibi somut bir açıklaması olmayan nedenler daha ilk aşamada gecikmelere yol açıyor. Kimi hastaların getirilme koşullarında yaşanan ihlaller nedeniyle sevkleri reddetmesi, ilgili birimlerde mahpus hastalar için güvenlik sağlanamaması gerekçesiyle her inceleme ve değerlendirme için cezaevinden getirtilerek sürdürülmesi sağlık hakkına ulaşmada ciddi bir engel. Tanının kesinleştirilmesi için yapılacak değerlendirme ve incelemelerin artması da bu sürenin artmasına neden oluyor.

Anabilim dalında düzenlenen raporların 26'sında infazın tehir edilmesi, 1'inde ek inceleme ve değerlendirme yapılması gerektiği, 11'inde ise infaz tehiri kapsamında olmadığı belirtilmiş. Buna karşın 26 raporun yalnızca ikisinde ATK infaz tehiri gerektiği kararını vermiş. Diğerlerinin ise cezaevinde sağlık hizmetini alabileceği belirtilerek infazına engel bir durum olmadığına hükmedilmiş. Bu farklılık neden kaynaklanmakta, yanlış bir tanı, eksik bir inceleme nedeniyle mi bu farklılık oluşmuş. Hayır. Ne farklı bir tanı var, ne de

eksik bir inceleme... Farklı karar verilen hastalıkların neler olduğuna göz atarsak neden söz ettiğimiz daha iyi anlaşılabilir. Kanser, ağır kalp damar, hematolojik, nöro-psikiyatrik hastalıklar ve körlük gibi durumlarda infaz tehiri yönünde karar vermediği gibi; ikinci, üçüncü basamak sağlık kurumlarında tedavi edilmesi gereken hastaların cezaevi ortamında yaşamını idame ettirmesinin mümkün olduğu veya resmi sağlık kuruluşlarının mahkûmlara ayrılan bölümlerinde geçirmesinin imkân dahilinde olduğu hükmünü veriyor. Kişinin nasıl bir sağlık hizmeti alması gerektiği, hangi koşullarda tedavilerini sürdürmesi gerektiği, tedaviye rağmen hastalığın nasıl ilerleyeceği belirtilmiyor. Bu, tıbbi bir yaklaşım değil.

Cezaevlerinin sağlık hizmetlerinin ne durumda olduğunu hatırlamak gerekiyor. Cezaevleri, revirler, rehabilitasyon cezaevleri bu koşulları taşıyor mu? TİHK bu birimlerde var olan sorunları raporlarına yansıttı. Hasta güvenliği, hijyeni, aydınlatması ve en önemlisi, sağlık hizmeti yönünden yetersiz olan mekânlar. Hareket etme olanağı bulunmayan ve tek başına tutulan bir mahpusun eline verilen bir butonla acil durumda haber vermesi bekleniyor. Bir hasta mahpusun başka bir hasta mahpusa yardımcı olacağı düşünülüyor. Mahremiyetlerine özen gösterilmiyor, ağır hastalar özel eşyalarını yakınları yoksa kendileri yıkamak zorunda kalıyor. Tedavi için bir kuruma yönlendirildiklerinde de sevk sırasında yaşanan sorunlar yeniden karşısına çıkıyor. Sağlık kurumlarında genellikle ring araçlarında veya uygun olmayan koşullarda bekletiliyor ve hastanelerde herkesin göreceği şekilde hareket ettiriliyorlar. Tüm bunlar hastalarda ruh sağlığının da olumsuz etkilenmesine neden oluyor.

Ağır hasta mahpuslar, hastanelerde “mahpus koğuşları”na yatırılmaktadır. “Mahpus koğuşları”, güvenlik ve denetim gerekçesiyle, hastanelerin bodrum katlarında, izbe, ulaşımı güç, yeterli aydınlat-

ması ve havalandırması olmayan yerlere inşa edilir. Bu mekânlar, mahpusların etkin ve düzenli sağlık hizmetine ulaşmasına engel oluşturmaktadır. Mekânın koşulları, hastalar açısından kısıtlayıcı ve moral bozucu ortamlar olduğu gibi, bölümde görev yapan personelin hizmet sunumunu etkilemekte ve tükenmişliğe yol açmaktadır. Mahpus koşulları sağlık hizmetinin temel felsefesine ve uygulama mantığına aykırıdır. Sağlık hizmeti, uzmanlık alanlarına göre ayrılmış, hastalıklara, hastaların tedavisine odaklanmış özelleşmiş bir hizmettir. Hastalar sağlık kurumlarına meslek grupları, kişisel veya toplumsal özelliklerine göre kabul edilmez. “Mahpus koşulları”nı iyileştirmek yerine, hastaların hastalıklarıyla ilgili servislere yatırılarak tedavilerinin sürdürülmesi, sağlık hizmetine ulaşmayı ve konusunda özelleşmiş sağlık çalışanlarının rutin takipleri yapabilmelerini kolaylaştıracaktır.

Tutuklu ve hükümlülerin sağlık hizmetlerine daha kolay ve hızlı ulaşmalarını sağlayacak tedbirler alınması, ceza infaz tehiri kapsamındaki mahpusların durumunun acil olgu gibi değerlendirilerek muayene, tetkik ve görüntülüne işlemlerinin hızla yürütülmesi gerekmektedir. Adli Tıp Kurumu'nun yapısı, iş yükü ve sahip olduğu tıbbi olanaklar, ilgili hastaları değerlendirmek için yetersizdir. Bilimsel anlamda ATK'nin diğer sağlık kurumlarından farklı bir hiyerarşik konumu ve yetkinliği bulunmamaktadır.

ATK'nin sorumluluğu tanı koyulan hastalıkla ilgili bilimsel değerlendirmeler yapmak ve yargıyı aydınlatmaktır. Yıllar önce Güler Zere hakkında ATK Başkanı Haluk İnce, “Hastayla ilgili vereceğimiz kararda, hastanın yararını düşündüğümüz kadar toplumun bazı kesimlerinin düşüncelerini de düşünmek zorundayız,” demişti. Adli tıp raporunun hedefi kamuoyuna mesaj vermek, hâkime ne karar yazdıracağını dikte etmek değildir... Hekimlik mesleği, karşısına gelen

kişinin sosyal statüsüyle, siyasi görüşüyle, gerçekleştirdiği eylemin niteliğiyle değil, hastalığıyla ilgilenir. Hastasını sağlığına kavuşturmak, hastalanmamasını sağlamak ve ona zarar verecek eylemlerden kaçınmak durumundadır. Bu tutumun dışında çıkıyorsa, o kişinin inancından, hekimliğinden, insanlığından söz etmek olanaksızdır. Kamuoyunun ATK dahil olmak üzere bu ülkenin bilim yapılarından beklediği davranış, hukukun sağlıklı karar vermesine yol açacak objektif, güncel bilimsel bilgileri içeren kararlar vermesidir.

Cumhurbaşkanlığı affı için Adalet Bakanlığı, genelge yoluyla Adli Tıp Kurumu'nca rapor düzenleneceğine işaret ederken, 5275 sayılı CGTİHK'de infazın, Adli Tıp Kurumu'nca düzenlenen ya da Adalet Bakanlığı'nca belirlenen tam teşekküllü hastanelerin sağlık kurullarınca düzenlenip Adli Tıp Kurumu'nca onaylanacağı hükmü yer almıştır. ATK'nin, infaz tehiri ve cumhurbaşkanlığı affı konularında bugüne kadar vermiş olduğu raporların değerlendirilmesinde “yerleşik, bilimsel ve objektif” bir ölçütü bulunmaması, sağlık kurumları arasında ortak bir dil kullanılamamasına da yol açmaktadır. Tüm tanı ve tedavi süreçlerini yürüten sağlık birimlerinin hastaları hakkında karar verememesi, anlaşılır bir durum değildir. Bu durum, hastaların Adli Tıp Kurumu-Cezaevi-Hastaneler arasında mekik dokumasına yol açmakta, süreç gereğinden fazla uzamakta ve cezaevlerinde ölümlere neden olmaktadır.

İnsan hakları, evrensel hukuk ilkeleri ve kamu vicdanı, yasa maddelerinde değişikliğe gidilerek ölümcül hastalığa yakalanan, ağır hasta ve engelli olan mahpuslar konusunda daha açık ve daha az yoruma yer bırakacak yasal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, hastalık, hastalığın neden olduğu sorunlar ve gündelik yaşantıya etkisinin hastaya özgü ve gerçeğe yakın değerlendirilmesini mümkün kılmak amacıyla, “ICF” kısaltmasıyla kullanılmak üzere

“İşlevselik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması”nı geliştirmiş ve devletlerin sağlık otoriteleri de bu sınıflamayı onaylamıştır. ICF, mahpuslarda hastalık, sağlık durumu ve gereksinimleri belirlemek, çelişkileri ve tartışmaları gidermek için kullanılabilir bir sınıflama modelidir. Aksi durumda yetkinin keyfi kullanıldığı ve bilimsellik taşımadığı iddialarının önüne geçmek olanaklı değildir.

Yaşam hakkı, insan hakları kapsamında en temel ve kutsal haktır. Bu hakkın ortadan kaldırılması, bu hakka ulaşımın engellenmesi söz konusu olamayacağı gibi, izlenecek yolun ve tedavilerin hangi koşullarda, nasıl uygulanacağı da ancak tıbbi standartlarla tanımlanabilir.

Diyerek sözlerimi tamamlamak ve sabrınız için teşekkür etmek istiyorum.

ADLİ TIP KURUMU VE HASTA MAHPUSLAR

Berivan Korkut*

Öncelikle dinlemeye gelen herkese çok teşekkür ederim. Size bu sunumda ağır hasta mahpusların sorunlarını, bu mahpuslara ilişkin yasal mevzuatı ve Adli Tıp Kurumu'nun bu süreçteki yerini anlatmaya çalışacağım.

Türkiye'de ağır hasta ve bakıma muhtaç mahpuslara ilişkin ulusal mevzuatta çok fazla düzenleme bulunmamaktadır. En temel düzenleme 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 16. Maddesinde yapılmıştır. Bu madde hakkında da aslında oldukça yanlış bir kanı hâkim, öncelikle belirtmeliyiz ki bu madde herhangi bir cezasızlık durumuna yol açmaz ve kişinin cezasını ortadan kaldırmaz. Madde zaten "hapis cezasının infazının hastalık nedeni ile ertelenmesi" üst başlığıyla düzenlenmiştir ve infazı sadece belirli bir süre ertelemeyi içerir. Bu süre, ertelemeye

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu üyesi

esas alınan sağlık raporunda belirtilir, mahpuslar için Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından sağlık raporunda belirtilen süreler dahilinde, herhangi bir süre belirtilmemişse birer yıllık sürelerle infaz geri bırakılabilir. Takip ettiğimiz dosyalardan yola çıkarak belirtebiliriz ki infazlar üç ya da altı aylık periyotlarla ertelenmekte ve ikinci erteleme kararı da çok nadiren verilmektedir. İnfazın geri bırakıldığı süre zarfında mahpusun uyması gereken yasal sorumluluklar da yasada tanımlanmıştır. Kararı veren cumhuriyet başsavcılığının talimatıyla infazı geri bırakılan mahpusun takibi kolluk kuvvetleri tarafından düzenli olarak yapılır. İnfazı geri bırakılan mahpus, yasada belirtilen kurallara uymadığı takdirde geri bırakma kararı anında iptal edilir.

Bu yasadan yararlanabilmek için mahpusun kendisi, avukatı veya vasisi başvuru yapabilir. Başvurular mahpusun tutulduğu yerin cumhuriyet başsavcılığına yapılır ve savcılık mahpusun hapisshane- de tutulan sağlık dosyaları üzerinden inceleme başlatır. İlk inceleme sonrasında ya mahpusun talebini reddeder veya incelemeye alır. İnceleme aşamasında mevcut sağlık raporları yetmez hasta mahpusun sağlık durumunun tekrar incelenmesi gerekir. Adli Tıp Kurumu'nun önemi tam da bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Yasa kapsamında devlet veya üniversite hastanelerinden alınan raporlar yeterli bulunmamaktadır. Ağır hasta mahpuslar konusunda tek karar verici merci Adli Tıp Kurumu'dur. Mahpusun tam teşekküllü devlet veya üniversite hastanesinden "hapiste kalamaz" raporu almasının ve bu raporun uzman doktorlar tarafından düzenlenmiş olmasının yasada hiçbir karşılığı yoktur, infazı ertelenmesi kararında tek bağlayıcı sağlık kurulu raporu Adli Tıp Kurumu'nun verdiği rapordur. Sivil toplum örgütlerinin ve meslek odalarının bu konudaki en temel eleştirisi de bu noktadadır, bağımsızlıkları ve uzmanlıkları tartışmasız olan devlet ve üniversite hastanelerinin raporları yerine, neden bağımsızlığı tartışmaya açık olan Adli Tıp Kurumu karar mercidir?

Adli Tıp Kurumu çalışanlarının direkt Adalet ve Sağlık Bakanlıkları tarafından atanması bu kurumun bağımsızlığı ve tarafsızlığı noktasında ciddi kaygılara yol açmaktadır. Adli Tıp Kurumu'nun tarafsızlığı tartışması sorunun sadece bir boyutudur, bunun dışında da mahpusun yasaya başvurusunu doğrudan etkileyen birtakım olumsuzlukları vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Öncelikle mahpuslar hakkında karar verecek olan adli tıp kurumları sadece belirli merkezlerde toplanmıştır. Hasta mahpuslar, 16. Madde uyarınca başvuru yaptığı takdirde, durumlarının raporlanabilmesi için bu merkezlerden birine sevk edilmek zorundadır. Örneğin siz Gümüşhane'den başvurduğunuzda, Adli Tıp Kurumu'nun incelemesi için İstanbul'a sevk edilirsiniz. Bulduğunuz ve ailenize yakın olan hapisaneden, başka bir hapishaneye gitmeniz ve burada uzun zaman Adli Tıp Kurumu'na çıkarılmayı beklemeniz gerekir. Bu, hasta mahpusun ailesinden oldukça uzak bir yere sevk edilmesi anlamına geliyor ve tekrar yakın bir hapishaneye uzun süre veya hiç dönememesi riskini barındırıyor. Bu durum, tüm bu süre zarfında ağır hasta mahpusların en çok ihtiyaç duyduğu aile görüşü ve aile desteğinden uzak kalmalarına sebep olmaktadır. Bizim durumlarını takip ettiğimiz iki yaşlı mahpusu örnek olarak verebiliriz. Biri 83 yaşında ve oğluyla birlikte aynı hücrede kalan bir mahpus. Eğer başvuru yaparsa oğlundan uzun zaman ayrı kalma veya bir daha onun yanına dönememe korkusuyla başvurmuyor. Bir diğer mahpus 1930 doğumlu, Şırnak'ta ailesine yakın bir hapisanede yatıyor ve başvuru halinde uzak bir yere sevk edileceğini ve aile üyelerinin onu düzenli ziyarete gelemeyeceğinden endişelendiği için başvuru yapmak istemiyor. Aynı zamanda her iki olayda da kişiler 16. Maddeden infazlarının ertelenmesinin çok düşük bir ihtimal olduğunu düşünerek başvuru yapıp başka bir hapishaneye sevk edilmek istemiyorlar, ki çok da haksız sayılmazlar. Ailesinden

uzak bir hapisaneyeye sevk edilip geri dönemeyeceklerini düşündükleri için 16. Maddeye başvurmayan birçok mahpus olduğunu söylemek mümkün. Devlet ve üniversite hastanelerinin raporlarının infaz ertelenmesi için yeterli olması durumunda bu mahpuslar rahatlıkla başvuru yapabilecektir.

Yine bir diğer sorun, Adli Tıp Kurumu'na başvuru yapıldıktan sonra insanların uzun zaman rapor hazırlanmasını beklemeleridir. Sınırlı sayıdaki Adli Tıp Kurumu ve sınırlı sayıdaki adli tıp çalışanı olması başvuru yapan kişilerin ayları bulan sürelerle rapor almak için beklemelerine sebep olmaktadır. Bahsettiğimiz ağır hasta mahpusların birçoğunun acil tedavi edilmesi gerektiği düşünülürse, bu bekleme süreleri kişilerin tedavi süreçlerini çok olumsuz etkilemektedir. Çoğu zaman hasta mahpuslar tüm tedavi olanakları tükendikten sonra infaz ertelenmesi alabilmekte ve infaz ertelendikten kısa bir süre sonra da hayatlarını kaybetmektedirler.

Bize gelen mahpus mektuplarından yola çıkarak belirtebileceğimiz bir başka nokta ise, Adli Tıp Kurumu'nda görüşmelerin çok kısa tutulmasıdır. Aylarca Adli Tıp Kurumu'na çıkmayı bekleyip ancak bir iki dakika görüşebildiğini belirten mahpuslar vardır. Yine bu görüşmeler esnasında Adli Tıp Kurumu görevlilerinin hekim-hasta ilişkisi kurmaktan uzak oldukları ve daha çok bir devlet memuru tavrıyla yaklaştıklarını belirtmektedirler. Örneğin %90 görme engelli bir mahpus mektubunda, Adli Tıp Kurumu uzmanı ile görüşmesinin üç dakika sürdüğünü, görüştüğü kişinin kendisine oldukça kaba yaklaştığını, elinde devlet hastanesi tarafından düzenmiş raporlar olmasına rağmen, “Şimdi sen görmüyor musun, numara yapma, cidden mi görmüyorsun, yemin et görmüyorum diye” tarzında sorular yönelttiğini belirtmiştir. Adli Tıp Kurumu'nun raporlarına itiraz mümkün, ancak ağır ceza mahkemeleri üzerinden yapılabiliyor bu

da oldukça yavaş işleyen ve sıklıkla hasta mahpusun aleyhine sonuçlanan bir süreçtir.

Adli tıp kurumlarının kararlarının ciddi anlamda denetlenemez oluşu ve yasa metninde birçok noktanın yoruma açık olması sorunun çözümsüzlüğünü artırmaktadır. Örneğin 16. Madde kapsamında hapis cezasının ertelenmesi için temel kriter cezanın infazının mahpusun hayatı için “kesin tehlike” teşkil etmesidir. Bu konu tartışmaya oldukça açıktır, hangi durumlarda kişinin hayati tehlikesi kesindir, bu nasıl belirlenir? Bunu hapishanenin verili koşullarıyla birleştirmedeğimizde bu tanımı nasıl yapılabılıriz? Örneğin dışarıda üçüncü seviyedeki bir kanser hastasıyla, hapishanede bulunan bir mahpusun üçüncü derecede kanser hastalığının yarattığı hayati tehlikeyi aynı noktadan mı değerlendireceğiz. Bu durumda iki hasta arasındaki hayati tehlike kavramı ve risk faktörleri hakkında ciddi bir fark olduğunu belirtmemiz gerekir.

Konuya açıklık getirmesi açısından derneğimize gelen mektuplardan bir örnek vermek istiyorum. Bize mektup yazan bir mahpus, dışarıdayken geçirdiği bir kaza nedeniyle gözüne ameliyatla silikon takıldığını ve üç ay sora basit bir göz ameliyatı ile çıkarılması gerektiğini yazmış. Normal koşullarda bu ameliyatın hasta için herhangi bir risk veya hayati tehlikesi yok. Mahpusun üçüncü ayında ameliyata gitmesi gerekiyor ama mahpus kelepçeli muayeneyi kabul etmediği için tedavisi zamanında yapılmıyor. Sonrasında 15 Temmuz olaylarının yarattığı yoğunluk bahane gösterilerek hastaneye sevk edilmiyor. Ameliyatını beklerken bulunduğu hapishaneden istemi dışında başka bir hapishaneye sevk ediliyor. Burada da tekrar hastaneye gidebilmek için uzun zaman beklemesi gerekiyor. Sonrasında hastaneye bir kere götürülüyor ve doktor bu konuda uzman olmadığını ve uzman doktorların bulunduğu bir hastaneye sevk edilmesi gerektiğini belir-

tiyor. Bu süreç tam sekiz ay devam ediyor. Sekizinci ayın sonunda bu mahpus bir gözünü kaybediyor ve diğer gözünü de kaybetme riski var. Dışarıdaki bir insanın zamanında yapılan bir ameliyat ve kısa süreli bakımla çok rahat tehlikesiz atlatılabileceği bir hastalık, hapishanede ki bir mahpusun gözünü kaybetmesine sebep olabiliyor.

Yine başka bir örnek vereyim Ali Kurban, kendisi böbrek hastası 64 yaşında 1992 yılından beri hapishanede, müebbet hapis cezası almış. Bu mahpusunun günlük olarak düzenli şekilde diyaliz makinesine bağlanması gerekiyor. Kendisi bulunduğu Metris Rehabilitasyon Tipi Ceza İnfaz Kurumu'ndan istemi dışında sevk edildi. Ring aracıyla neredeyse bir gün süren bir yolculukla Silifke M Tipi Ceza İnfaz Kurumu'na götürüldü, burada tedavilerine devam edilmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşadı ve ardından kısa bir süre sonra tekrar istemi dışında uzun bir ring yolculuğuyla Menemen T Tipi Ceza İnfaz Kurumu'na sevk edildi. Burada da tedavilerinin düzenli yapılmadığına dair birçok başvurusu oldu ve tüm bu süreçlerin bu mahpusun sağlığı üzerinde çok olumsuz etkileri olduğunu belirtme bile gerek yok sanırım.

Bir yanda dışarıda daha sağlıklı beslenme olanaklarına sahip, diyet yemeklerinin içeriğini hastalığına uygun bir şekilde belirleyebilen, düzenli olarak hastaneye giden ve aynı uzman hekimle tedavisini devam ettirebilen, istediği takdirde farklı doktor görüşlerine başvurup, farklı tedavi olanaklarını deneme imkânı olan bir hasta mevcut. Diğer tarafta düzenli ve hastalığına uygun diyet yemeğiyle beslenme olanaklarında yoksun, bir koğuştta 20 kişiyle hijyenik olmayan bir ortamda kalan, kemoterapi veya diyalize bile sağlıksız ring araçlarıyla götürülen; güvenlik, jandarma yokluğu, hastane doluluğu gibi gerekçelerde hastaneye düzenli gitmesi ve düzenli tedavi edilme imkânları olmayan; hastalığı ne kadar ciddi olursa olsun, tek bir uz-

man hekim gözetiminde düzenli tedavi edilmek yerine, her seferinde hastanede bulunun ve dosyasına hâkim olmayan pratisyen hekimlerle görüşmek zorunda kalan hasta mahpus yer alıyor.

Bu sebepten hapsedilmiş bir insan ile dışarıda tedavisini düzenli olarak görebilme olanağına sahip bir insanın hastalığını nitelendirirken cezaevi koşullarını mutlaka dikkate almak durumundayız. Fakat maalesef yasada bu konuda ciddi bir sorun var. Tam da bu sebepten hapisanedeki “hayati tehlikeden” bahsedeceksek, imkânların kısıtlılığı, koşullar ve o koşullar içerisinde kişinin tedavi olanakları üzerinden de bir düzenleme yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Yasa bu haliyle hastalığın ölümcül olmasını tanımlarken, kişinin bir ya da birden çok hastalık nedeniyle yaşadığı sağlık sorunlarını, ciddi risk altında olmayı ya da hapsedilmenin mahpusta geri dönüşü mümkün olmayan hasarlar bırakması gibi durum ve olasılıkları tamamen göz ardı etmektedir. Süreğen hastalıklar noktasında yapılan başvurulara, sosyal sigortalar kurumumuz hastanın masraflarını karşılıyor, hasta istediği takdirde dilekçe vererek doktora çıkabiliyor, işte A hastanesi de bu hastalığı tedavi edecek kadar teşekküllüdür gibi standart bir cevap verilir. Bu cevap verilirken hapisanenin nesnel koşulları ve yaşanan sorunlar görmezden gelinir. Yasanın bir diğer sıkıntılı noktası ise hastalığın seyrine ilişkindir. Kişinin hastalıkları hayati tehlike aşamasında olmasa bile hapisane koşulları nedeniyle kısa bir süre sonra bu aşamaya geleceğini hesaplamak gerekmektedir. Bunu dikkate almak yerine hastalığın hayati tehlike oluşturacak kadar ilerlenmesi beklenmekte ve infazın ertelenmesi ancak bu ölümcül aşamaya bağlı hale getirilmektedir.

Bir diğer sorun, madde her ne kadar öncelikle hükümlüler hakkında düzenlenmiş olsa da hasta tutukluların durumudur. Tutukluluk hali, yargılama sürecinde tedbir amaçlı bir kapatılma olduğundan, bu ki-

şiler hakkındaki her türlü salıverme kararının da ancak yargılamayı yapan mahkemenin yetkisinde olduğu ve bu nedenle 16. Madde'ye dayanarak bir başvuru yapamayacakları varsayılır. Ağır hasta tutukluların 16. Madde kapsamında başvuru yapıp yapamayacakları tartışmalıdır.

Son dönem bu konu tutuklu bulunan Sibel Çapraz üzerinden kamuoyunun gündemine çokça taşındı. Kendisi dışarıdayken birçok ameliyat geçiriyor ve bu ameliyat süreci devam ederken tutuklanıyor. Bağırsakları dışarıda, düzenli olarak doktor kontrolünde olması ve hijyenik bir ortamda tutulması gerekirken serbest bırakılmıyor. Benzer bir örnek de bizimle mektuplaşan mahpuslardan biri olan Şiyar Sav, 19 yaşında, dışarıda tedavileri devam ederken gözaltına alınmış ve tutuklanmış. Onun da bağırsakları dışarıda ve tutuklu bulunduğu bir yıl içerisinde düzenli tedavileri yapılmadı. Dışarıdayken bir ameliyat olmuş, şu an ikinci ameliyatın yapılması gerekiyor. Defalarca başvurduktan sonra hastaneye sevkini gerçekleştirdiler. Tam ameliyat olacakken, kendisinin deyimiyle “neredeyse ameliyat masasından” belge eksikliği gerekçe gösterilerek ameliyat edilmeden hapisaneye geri gönderildi. Üç aylık bir uğraştan sonra hastaneye tekrar sevki yapıldı. Hastanede ameliyatı yapacak doktor, görevli personele, “yapacağı ameliyatın tehlikeli olduğunu, bu kişinin mahkûm koğuşunda mikrop kapma riski çok yüksek olduğunu, ameliyat sonrası hastanenin yoğun bakım servisinde bekletilmesi gerektiğini, aksi takdirde ciddi bir hayati tehlikesi olduğunu ve kendisinin bu riski alamayacağını” belirtiyor. Doktorun hastanın ameliyat sonrasında hastanın yoğun bakımda kalması yönündeki uzman görüşü, kolluk güçleri tarafından “güvenlik” gerekçesiyle kabul edilmiyor ve hasta tekrardan ameliyatı yapılmadan hapisaneye geri götürülüyor.

Şimdi bu gerçeklik üzerinden baktığımız zaman ne 16. Madde ne

Adli Tıp Kurumu ağır hasta mahpusların hayatlarını güvence altına alacak, onları geri dönüşü imkânsız bir şekilde hastalanmasını engelleyecek ya da ağır sakatlıklar bırakmayacak güvenceler tanıyor.

Yine 16. Madde kapsamında, maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellik nedeniyle “ceza infaz koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen” mahpuslara ilişkin bir düzenleme vardır. Bu maddede engellik nedeniyle kişinin dayanması gereken bedensel acılar veya karşı karşıya kaldığı kısıtlamalar dikkate alınmaz. Maddede “hayatını yalnız devam ettirebilme” gibi yoruma açık bir düzenleme söz konusudur. Kişi hangi koşullarda yaşamını devam ettirebilir sorusunun raporlaması tıbbi olarak oldukça zordur. Yine mahpusun bulunduğu hapisane koşullarının değerlendirme yapılırken yeterince dikkate alınıp alınmadığı da tartışmalıdır. Bu konuda da yazıştığımız mahpuslar üzerinden birkaç örnek vermek istiyorum. Metris R Tipi Ceza İnfaz Kurumu’nda tutulan Ali Haydar Yıldız, kendisi felç, bir sedyede yaşıyor ve bütün ihtiyaçları dışarıdan karşılanıyor. Bu kişi ceza ertelemesi alamıyor, çünkü hayatını tek başına sürdürebileceğini belirtiyorlar.

Yine başka bir örnek Eşref Yaşa, kalp krizi geçiriyor, hapisanede dışarıdaki gibi hemen ambulans aranır ve gelir olayı yok. Siz infaz koruma memurunu çağırırsınız, o yetkili kişiyi çağırır, o gerek görürse hastaneyi arar. Hapishaneleri şehrin çok dışında yaptıkları için, ambulansın gelmesi zaman alır. Şunu vurgulamak gerekiyor, oradaki çalışanlar müdüründen infaz koruma memuruna kadar, en hızlı biçimde ve gerçekten iyi niyetle yaklaşırsa ve o hastayı hayata döndürmek için sonsuz çaba harcarsa bile sonuç alamaz. Bir kere orada sağlık çalışanı yok, bir infaz koruma memurundan siz ilk yardım müdahalesini bekleyemezsiniz. İnfaz koruma memuru koşarak gidip müdürü çağırırsa, müdür koşarak gelse, koşarak gidip hastaneyi

arasa, ambulans hazır olup anında yola çıkarsa bile kalp krizi geçiren bir hastanın bu koşullarda hastaneyi götürülmesi en iyi ihtimalle bir saati bulur. Her zaman herkesin bu kadar iyi niyetli olmadığını, her şeyin de yolunda gitmediğini mektuplardan biliyoruz. Eşref Yaşa örneğinde olduğu gibi, hastaneye geç kaldırılıyor, götürüldüğü hastane ilçe hastanesi ve orada da müdahalede sorun yaşanıyor. Diyarbakır'a sevk ediliyor, sevk esnasında sorun yaşanıyor ve 22 saat müdahale edilemiyor ve geç müdahaleden kaynaklı komplikasyon yaşanıyor. Kendisi büyük oranda hareket kabiliyetini yitiriyor, ciddi hafıza sorunları yaşıyor, bize kendisi mektup yazamıyor, kendisi hakkındaki bilgileri ancak kız kardeşi üzerinden alabiliyoruz. Bu kişi 16. Madde üzerinden infaz ertelemesi alamıyor ve hayatını tek başına sürdürebileceğini belirtiyorlar.

Son örnek de Ergin Aktaş, belki basından takip etme olanağınız olmuştur, iki kolu olmayan bir mahpus ve tek başına bir hücrede tutuluyor. Devlet hastanesi ve diğer kurumların tek başına hayatını sürdüremez denmesine rağmen serbest bırakılmıyor. Bu kişinin hayatını tek başına, tek kişilik hücrede sürdürebileceğine karar veriliyor. Mantıksal olarak baktığımızda, hayatın normal akışına aykırı bir karar bu. Bu noktada hayatına tek başına sürdürememek nedir, neyi kapsar, bunun sadece yasalara ya da adli tıp kurumuna bırakılmadan ve tek başına tutulma ya da hayatını yalnız idameyi tanımlayacak kriterler gerekiyor.

Tüm bu anlattıklarımızdan sonra şunu belirtebiliriz ki bu yasa hapishanedeki hasta mahpusların sorunlarını çözmekten çok uzak ve ciddi yapısal değişikliklere gidilmesi lazım. Olumlu bir gelişme olarak söyleyeyim, Sezgin Tanrıku tarafından TBMM'ye bir kanun değişikliği teklifi sunuldu. Sadece bu kanun teklifinin kabulü bile sorunu –tam olmasa da– belirli ölçülerde çözebilir ve aslında bu da

sorunu çözenin çok zor olmadığını gösteriyor. Teoride hasta mahpusların her türlü tedavi olanağına sahip olduğu söyleniyor. Belli hapishanelerde diğerlerine göre görece iyi niyetli yaklaşımlardan kaynaklı, belki daha rahat tedavi olanakları oluyor ama bazılarında ise hiç tedavi göremiyorlar. İletişime geçtiğimiz infaz koruma memurları sürekli hepimiz kötü niyetli değiliz diye vurguluyor ama kişiler ne kadar iyi niyetli olursa olsun, bütün infaz koruma memurları tamamen sağlık için kendini seferber etmiş bile olsa yapısal bir sorun var burada, bizim vurguladığımız bu. Hapishanelerde düzenli sağlık çalışanı yok, hapishaneler de ambulans yok, hasta mahpuslar ring araçlarıyla ve jandarmalar eşliğinde taşıyor. Hapishane doluluk oranlarının arttığı bir dönemde güvenlik önceliği her türlü sağlık hizmetinin önüne geçiyor. Hasta mahpuslar düzenli tedavi edilmiyor. Eğer hasta mahpuslara düzenli tedavi imkânı sağlayamıyorsa Adli Tıp Kurumu'nun mevcut hapishane koşullarını doğru tahlil edip bu gerçeklik üzerinden vakaları incelemesi gerekiyor, bu yüzden 16. Madde bu haliyle, mevcut hapishane koşullarıyla şu an var olan sorunlara çözüm olmaktan çok uzak.

HAPİSHANELER VE İŞÇİ MAHPUSLAR

33

HAPİSHANEDE İŞÇİ OLMAK: Uluslararası Örnekler

Av. İdil Aydınoglu*

Merhabalar, öncelikle Amerika'daki mahpusların çalışma koşullarını ve 9 Eylül'de başlayan, üç aydır devam eden işçi grevine değinmek, ardından da CİSST/TCPS'in İtalya'da ziyaret ettiği bir hapishanede olumlu sayılabilecek çalışma koşullarından bahsetmek istiyorum.

Önce Amerika'dan başlayacağım. Benim de aslında yeni çalışmaya başladığım bir alan ve çalıştıkça durumun vahametinden çok etkilendiğimi söylemek zorundayım. ABD dünya nüfusunun %5'ine sahip ancak dünya mahpus popülasyonunun %25'i ABD hapishanelerinde bulunuyor. Dolayısıyla çok kalabalık bir kitleden bahsediyoruz. Yaklaşık 2.3 milyon kişi... Bu her 100 yetişkin Amerikalıdan birinin hapishanede olduğu anlamına geliyor. Sadece bu rakamlar bile hapsedmenin Amerika'da ne denli sık kullanılan bir yöntem olduğunu gösteriyor. Mahpus sayısındaki artış, hapishanelerdeki ko-

* Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu üyesi

şullar ve özellikle de ucuz emek gücüyle beraber düşünüldüğünde kölelik vurgusu önem kazanıyor.

Bugünkü sistemin, 245 yıl boyunca Amerika'ya getirilen Afrikalıların köleleştirilmesinin farklı bir versiyonu olarak tartışıldığını görüyoruz. Zira Amerikan hapishanelerine ilişkin tartışmalarda kölelik vurgusunun öne çıkmasının bir diğer sebebi, siyahların kapatılma oranlarının oldukça yüksek olmasıdır. Bugünkü hapishane nüfusünde oranlara bakmamız bu açıdan önemli. Beyazlar Amerika nüfusunun %64'ünü oluştururken hapishanelerin %39'unu, siyahlarla toplam nüfusun %13'ünü oluştururken hapishanelerin %40'ını oluşturuyorlar. Dolayısıyla siyahlara yönelik özel bir hapsetme politikası olduğunu bu rakamlarda da gözlemlemek mümkün.

Ayrıca hapishanelerdeki artışın katlanarak yükseldiği son 40 yılda, siyahlara yönelik özel bir politikanın varlığı da sık sık dile getiriliyor ve mahpus nüfusundaki genel artışı da bu politikanın bir sonucu olarak tartışmak mümkün gözüküyor. Amerika'daki politik siyah hareketinin uyuşturucu ticaretiyle ilişkilmesi ve burada önemli bir rol oynaması –ki bunun da devlet eliyle ve bir devlet politikası olarak desteklendiğini söyleyen görüşler çok– ardındansa devletin uyuşturucuya savaş açarak politik siyah hareketin lider ve üyelerinin hapsedilmesi 1970'lerde başlayan bu politikanın temelini oluşturuyor. 1980'de 200 bin olan hapishane popülasyonu Reagen döneminin sonu olan 1990'ların başında 1 milyona ulaştı ve Clinton döneminde de aynı ivmeyle hızlı bir biçimde yükseldi.

Tüm bunlara bağlı olarak bugünkü kölelik söyleminin rasyonel bir zemini olduğunu görüyoruz. Zira 1865 yılında kölelik kaldırıldığına, hapishaneler bir istisna olarak bırakılıyor. Yani bir kişinin suçunun karşılığında ceza olarak “kölelik” hukuka aykırı olarak tanımlanmıyor, yasaklanmıyor. Güney eyaletlerinde kölelerin kaldığı

yerlerin hapishanelere dönüştürülmüş olması, mimari olarak da süregelen bir sistemin var olduğunu gösteriyor. Mevcut koşulları ve bunların kölelikle ilişkilendirilmesini, bu tarihsel bağlamda değerlendirmek gerektiğini düşündüğüm için bu bilgileri vermek istedim.

Bugünkü Amerikan hapishanelerini ucuz işçi fabrikaları olarak tanımlamak mümkün. Zira fiziksel olarak çalışmasına engel olmayan her mahpus, hapishanelerde çalışmak zorunda. Nasıl çalışma koşulları var? İki farklı çalışma formatı var. Bunlardan biri hapishanedeki temel ihtiyaçları karşılamak: çamaşır yıkamak, bulaşık, yemek, tamir temizlik gibi işler... Bir diğeri ise üretim. Bu da iki biçimde gerçekleşebiliyor. Birincisi masa, sandalye, tekstil gibi alanlarda; diğeri ise toplam çalışmanın %4'ünü oluşturan endüstriyel üretim. Bu kapsamda çelik yelek, askeri taşıt parçaları gibi malzemeler ile orduya dahi üretim yapıldığını biliyoruz.

Bu üç üretim formatını dışarıdaki maaşlarla mukayese etmek istiyorum. ABD'de federal yasalara göre saat başı ücret 7.25 dolar olarak belirlenmiş. Bazı eyaletlere geldiğimizde bu rakamın 10, 15 dolara çıktığını görebiliyoruz. Peki bu hapishanelerde ne kadar? Günlük işlerde çalışan mahpusların saat başı ücreti 0.12 -0.40 sent arasında değişiyor. Ayda yaklaşık 43.2 dolar ediyor, bu kişilerin edineceği toplam tutar. Federal hapishanelerde, ki bunlar çoğunlukla birinci tip üretim yapıyorlar, saat başı asgari ücret 0.23 sentten 1.5 dolara kadar çıkabiliyor. Endüstriyel üretim formatı, Amerikan hapishanelerine ilişkin en önemli gündemlerden biri olan özel hapishanelerde görülüyor. Açılımı "Correctional Corporations of America" olan CCA isimli şirket, Forbes'un Amerika'nın en büyük 100 şirketi arasında yer alıyor. CCA, 70 kurum ve 70 bin mahpusu kapsayan bir faaliyet alanına sahip. Sistem şöyle işliyor, hapishane özel şirkete devrediliyor ve bu özel şirket, infaz koruma memurlarından psikoloğa, doktorla-

ra kadar her türlü personeli sağlamakla yükümlü. Bunun karşılığında da mahpuslara belli eğitimler verdiklerini, onları dışarıya hazırlayacak programları sunduklarını belirtiyorlar. Bu şirketin 2015'te edindiği gelir 1.9 trilyon dolar, ancak CCA'ya bağlı hapisanelerde bir mahpusa verilen en yüksek saat başı ücret 50 sent. Bu rakamlar, Amerikan hapisanelerindeki durumu ve neden sık sık kölelik vurgusunun yapıldığını göstermek için önemli.

Bunlara ek olarak mahpusların sosyal güvencesi ve emeklilik hakları yok. Fazla mesai ücreti veya hastalık izinleri de. Her gün çalışmak zorundalar, hapisanelerin çoğunda işbaşı sabah 4.30'da başlıyor. Şikâyet, protesto ya da işe gitmeme hakları yok. Bu durumda hücre cezası alıyorlar. Elektrik, beslenme gibi ihtiyaçların parası da mahpuslardan alınıyor. Amerikan sisteminde kaldığınız odanın parasını da talep ediyorlar bazı hapisanelerde. Dolayısıyla bir süreden sonra şöyle bir şeye eviriliyor: hapisaneye giriyorsunuz, kaldığınız hücrenin ve diğer ihtiyaçlarınızın parasını vermek zorundasınız, çalıştığınızda aldığınız para çok düşük hatta Teksas, Alabama ve Georgia eyaletlerinde mahpuslar ücret almadan çalışıyor dolayısıyla bunları ödeyemiyorsunuz. Eğer bu ihtiyaçlarınızı dışarıdakilerin desteğiyle karşılayamıyorsanız, hapisaneye borçlanmaya başlıyorsunuz. Dolayısıyla temel ihtiyaçlarınız için hapisane kredisi almaya başlıyorsunuz. Tahliye olduktan sonra ise bu parayı ödemeniz bekleniyor. Eğer ödeyemezsiniz, hapisaneye karşı borcunuzdan dolayı tekrar tutuklanıp hapisaneye dönüyorsunuz. Bu kendi kendini tekrar eden bir girdap gibi sizi sürekli hapisaneye döndüren bir sistem. Bu hapisanelerin suçlu üreten, suçlu, dolayısıyla da mahpus sayısını arttıran bir sistem olduğunu açıkça ortaya koyan bir örnek. Hapsedilen kişilerin tahliye sonrasında, özellikle de ekonomik olarak yeterli imkânlarla sahip olamadığı da bilinmekte. Bu noktada Amerika'daki yeniden hapsedilme oranının %75 olduğunu da belirtmek gereki-

yor. Yani tahliye olan her 4 kişiden 3'ü yeniden hapsediliyor.

Öte yandan mahpusların bir meta olarak konumlandırıldığını da görüyoruz. Texas eyaletindeki mahpusların özel şirketlere kiralandığı ve hapishanenin mahpus başına para aldığını görüyoruz. Bir diğer örnek de fabrikaların kapatılıp hapishanelere dönüştürülmesi. Daha yüksek ücret vermek yerine hapsedilmiş kişilerin ücret almadan çalışıyor olmasının tercih edildiğini görüyoruz.

Öte yandan Amerikan hapishaneleri önemli sayıda isyan ve greve şahit oldu. Bugünkü grevi anlatmadan önce grev tarihinin belirlendiği 9 Eylül 1971 Attica İsyanı'ndan bahsetmek istiyorum. New York'taki Attica Hapishanesi'nde gerçekleşen bu isyan, her ne kadar mahpusların ekonomik ve yaşamsal koşullarını doğrudan yansıtsa da politik bir zemine sahip. Zira bir Kara Panter liderinin başka bir hapishanede öldürülmesi üzerine hapishanede bulunan 2200 mahpus-tan 1300'ünün hapishaneyi ele geçirmesi ve memurların bir kısmını rehin almasıyla başlıyor. 22 adet talep öne sürüyorlar: ücretlerin yükselmesi, dışarıda yaşayan ailelerine ekonomik yük olmadan ve onlara katkı sunabilecekleri maaşlar almak, tedavilerinin iyileştirilmesi, hapishanelerdeki şiddetin azalması, siyasi görüşler nedeniyle ayırımın sona ermesi. Bu isyan 4 gün boyunca sürüyor ve bazı hak savunucularının ilgisini çekiyor. Avukat ve basın hapishaneye giriyor. Bugün hâlâ kayıtlarını izleyebilirsiniz. Mahpusların konuşmaları, talepleri kaydediliyor. 4 günün sonunda Ulusal Muhafızların hapishaneye girmesiyle isyan son buluyor. Basına bu olay, 10 memurun mahpuslar tarafından öldürülmesi üzerine operasyonun gerçekleştiği şeklinde yansıyor. Ancak birkaç ay içerisinde ortaya çıkıyor ki Ulusal Muhafızlar hapishaneye girdiklerinde biber gazı atarak hapishanede ki insanları rastgele tarıyorlar. Aslında 10 memur ve 33 mahpusun ölümüne hapishaneye yapılan bu müdahale sebep oluyor.

Bu isyanı yorumlayanlar, taleplerinin yerine getirilmesini sağlamsa da hapishanelerde bazı olumlu değişimler sağladığını söylüyorlar. Daha sonra başka hapishanelerde de grevlerin gerçekleştiğini görüyoruz. Kadınların yaptığı bir eylemde çamaşırhanenin kapatılması talebi eylemin şiddetle bastırılmasından sonra amacına ulaşıyor. Ancak büyük isyanlar ya da grevlerle karşılaşmak için yakın tarihe bakmamız gerekiyor. 2000'lerden itibaren hareketin yükseldiğini, 2015'te ise çok sayıda grevin gerçekleştiğini görüyoruz. 9 Eylül 2016'dan itibaren Amerikan tarihinin en yaygın ve örgütlü hapishane grevini takip ediyoruz. Dünya Endüstri İşçileri Sendikası'na (IWW) bağlı kurulan ve birçok hapishanede örgütlenmiş olan Kapatılmış İşçiler Örgütlenme Komitesi (IWOC) ve onunla hareket eden yerel hareketler sürecin örgütlenmesine destek oluyorlar. 20 bin mahpus, 30 farklı eyaletteki hapishanelerde greve başlıyor. Herhangi bir talep listesi sunmuyorlar, bu açıdan diğer grev ve isyanlardan ciddi oranda ayrılıyorlar. Hukuku, devleti veya onun kendilerine sunacakları imkânları tanımadıklarını, çünkü kendilerine yönelik yapılan her türlü girişimden daha dezavantajlı çıktıklarını öne sürüyorlar. Kendilerinin tanınmadıklarını öne sürüyorlar.

Bu sürecin de Attica İsyanı'ndaki gibi politik bir zemini var. Siyah Amerikalılara yönelik polis şiddetinin yoğunlaştığı ve sivil hareketlere dönüştüğü bir dönemde bu isyanın gerçekleştiğini hesaba katmak gerekiyor. Bu yaşananlar, sistemle ilişkilerin koptuğunu belirten "talepsiz" grevin arka planını güçlendiren gelişmeler olarak yorumlanıyor. Ne yazık ki grevin ne durumda olduğunu takip etmek neredeyse imkânsız. Çünkü grev başlamadan önce grev liderleri olduğu öne sürülen mahpuslar yüksek güvenli hapishanelere gönderildi ve/veya hücre cezası aldı. Dahası, grev başladıktan sonra grevlerin gerçekleştiği hapishanelerin tamamının dışarıyla iletişimi kesildi. Burada kalan mahpuslar hiç kimseyle iletişim kuramıyorlar. Mahpusla-

rın birbirleriyle mektuplaşmasının yasak olduğunu hesaba katarsak, bildiklerimizin grevin devam ettiğinden ibaret olduğunu söylememiz gerekiyor. Greve katılan mahpus sayısının arttığını ya da azaldığını, hapishanelerdeki mevcut durumun ne olduğunu bilmemiz mümkün gözüküyor. Tek gelişme olarak 10 Ekim 2016'da Adalet Bakanlığı'nın hapishanelerin durumuna ilişkin bir soruşturma başlattığını biliyoruz. Ne yazık ki elimizdeki veriler bu kadar ve grevi takip etmeye devam etmek gerekiyor. Ancak Amerikan hapishane sisteminin korkutucu yüzünü bir ölçüde aktarabildiğimi umuyorum.

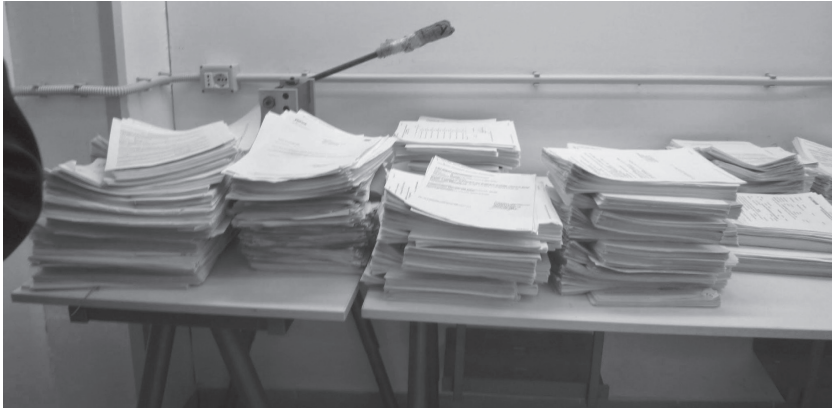
Şimdi ise nispeten olumlu çalışma koşullarını örneklemek için İtalya'da 2015 yılında gerçekleşen Padova hapishanesi ziyaretini aktarmak istiyorum. Hapishanedeki 750 mahpustan 130-140 mahpus çalışabiliyor. Farklı sektörlerde çalışıyorlar; çağrı merkezi, pasta atölyesi, bisiklet montajı, USB montajı, dijitalizasyon, ciltleme gibi çalışma biçimleri var.

Burası 25 kişinin çalıştığı pasta atölyesi. Hem imalat hem de paketleme servisi var. Yılbaşı gibi özel dönemlerde, üretim 100 bine kadar yükseldiğinden daha fazla mahpus çalışıyor.

Üretilen ürünlerin fotoğraflarını görüyoruz. Bu tür çalışma kolları, mahpusların dışarı çıktuktan sonra da devam edebilecekleri meslekler olarak değerlendirilebilir.

Bu fotoğraf da Padova Hapishanesi'nden ve gördüğümüz dokümanların dijitalizasyonu mahpuslar tarafından gerçekleştiriyor. Ticaret Odası'nın ve mahkemelerin evrakları, mahpuslar tarafından taranarak dijital ortama aktarılıyorlar. Her ay 200 bin sayfa bu sayede dijitalize ediliyor.

Bisiklet montaj atölyesinin bir fotoğrafını görüyoruz. Bu hapishane'de tasarım ödülü alan bir bisiklet firmasının montajı yapılıyor mahpuslar tarafından. 24 çalışanı olan atölyede günde 200 bisiklet üretiliyor.

Bunların yanı sıra 1 kişinin çalıştığı ve e-imza için üretilen USB montajı, 15 kişinin çalıştığı bavul sapı imalatı ve hapishane kütüphanesi için ciltleme atölyesi de mevcut.

İtalya'da farklı iş kollarıyla mahpusların farklı yeteneklerine uygun imkânlar olması olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Öte yandan küçük atölyelerde, daha güncel ve uzun vadeli katkı sunabilecek alanlarda faaliyet gösterdiklerini de vurgulamak gerekiyor.

Genel olarak bazı bilgileri vermek gerekirse; Amerika'da zorunlu çalışmadan bahsetmiştik, İtalya'da ise yeteri kadar iş imkânının bu-

lunmaması bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Mahpusların yalnızca 1/5'inin çalışabileceği kadar iş imkânı mevcut. Öte yandan İtalya'da, çalışan mahpusların bayram ve tatil izinleri var ancak grev ya da sendikal hakları yok. Çalışan mahpuslara dışarıdaki ücretin 2/3'ünden daha düşük ücret ödenmesi yasalara göre mümkün değil; mahpuslar, yaklaşık 1000 Euro alıyorlar.

Amerika'daki hatta birazdan Tayfun'un aktaracağı gibi Türkiye'deki koşullar ile mukayese edildiğinde çok daha farklı olduğunu, olumlu diyebileceğimiz yöntemler olduğunu görüyoruz.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

TÜRKİYE'DE İŞÇİ MAHPUS OLMAK VE İŞYURLARI KURUMU

Tayfun Koç*

Hapiste çalışma denildiğinde çoğu insanın aklına el işi ürünler, çoğu zaman da boncuktan yapılmış kuş gelir. Ancak bugün hapishane iş-yurtları, tarım ve hayvancılıktan mobilya üretimine, tekstilden yangın tüpü imalatına 181 farklı işkolunda faaliyet yürüten, 2.5 milyara yakın bütçesi, mal ve hizmet satışından 1.1 milyar geliri, 18 binin üzerinde personeli, 40 binden fazla mahpus çalışanı ve 258 farklı işyeri olan büyük bir kamu iktisadi teşekkülü gibidir.

1) HAPİSTE ÇALIŞMANIN HUKUKİ ALT YAPISI

Türkiye'de anayasal olarak zorla çalıştırma ve angarya yasak (18. madde) olmasına rağmen, hükümlü ve tutukluların çalıştırılmaları aynı maddenin istisnaları arasında sayılmıştır. Bu istisna nedeniyle mevzuatta hapiste çalış(tırıl)ma bir **yükümlülük** olarak tanımlan-

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu üyesi

makta ve mahpus ile işyurdu arasındaki ilişki, iş sözleşmesi dışında tutulmaktadır. Bu da mahpus işçilerin ücret, sigorta gibi birçok hak kaybının temelini oluşturmaktadır. Fakat mahpusların zorunlu çalışmaya tabi tutulması Türkiye'ye özgü değildir, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) kararları da zorunlu çalışmayı çeşitli şartlara bağlayarak onaylamaktadır. ILO'nun 1930 tarihli **29 No'lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi**^{*}, çalışma ve hizmetin kamu makamlarının nezaret ve kontrolü altında icra edilmesi ve mahpusların özel kişilerin, şirketlerin veya özel-tüzel kişilerin hizmetine bırakılmaması şartıyla zorla çalıştırılabileceğini belirtmektedir (madde2). 1955'te Cenevre'de toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı üzerine Birinci Birleşmiş Milletler Konferansı'nda kabul edilen **Mahpusların Islahı İçin Asgari Kurallar**^{**} ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2006'da kabul ettiği **Avrupa Cezaevi Kuralları** da iyileştirme programı çerçevesindeki zorla çalıştırmayı kabul ederek kurallarını belirlemiştir.

Tüm dünyada benzer uygulamalar olmakla birlikte, hapishanelerin mahpusları “topluma kazandıracığı”, “sosyalleştireceği”, “iyileştireceği” iddialarıyla gerekçelendirildiği (bu iddiaların kuvvetli eleştirilerini bir kenara bırakacak olursak) dikkate alınırsa, mahpusları zorla çalıştırmamanın mı, yoksa gönüllü olarak çalışmayı sağlayacak şartları sağlanmanın mı daha “iyileştirici” olacağını tartışmak gerekmektedir.

* http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377244/lang-tr/index.htm (Erişim Tarihi: 19.11.2016)

** <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/235-254.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2016)

a) Kanunda hapiste çalışma

2004'ün son günlerinde yasalaşan **5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun**, hapisane idaresinin görevlerinin, mahpusların hak ve yükümlülüklerinin tanımlandığı temel kanundur. Hapiste çalışma da kanunun altıncı bölümünde, **Hükümlünün Yükümlülükleri** başlığı altında yer almaktadır. Kanuna göre hapiste çalışma İşyurtları tesis ve atölyelerinde, kurum dışında ve kurum hizmetinde olmak üzere üç ayrı şekilde tanımlanmıştır.

“Kurum hekimi tarafından ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olduğu belirlenen meslek sahibi olmayan hükümlüler ile meslek sahibi olan istekliler, kurum imkânları ölçüsünde belirlenen ücret karşılığında atölye veya işyurtlarında çalıştırılabilirler.” (Madde 29/1) Yani hükümlüler sağlık problemleri yoksa ve meslek sahibi değilse çalışmak zorundadırlar. “Tutuklulardan çalışmaları istenebilir; ancak, buna mecbur tutulamazlar.” (Madde 114/1) Yani tutuklular ve meslek sahibi hükümlüler çalışmaya zorlanamazlar.

b) Ücret ve sosyal haklar

Ücret ve sosyal haklar **5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un** 32. Maddesinde tanımlanmıştır. “Çalışan hükümlülere ürettiklerinden elde edilen gelirden, çalışmaları karşılığı ücret ödenir ve bu hükümlüler sosyal haklardan yararlandırılırlar.” (Madde 32/1) Zorunlu çalışma ile angarya arasındaki temel fark; angaryada ücret ödenmez, zorunlu çalıştırmada ise –saati 1 TL de olsa– ücret ödenir. 2016'da hapiste çalışan çırak 8.50 TL, kalfa 9.00 TL, usta 11.00 TL yevmiye, 2.30 TL fazla çalışma ücreti.

ti almıştır. Yani 2016'da hapiste çırak olarak çalışan bir mahpus, iş kanunu çerçevesinde, haftanın altı günü, sürekli çalıştığında aylık maksimum 221 TL, usta işçi ise aylık 286 TL kazanabilmektedir.

Mahpuslar yevmiyeye ek olarak kâr payı da almaktadır ve **4301 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun**'un 8. maddesinde tanımlanmıştır. İşyurtlarında görevli personel, işçi ve hükümlülere işyurtlarının yıllık faaliyet dışı gelirleri ve faizler hariç kârlarının %25'ini aşmamak ve ilgilinin yıllık net ücretinin %50'sini geçmemek üzere memur maaş katsayısının (10.000) gösterge rakamı ile çarpımı sonucu bulunacak miktara kadar kâr payı ödenebilir. Mahpusun aylık kazancı ile memur olarak çalışan diğer personel maaşlarının yarısı arasındaki uçurum düşüldüğünde, özellikle dağıtılacak kâr payının fazla olduğu işyurtlarında kârı, çalışan mahpusun etmediği açıktır.

Mart 2006'da yayınlanan **Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük**'ün 98. maddesi kurum dışında çalışmayı düzenlemektedir. Madde 98/3'e göre, Kurum dışında çalıştırılacak "Hükümlülere verilecek ücret, onaltı yaştan büyükler için uygulanan asgari ücretten aşağı olamaz." Tüzükte asgari ücret tanımlaması yapılmakla birlikte, İşyurtları Kurumu'na Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) olarak yaptığımız bilgi edinme başvurusuna İşyurtları Kurumu adına 26 Mayıs 2016 tarihinde verilen cevapta, "hükümlülere yalnız İşyurdu Yüksek Kurulu'nca yıllık olarak belirlenmekte olan gündelik ücret ile yılda bir kez kâr payı ödemesi" yapıldığı, yani asgari ücret ödenmediği belirtilmektedir.

Özel sektörün işyurtları kurumunda atölye açması 2010'da, 137/3 sayılı İşyurtları Uygulama Genelgesi'nin Kurum Dışında Çalışma

Esaslarını konu alan 3. Bölümünde yapılan değişiklikle hayata geçmiştir. Bu değişiklik sonucunda Ceza İnfaz Kurumlarında atölye açmak isteyen firmaların başvuruları, “herhangi bir yarışmaya tabi tutulmadan, işyurdu müdürlerince değerlendirmeleri yapılarak” karar verilmektedir. Yani bir hapisanede atölye açmak isteyen bir özel şirket, herhangi bir ihaleye girmeden, kurum müdürünü “ikna” edip protokol imzalarsa “işbirliği” yapabilmektedir. Bu durum hem ILO’nun 29 No’lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi’yle çelişmekte hem de özel firmaların oldukça düşük ücretlerle mahpusları çalışmalarını sağlamaktadır. İşçi mahpusların hakları bir yana, bu durum, hem aynı şirketin benzer işi yapan dışarıdaki işçileri üzerinde bir baskı unsuru oluşturacak hem de aynı işi yapan diğer şirketlerle bir haksız rekabete yol açacaktır. Bu çerçevede ilgili genelgenin gözden geçirilmesi elzemdir.

c) Hapiste çalışanların sigortalılık durumları

Hapiste çalışma, hizmet akdine –iş sözleşmesine– dayanmadığı için çalışan hükümlü ve tutukluların sigortalılık durumları, **5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu**’nun 5. maddesinin **a** bendinde düzenlenmiştir: “Hizmet akdi ile çalışmamakla birlikte, ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular hakkında, iş kazası ve meslek hastalığı ile analık sigortası uygulanır ve bunlar, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar.” Yani bu sigortalılık sadece iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsamaktadır. Hapishanelerdeki sağlık denetimlerinin aile hekimleri tarafından yapıldığını, –2015 İşyurtları Faaliyet Raporu’na göre– kurum personeli arasında işyeri heki-

minin olmadığını, yine çalışan kadın sayısının azlığını göz önüne aldığımızda, aslında bu sigortalılığın sadece iş kazasını kapsadığını söylemek mümkün.

Hapiste çalışan hükümlü ve tutuklulardan uzun vadeli sigorta primi kesilmediğinden, mahpuslar istedikleri takdirde, 5510 sayılı kanunun 50. maddesine göre, uzun vadeli sigorta kollarına (malullük, yaşlılık, ölüm) tabi olarak **isteğe bağlı sigortalı olabilirler**. İsteğe bağlı sigortalı olan birisinin 2016'da ödeyeceği aylık prim alt sınırı 527 TL'dir. Hapiste çalışan mahpusun maksimum kazancınının 286 TL olduğu düşünülürse aile desteği olmadan –ki uzun dönemli tutukluluklarda bu çok sınırlı– mahpusların bu primi ödeme imkânları yoktur. Hapiste çalışma mahpusun bir gelecek düşü kurmasının olanaklarını sunmadığı sürece, işyurtlarına gelir getirme ve mahpusun gündelik harcamalarını karşılama –ki onu da tam karşılamamakta, elbet karşılarsa bu da küçümsenecek bir durum değil– dışında, her bir mahpusa uzun erimli faydasının istenilen düzeyde olma ihtimali düşüktür.

Hapiste çalışmanın sigortalılığının uzun vadeli sigorta kollarını (malullük, yaşlılık, ölüm) kapsamasının, mahpusun dışarıda bakmakla yükümlü olduğu kişilere sosyal güvence sağlayacağından, Kanunda belirtilen hükümlülerin çalıştırılması amacına çok daha iyi hizmet edeceği açıktır.

d) Mahpuslar için iş güvenliği ve işçi sağlığı

Hapiste çalışma, **6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu**'nda istisnalar arasında yer almaktadır. 2. maddenin **d** bendinde “Hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştir-

me kapsamında yapılan işyurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edinme faaliyetleri” kapsam dışında tutulmuştur. İşyurtları Kurumuna CİSST olarak yaptığımız bilgi edinme başvurusuna kurum adına 12 Nisan 2016 tarihinde verilen yanıtta göre, işyurtları kurumunda işyeri hekimi bulunmamakta, gönüllülük kapsamında 9 A sınıfı, 7 B sınıfı, 115 C sınıfı olmak üzere toplam 131 iş güvenliği uzmanı bulunmaktadır. İşyurtları bünyesinde değişik risk gruplarında işler yapılmakta, mahpuslar da dışarıdaki işçilerle aynı hastalık ve kaza riskini taşımaktadır; yani yasa bir an önce, bu alanı da kapsama almalı, –elbette önemli olmakla birlikte– kurum yöneticilerinin iyi niyetine bırakmamalıdır.

2) İŞYURLARI KURUMU

6 Ağustos 1997’de 4301 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine ilişkin Kanun’un yürürlüğe girmesiyle, işyurtları açmak ve bunların bütün mali ve idari işlerini bir merkezden düzenlemek ve yönetmek amacıyla Adalet Bakanlığı’na bağlı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu kurulmuştur. İşyurtları Kurumu’nun teşkilat yapısı, merkez ve taşra teşkilatından oluşmaktadır.

İşyurtları Kurumu’nun merkez teşkilatında İşyurtları Kurumu Yüksek Kurulu ile İşyurtları Kurumu *Daire Başkanlığı* yer alırken taşra teşkilatı ise işyurdu müdürlüklerinden ve ona bağlı işyurdu yönetim kurulundan oluşmaktadır.

a) İşyurtları üretim faaliyetleri, işkolları

1. Endüstri Ürünleri İşkolları

Mobilya (Ağaç İşleri, Ambalaj Sandığı, Doğrama, Döşeme, Hızarcılık, Marangoz, Odunculuk), Tekstil (Çorap ve Trikotaj, Dokuma, Konfeksiyon, Terzi, Triko, Kravat, İş ve Temizlik Kıyafetleri, Havlu, Nevresim), Ayakkabı, Deri Cüzdan-Çanta-Kemer, Toner-Kartuş Dolum, Yazıcı Tamiri, Tabela-Serigrafi, Alüminyum ve PVC Doğrama, Parke Taşı-Beton Direk, Demir Ürünleri, Yatak-Yastık-Yorgan, Unlu Mamuller (Fırıncılık, Pasta, Poğaç, Simit, Mantı, Tatlı Ürünleri), Matbaa ve Cilt, Teneke ve Karton Kutu, Sabun-Deterjan.

2. Elişi Ürünleri İşkolları

Sedef Kakma, Bakır, Oltu Taşı, Cam Süsleme, Mermer İşleme, Süs Kabağı İşlemciliği, Yapay Çiçek, Yarı Kıymetli Taş İşlemciliği, Hamak-Ağ Örne, Dokuma (Battaniye, Halı, Kilim), Çini-Seramik, Gümüş İşleme, Hediyelik Eşya, Tablo-Resim, Ebru (Ebru Tablo, Ebru Kravat), Müzik Aletleri Yapımı, Takı Tasarım.

3. Tarım ve Hayvancılık Ürünleri İşkolları

Besicilik (Arıcılık, Büyükbaş Hayvan Besiciliği, İpek Böcekçiliği, Küçükbaş Hayvan Besiciliği, Kümes Hayvan Besiciliği), Süt ve Süt Ürünleri (Ayran, Peynir, Tereyağı, Yoğurt, Süt), Yumurta, Fidencilik, Sebze ve Meyvecilik (Mantar, Meyve, Narenciye, Pirinç, Sebze), Sera ve Canlı Çiçek, Tahıl ve Yem Bitkileri, Et ve Et Ürünleri (Kırmızı Et, Beyaz Et, Sucuk).

4. İnşaat ve Onarım İşleri

2015'te inşaatları tamamlanan adli hizmet birimleri, adliye sarayları ve ceza infaz kurumları:

Adli Hizmet Birimleri ve Adliye Sarayları: Ankara Ek (Eski HSYK) Bina, Bayındır Adalet Sarayı, Malazgirt Adalet Sarayı, Zara Adalet Sarayı, Urla Adalet Sarayı, Soma Adalet Sarayı, Keşan Adalet Sarayı, Nevşehir Adalet Sarayı, Burdur Adalet Sarayı, Zonguldak Ek Adalet Sarayı, İstanbul Bölge İdare Mahkemesi.

Ceza İnfaz Kurumları: Ağrı M Tipi Ceza İnfaz Kurumu, Bitlis Açık Ceza İnfaz Kurumu, İskenderun T Tipi Ceza İnfaz Kurumu, Menemen T Tipi Ceza İnfaz Kurumu, Menemen R Tipi Ceza İnfaz Kurumu, Menemen Açık Ceza İnfaz Kurumu, Dalaman Açık Ceza İnfaz Kurumu, Silivri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Söke Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu, Gümüşhacıköy Açık Ceza İnfaz Kurumu, Seydişehir Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu, Tavşanlı Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu. Narman Açık Ceza İnfaz Kurumu, Kars Kapalı Ceza İnfaz Kurumu.

5. Hizmet Sektörü

Halı Saha İşletmeciliği, Halı Yıkama, Keşif Aracı, Oto Bakım Onarım, Oto Yıkama, Otopark İşletmeciliği, Temizlik İşleri, Yediemin Deposu, Fotokopi, Fotoğraf Atölyesi, Nakliye, Hamaliye, Kuaför, Kantar, Kesimhane, Özel Sektör İşbirliği, Kamu Sektörü İşbirliği.

6. Uygulamalı Sosyal Tesis İşletmeciliği

Ankara Şaşmaz Uygulamalı Sosyal Tesisleri, Bozüyük - Zeki Bayrak Uygulamalı Sosyal Tesisleri, Bursa Hakimevi, Dalaman Restoran İş-

letmesi, Eskişehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Sosyal Tesisleri, Gökçeada Eğitim ve Dinlenme Tesisleri, İzmir Adalet Sarayı Sosyal Tesisleri, İzmir Karşıyaka Hakimevi, Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Sosyal Tesisleri, Ankara Adaletevi İşletmeciliği, Konya Hakimevi, Silivri Adaletevi İşletmeciliği, Çayocağı, Restoran, Kafeterya, Tabldot, Misafirhane, Piknik ve Hobi Bahçesi İşletmeciliği, Kantin, Market.

b) İşyurtları Gelirleri ve Harcamalar

İşyurtları Kurumu, gelirlerini her geçen yıl daha da artırarak toplam bütçe gelirini 2,5 milyara yükseltmiş durumda. Teşkilat yapılanmasının merkez ve taşra olarak ayrıldığı kurumda bütçe de aynı yapıya uygun hazırlanmakta. Merkez bütçe gelirleri daha çok hazine yardımı, kiralar, faizler, bağışlar vb.'den oluşmakta ve 2015 itibarıyla 1,3 milyarı aşmış durumdadır. Taşra bütçesi de ağırlıkla işyurtları üretim ve hizmet satış gelirlerinden oluşmakta ve 2015'te –son iki yıl göz önüne alındığında %43 artarak– 1,1 milyara yaklaşmıştır.

İşyurtları Kurumu gelirleri, faaliyet raporlarında yer aldığı haliyle altı ana başlıkta yer almaktadır, ancak 2015'te Sermaye Gelirleri ve Alacaklardan Tahsilat başlıklarında bir gelir söz konusu değildir, diğer başlıklar ise şunlardır (rakamlar 2015 aittir):

1. *Vergi Gelirleri (224.968.595 TL)*: harçlar, başka yerde sınıflandıramayan vergiler ve diğer harçlar bu gelir kalemi içerisinde.
2. *Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri (1.098.246.383 TL)*: mal ve hizmet satış gelirleri, taşınır ve taşınmaz kira gelirleri ile diğer teşebbüs ve mülkiyet gelirleri bu başlıkta yer almaktadır.
3. *Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler (1.038.715.214 TL)*:

merkezi yönetim bütçesine dahil hazine yardımı ile kurum ve kişilerden alınan bağış ve yardımlardan oluşmaktadır.

4. *Diğer Gelirler (76.834.727 TL)*: faiz gelirleri, para cezaları ile diğer çeşitli gelirler bu grup içerisinde tanımlanmıştır.

c) İşyurtları Harcamaları

İşyurtları gelirlerinin nereye harcandığını açıklamak için –diğer fon ve kurumların da başına geldiği gibi– ilgili kanunda 2004 yılında yapılan bir değişikliğe bakmak yeter. Yapılan değişiklik sonucu oluşan, 4301 sayılı Kanunun 7. maddesinin değişik altıncı fıkrası şöyledir: “İşyurtları Kurumu bütçesinden, İşyurtları Kurumu Yüksek Kurulunca belirlenen miktar ve esaslar dahilinde; Kurumun hizmet ve çalışmalarının yürütülmesiyle ilgili her türlü döşeme, demirbaş, makine, teçhizat, kara, hava ve deniz taşıtları alımı, bakımı, onarımı, işletilmesi ve diğer tüm giderleri ile Bakanlık merkez ve taşra teşkilâtı ile bağlı kuruluşlarının bina alım, inşa, onarım, demirbaş, araç, gereç ve sair her türlü ihtiyaçları için harcama yapılabilir. Harcanmayan kısımlar, İşyurtları Kurumunun ertesi yıl bütçesine devredilir. Şu kadar ki, ceza ve infaz kurumları ve tutukevlerinin ihtiyacı için ayrılacak tutar, işyurtları öz gelirlerinin %90’ından az olamaz.”

Bu değişiklik sonrasında mahpuslara meslek öğretmek veya mesleklerini koruyup geliştirmek için çalışmalarını sağlamak üzere oluşmuş bir kurumun gelirleri, Adalet Bakanlığı’na yeni adliye sarayları, hapisaneler, binalar yapmak ya da mevcutlarını yenilemek, onarmak üzere tahsis edilmiştir. 2015’te çalıştırılan 40.250 mahpusa toplam 23.287.438 TL yevmiye verilirken, adliye binası yapımına 366.769.300 TL, hapisane yapımına 482.720.886 TL, makine ve

teçhizat için 45.458.538 TL, onarım giderleri içinse 29.775.507 TL ödeme yapılmıştır. Yani tüm mahpuslara ödenen ücrete, yıl sonunda ödenen kâr payı eklendiğinde dahi, *adliye tefrişat donatım* rakamına ulaşamayacağı açıktır. Oysa çalışan mahpusların ücret ve hakları iyileştirilerek, hapishaneden çıktıktan sonra kendilerini daha donanımlı ve güvenli hissedecekleri şartların hazırlanması, yeni hapishaneler yapmaktan çok daha önemli ve elzemdir.

3. DEĞERLENDİRME VE TALEPLER

İşyurtları bünyesinde çalışan mahpusların sayısı yıllar içerisinde önemli artış göstermiştir. Çalışma esasına göre kurulmuş olan Açık Ceza İnfaz kurumlarının sayısında ve infaz rejiminde yaşanan değişiklik önümüzdeki yıllarda çalışan mahpus sayısının daha da artacağını göstermektedir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 2015 Faaliyet Raporu'na göre 129 açık ceza infaz kurumu vardır, kapasitesi de 41.668 kişidir. 2015'te 10.040 kişilik yeni kapasite açılmış, 2016'da ise 14.040 kişilik yeni sekiz açık hapishanenin açılması hedeflenmektedir. Yine açık ceza infaz kurumuna ayrılma hakkına ilişkin yönetmelikte 22 Ağustos 2015'te değişiklik yapılarak cezanın onda birini (daha önce beşte birdir) kapalı ceza infaz kurumunda geçiren, tekerrür ve örgütlü suçlardan olmayan, iyi halli ve koşullu salıverilme tarihine yedi yıl (daha önce altı yıl) kalan hükümlüler açık ceza infaz kurumuna ayrılma hakkına sahip olmuştur. Yani tüm bu kararlarla açık ceza infaz kurumunda kalacak mahpus sayısı ve kalma süresi önümüzdeki yıllarda artış gösterecek, bu da önümüzdeki yıllarda çalışan mahpus sayısını daha hızlı artıracaktır.

Bu çerçeve ışığında, hapiste çalışma, mahpus eksenli olarak tekrar ele alınmalı, çalışma zorunlu ve disiplin cezasına tabi olmaktan çıkı-

rılarak, çalışan mahpuslar ile işyurtları kurumu arasındaki ilişki, “iş sözleşmesi”yle düzenlenmelidir. Maaşlar ve sigortalılık durumu da iş sözleşmesi ekseninde diğer tüm çalışanlarla uyumlulaştırılmalıdır.

Hapishanelerde çalışma, bir başka ifadeyle “işçi mahpuslar” konusunda CİSST/TCPS’in bugüne kadar formüle ettiği temel talepler ve kriterler şunlardır:

1. Çalışmak zorunlu olmamalıdır,
2. Çalışan mahpus ile çalışmayan mahpus arasında bir statü farkı oluşturulmamalıdır,
3. Maaşlar sendikaların da katılımıyla yeniden belirlenmelidir,
4. Çalışan mahpusların sigortaları emekliliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir,
5. İş güvenliği ve işçi sağlığı açısından uzman personel (iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi) istihdam edilmelidir.

KONFERANS KİTABI

3 - 4 ARALIK 2016

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAK 2

2016 yılı içerisinde Türkiye'deki mahpusların sayısı ilk defa 210 binin üzerine çıktı. Cezaların infazı alanında 10 yılı aşkın bir süredir hapsetmeye alternatif yöntemler tartışılır, başta bazı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede mahpus sayıları azaltılır, mahpus yokluğu nedeniyle hapishaneler kapatılırken Türkiye'de tersine bir yönelim söz konusudur. Bu konferansımızda Türkiye'nin ceza infaz alanında içerisine girmiş olduğu bu yönelim, ilgili tarafların katılımıyla ele alındı.

"Hapishaneler ve Kamu", "Hapishaneler ve Sivil Toplum", "Hapishaneler ve Akademi" oturumlarındaki sunumlar, Türkiye hapishanelerinin bugünkü halini göstermek bakımından önemli veriler sunmaktadır.

Hapishaneler ve mahpuslar söz konusu olduğunda Türkiye'yi de aşan sistemsel sorunlar da söz konusudur. Hasta mahpusların tahliyeleri, çıplak arama, hapishanelerde zorunlu çalışma bu sistemsel sorunların bazıları ve bu sorunları dernek olarak da önemsiyoruz.

CEZA İNFAZ SİSTEMİNİN
SİVİL TOPLUM DERNEĞİ

TCPS
TÜRKİYE HAPİSHANE ÇALIŞMALARI MERKEZİ
TURKEY'S CENTER FOR PRISON STUDIES

THEA
TÜRKİYE HAPİSHANELER ENFORMASYON AĞI
TURKEY'S PRISON INFORMATION NETWORK

AÇIK
TOPLUM
VAKFI

